

ACADEMIA ROMANA
INSTITUTUL NATIONAL DE CERCETARI ECONOMICE

INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITATII VIETII

Casa Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, et. 2, Sector 5, cod 050711, București

Tel.: (+4021) – 318.24.61

Fax: (+4021) – 318.24.62

Web: [Http://www.iccv.ro](http://www.iccv.ro)

e-mail: iccv.comunicare@iccv.ro

Stimată doamnă Roberta Anastase,
Președinte, Camera Deputaților
SECRETAR GENERAL
Nr. 51/166CP/05.04.2011

PARLAMENTUL ROMÂNIEI	
CAMERA DEPUTAȚILOR	
PREȘEDINȚIE	
Intregire Nr. 11/192/CP	
20 Luna 03	Ziua 31

D.S.T.

Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române are onoarea de a vă trimite noul Raport social al ICCV- România: răspunsuri la criză.

Raportul a fost elaborat de o echipă de cercetători ICCV cu o experiență extinsă în domeniul analizei globale a societății românești, a calității vieții și politicilor sociale.

Este misiunea Institutului de Cercetare a Calității Vieții și, de altfel, a întregii Academii, ca, în astfel de momente de criză profundă, să facă o analiză a situației, bazată pe metode de cercetare științifică, și a identifica opțiunile posibile de depășire a acestei perioade.

Criza prin care trece România în prezent a stârnit discuții asupra naturii ei, asupra căilor de depășire a dificultăților și de relansare a societății românești. Am considerat că în această discuție este de datoria noastră să ne facem cunoscut punctul de vedere. Raportul nu oferă soluții miraculoase, ci documentează faptul că suntem blocați în incapacitatea de a găsi soluția și de a o implementa.

Criza mondială a găsit în România o economie deja slabă și cu o structură care nu oferă șanse de redresare rapidă. Din acest motiv, criza românească este una dintre cele mai profunde din Europa. Plata datoriilor angajate în ultimii doi ani va afecta și mai mult situația economică și socială din viitor.

În România s-a lansat o ideologie unică în Europa, cu o viziune proprie, atât ca amploare, cât mai ales cu enunțuri extrem de tăioase. Sunt respinse principiile pe care se fundamentează statul social de mai mult de un secol. România este singura țară care a preluat public, la 30 de ani diferență, tema ideologiei thatcheriste împinsă spre extremul său.

Un nou clivaj social. Neformat explicit, el este inevitabil: societatea se scindează. Pe de o parte, puținii beneficiari de profit sau salarii ridicate și beneficiari ai corupției, și, pe de altă parte, masa de salariați cu salarii mici, șomeri, marginalizații ocupațional, familiile cu 2 și mai mulți copii și, masiv, vârstnici cu pensii tot mai mult împinse spre sistemul asistențial al venitului minim garantat. La acest clivaj se adaugă unul de imagine: între cei angajați din sistemul privat și cei din sistemul public („bugetari”, „dependenții de stat”).

Criza cu care se confruntă România este, în fapt, un complex de crize interconectate: fiscal-bugetară, economică, politică, dar și morală și de cunoaștere. Raportul atrage atenția asupra diagnozei naturii problemelor cu care ne confruntăm, de corectitudinea acestora depinzând succesul soluțiilor adoptate. Criza noastră provine nu numai din starea sistemului socio-economic, ci, surprinzător, este accentuată de deficitul de înțelegere a naturii problemelor cu care ne confruntăm.

Care este variabila strategică al cărei efect se difuzează prin schimbări în masa sistemului, deblocând criza? Concluzia noastră este că economia singură nu oferă cheia ieșirii din criză. Problema se află în altă parte. Raportul argumentează că variabila strategică se află în sfera politicului; doar măsuri politice corecte pot scoate țara din criză. Dar sistemul politic este el însuși

Parlamentul României
Camera Deputaților

B.P. Nr. 349 din 5.04.2011

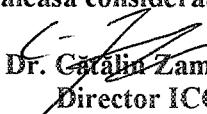
blocat de conflicte de o amploare necunoscută în ultimele două decenii. *Cum ar putea fi deblocat sistemul politic* este o altă temă crucială la care raportul încearcă să răspundă.

O strategie este să lăsăm lucrurile să meargă de la sine spre bine, trimestru după trimestru. Și așteptarea este o strategie, dar ea asigură doar subdezvoltare. *Singura șansă de a ieși din criză prin dezvoltare este să construim o strategie consensuală.*

Există însă o confuzie profundă cu privire la *natura crizei* din România și, de aici, confuzia soluțiilor propuse. *Soluțiile depind întotdeauna de modul în care este definită problema* la rezolvarea căreia se procedează.

Deficitul de înțelegere a naturii crizei societății românești este o parte importantă a cauzei amploarei crizei și a incapacității de a o depăși cu un cost suportabil. Raportul ICCV încearcă un răspuns pentru acest deficit de înțelegere și îl supune dezbaterii

Cu aleasă considerație,

Prof. Dr. Gălin Zamfir
Director ICCV

Membru corespndent al Academiei Române

ICCV este unul dintre cele mai importante institute de cercetare în domeniul social din România. Rezultatele activității cercetătorilor ICCV au fost publicate în sute de cărți și studii. O parte importantă a producției noastre sunt **Rapoartele sociale**, destinate nu numai specialiștilor, ci și marelui public, mass-media, actorilor politici, organizațiilor naționale și internaționale.

Rapoartele ICCV nu exprimă punctul de vedere al Institutului, și cu atât mai puțin al Acadmeiei, ci al autorilor lor. Rapoartele sunt publicate sub egida ICCV pentru că sunt realizate *în* Institut, *de către* membrii ai Institutului și *se conformează* standardelor științifice și deontologice ale Institutului.

Prezentul raport, mai multe informații despre ICCV și rezultate din activitatea de cercetare se pot găsi pe Internet la www.iccv.ro, în română, dar și în engleză. Raportul va fi disponibil și pe site-ul Revistei Inovația Socială www.inovatiiasociala.ro.

Cătălin Zamfir
(coordonator)

Simona Ilie
Iulian Stănescu

Codrin Scutaru
Elena Zamfir

Raport social al ICCV 2011

România: răspunsuri la criză

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”
INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITĂȚII VIEȚII

București
martie 2011

ICCV este unul dintre cele mai importante institute de cercetare în domeniul social din România. Rezultatele activității cercetătorilor ICCV au fost publicate în peste 200 de cărți și culegeri de studii, 1.000 de studii de specialitate, o parte dintre acestea în reviste și volume din străinătate și aproximativ 100 de rapoarte de analiză socială solicitate de instituții naționale și internaționale.

Rapoartele ICCV nu exprimă punctul de vedere al Institutului, ci ale autorilor lor. Rapoartele sunt publicate sub egida ICCV pentru că sunt realizate *în* Institut, *de către* membrii ai Institutului și *se conformează* standardelor științifice și deontologice ale Institutului.

Prezentul raport, mai multe informații despre ICCV și rezultate din activitatea de cercetare se pot găsi pe Internet la www.iccv.ro. Raportul este disponibil și pe site-ul Revistei Inovația Socială www.inovatiasociala.ro.

Contact:

Casa Academiei Române
Calea 13 Septembrie nr. 13, etaj 2
Sector 5, București

Tel: 021 318 24 61

Fax: 021 318 24 62

Email: secretariat@iccv.ro

Coordonator:

Cătălin Zamfir

Autori:

Simona Ilie
Codrin Scutaru
Iulian Stănescu
Elena Zamfir

La realizarea raportului și-au adus contribuția:

Adina Mihăilescu
Iuliana Precupețu
Viorica Rotaru

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Institutului de Cercetare a Calității Vieții.

ISBN 978-973-0-10213-0

Apărut martie 2011

Cuprins

Lista abrevierilor.....	4
Ce își propune Raportul și la ce concluzie ajunge.....	5
Capitolul 1: Natura crizei actuale a României și soluțiile ei	7
O primă soluție: împrumutul	11
A doua soluție: echilibrarea bugetului	13
Politica economică: un punct de intervenție ignorat.....	21
Capitolul 2. Criza sistemului politic	27
Soluția guvernării.....	27
O lecție teoretico-istorică: ciclul autorității și paradigma problemei cu soluție unică.....	29
Cum se poate ieși din blocajul politic	30
Capitolul 3: Statul social	32
Apariția și funcțiile statului social	32
Statul social: mecanismul modern de gestiune a riscurilor sociale.....	38
Capitol 4. Ideologia statului minimal sau fundamentalismul pieței	42
Ideologia românească a statului minimal: principiile fundamentale	43
Programul demantelării treptate a statului social.....	44
Capitolul 5. Societatea românească în criză	49
Veniturile populației.....	49
O societate tot mai inegală.....	55
O societate demoralizată.....	65
Capitolul 6. Alegând o politică, ce tip de societate românească vom alege ?	69
Note.....	71
Bibliografie.....	72
Selecție de rapoarte sociale ale ICCV	74

Lista abrevierilor

AT	Austria
BE	Belgia
DE	Danemarca
FI	Finlanda
FR	Franța
DK	Germania
GR	Grecia
IE	Irlanda
IT	Italia
LE	Luxemburg
NL	Olanda
PT	Portugalia
ES	Spania
SE	Suedia
UK	Marea Britanie
CY	Cipru
CZ	Cehia
EE	Estonia
HU	Ungaria
LV	Letonia
LT	Lituania
MT	Malta
PL	Polonia
SK	Slovacia
SL	Slovenia
BG	Bulgaria
RO	România
UE	Uniunea Europeană
UE 15	Statele membre ale Uniunii Europene până în anul 2004
UE 27	Statele membre ale Uniunii Europene până începând cu anul 2007
AC 12	Statele candidate care au aderat la Uniunea Europeană între anii 2004-2007
BFM	Balanța forței de muncă
BM	Banca Mondială
BNR	Banca Națională a României
CE	Comisia Europeană
DGPC	Direcția Generală de Protecție a Copilului
EB72, EB74	Eurobarometru 72, Eurobarometru 74
Eurostat	Institutul European de Statistică
FMI	Fondul Monetar Internațional
INS	Institutul Național de Statistică
MMFES	Ministerul Muncii, Familiei și Egalității de Șansă
VMG	Venitul minim garantat

Ce își propune Raportul și la ce concluzie ajunge

Criza prin care trece România în prezent a stârnit discuții asupra naturii ei, asupra căilor de depășire a dificultăților și de relansare a societății românești. Am considerat că în această discuție este de datoria noastră să ne facem cunoscut punctul de vedere. Răspundem astfel sentimentului de a nu se fi reușit identificarea unei soluții satisfăcătoare la criza cu care ne confruntăm.

Raportul nu oferă soluții miraculoase, ci documentează faptul că suntem blocați în incapacitatea de a găsi soluția și de a o implementa. Cum am putea să ne deblocăm ?

Criza cu care se confruntă România este, în fapt, un complex de crize interconectate: fiscal-bugetară, economică, politică, dar și morală și de cunoaștere. Raportul atrage atenția asupra diagnozei naturii problemelor cu care ne confruntăm, de corectitudinea acestora depinzând succesul soluțiilor adoptate. Criza noastră provine nu numai din starea sistemului socio-economic, ci, surprinzător, este accentuată de deficitul de înțelegere a naturii problemelor cu care ne confruntăm.

Raportul pune în discuție o problemă fundamentală: care este variabila asupra căreia ar trebui să acționăm ?

Unele variabile sunt blocate, fiind, spunem noi, de tipul *peretelui de vată*. Acționând asupra lor ai iluzia că reușita este garantată, dar curând rezistența peretelui crește. Multe direcții de intervenție luate în considerare sunt *pereți de vată*. Mai mult, unele soluții propuse pot împinge România într-o criză și mai profundă.

Care este variabila strategică al cărei efect se difuzează prin schimbări în masa sistemului, deblocând criza? Concluzia noastră este că economia singură nu oferă cheia ieșirii din criză. Problema se află în altă parte, mai precis în funcționarea întregului sistem socio-economic. Criza este a întregii societăți, deci doar o abordare globală a societății, în integralitatea ei, poate identifica soluția adecvată.

Raportul argumentează că variabila strategică se află în sfera politicului; doar măsuri politice corecte pot scoate țara din criză. Dar sistemul politic este el însuși blocat de conflicte de o amploare necunoscută în ultimele două decenii.

Cum ar putea fi deblocat sistemul politic este o altă temă crucială la care raportul încearcă să răspundă.

O strategie este să lăsăm lucrurile să meargă de la sine spre bine, trimestru după trimestru. Și așteptarea este o strategie, dar ea asigură doar subdezvoltare. *Singura șansă de a ieși din criză prin dezvoltare este să construim o strategie consensuală.*

În două momente cruciale ale țării noastre au existat experiențe reușite de coagulare a unui larg consens politic, public și științific a unor programe de ieșire din criză: *Schița privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România* (Postolache, 1990) și *Strategia națională de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană* (1995). La acestea se adaugă și proiectul *Noii Enciclopedii a României* lansat de acad. Tudorel Postolache în 2009.

Criza actuală se confruntă nu numai cu un impas politic, ci și cu unul de cunoaștere. Unele discuții publice se bazează din păcate pe necunoaștere sau erori elementare în domeniul teoriei politicilor sociale. Din acest motiv, Raportul are două obiective: pe de o parte oferă o analiză a naturii crizei prin care trece România și a răspunsurilor discutate în spațiul public, pe de altă parte, include două capitole (3 și 4) care expun sintetic funcțiile statului social în lumea modernă.

Capitolul 1: Natura crizei actuale a României și soluțiile ei

Suntem tot mai conștienți că societatea noastră se confruntă cu o criză severă. Sau, mai precis, cu un complex de crize. Există însă o confuzie profundă cu privire la *natura crizei* din România și, de aici, confuzia soluțiilor propuse. *Soluțiile depind întotdeauna de modul în care este definită problema* la rezolvarea căreia se procedează.

Deficitul de înțelegere a naturii crizei societății românești este o parte importantă a cauzei amplexării crizei și a incapacității de a o depăși cu un cost suportabil.

În secundar, este nevoie să ne punem și o altă întrebare: care este cauza deficitului de gândire colectivă? De ce este atât de dificil să înțelegem cu claritate natura problemelor cu care ne confruntăm și, pe această bază, să căutăm soluțiile corecte ?

În orice situație de criză, te întrebi firește: cu ce începem, care este problema de rezolvare a căreia depinde rezolvarea crizei în ansamblul său. Evoluția crizei a fost însoțită de o evoluție a asumării crizei și a modului în care ea este înțeleasă.

5 faze ale diagnozei crizei

Faza 1: Negarea, apoi recunoașterea târzie a crizei

În anul 2008, personalități guvernamentale au declarat că România nu este și nu va fi în criză: America este prea îndepărtată pentru ca problemele economice de peste ocean să ne afecteze. Ulterior, la începutul anului în 2009, s-a admis că ne confruntăm cu o criză, dar că o vom depăși fără prea multe probleme.

Recunoscând târziu criza, suntem una dintre țările în care încă nu există o viziune coerentă despre *cum* și *când* o vom depăși. Asumarea oficială a crizei este importantă, dar nu suficientă. Trebuie știut totodată:

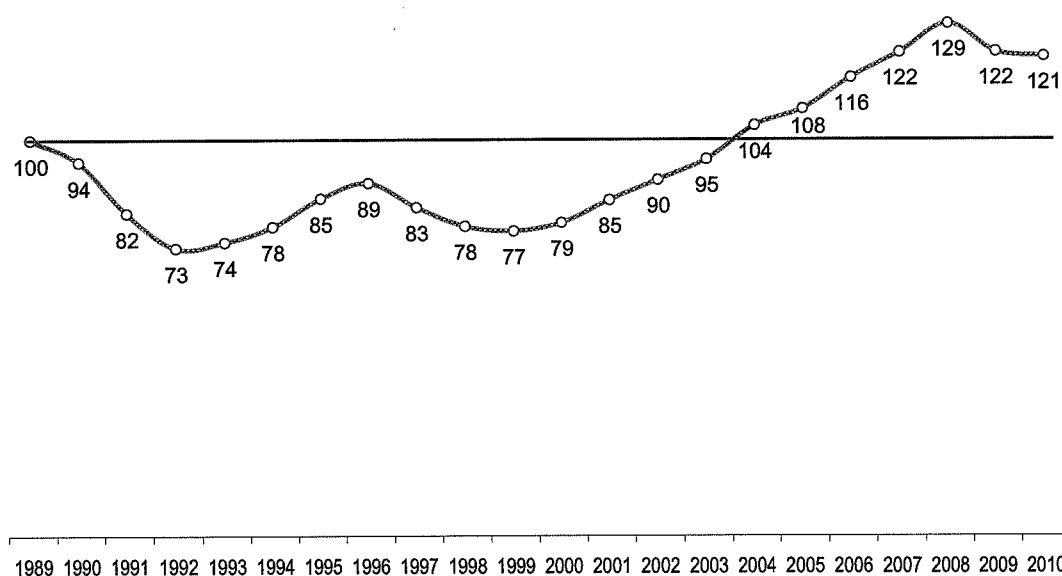
- *ce fel de criză* își asumă guvernarea;
- pe ce diagnoză se fundamentează soluțiile pe care le propune;
- ce șansă au aceste soluții.

Faza 2: Criza României este indusă de criza mondială

Astfel diagnosticată criza României, soluția este să așteptăm și ea va trece odată cu criza mondială. Relansarea economiei mondiale va genera creșterea investițiilor străine și cu aceasta, inevitabil, va crește și economia noastră. În rest nu există grave probleme ale societății românești. Este o criză temporară de încredere a investitorilor, față de care trebuie să fim mai atractivi.

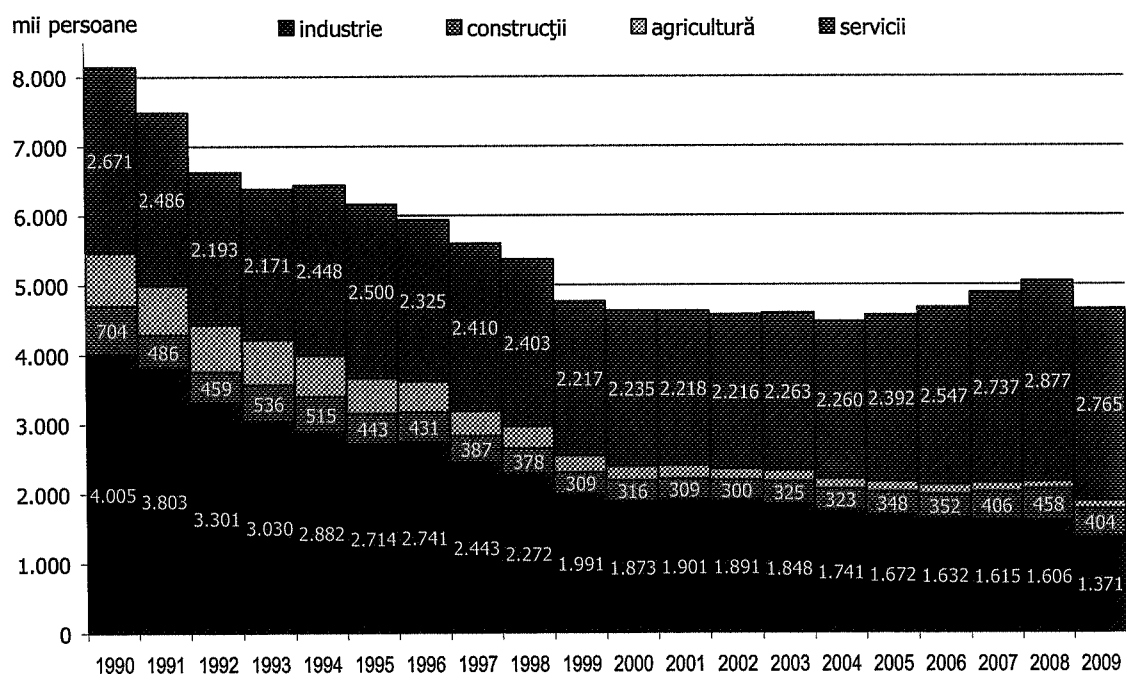
Grafic 1 - Dinamica PIB

1989 = 100

Sursa: calculat după date INS, BNR

**Grafic 2 – Structura salariaților pe sectoare
(număr mediu anual)**

Sursa: INS

Faza 3: Criza românească este o criză a bugetului

Bugetul nu mai are venituri suficiente, neputând face față cheltuielilor la care s-a angajat. Ne confruntăm deci cu un deficit bugetar. *Cheltuielile prea mari* sunt cauza oficial identificată a deficitului bugetar. Bugetul a ajuns la un punct al nesustenabilității, *sufocând* economia, „*tăindu-și propria cracă*”.

De ce bugetul este prea mare? Pentru că *statul este prea mare*. A devenit curentă imaginea plastică a situației în care ne aflăm: *omul gras în spinarea omului slab*¹. Statul este asemenea omului gras care stă în spinarea omului slab, adică a sectorului privat. Sistemul bugetar nu mai poate fi atât de sus ca venituri și salarii câtă vreme banii din care trăiește sunt produși de sectorul privat. Statul este prea mare, depășind posibilitățile economiei reale. Deci, nu este o problemă conjuncturală, ci una profundă de structură: România a dezvoltat în timp un stat excesiv de mare, responsabil de criza bugetară. Așa cum sectorul privat s-a restructurat, este momentul ca și sectorul public să se restructureze.

Faza 4: Criza este doar în secundar bugetară, fiind de fapt o criză financiară

O parte a specialiștilor consideră că trebuie schimbată perspectiva: criza actuală este doar secundar bugetară, fiind mai mult o *criză financiară*. Reducând criza la deficitul bugetar, se ignoră criza financiară. Se tratează prin urmare efectele și nu cauzele. Împrumuturile masive, de circa 20 miliarde euro, nu sunt făcute în primul rând pentru echilibrarea bugetului, ci pentru echilibrarea financiară globală a României. Cauza dezechilibrului financiar rămâne neclar explicată și, în consecință, nici nu se prefigurează vreo măsură de evitare a sa în viitor.

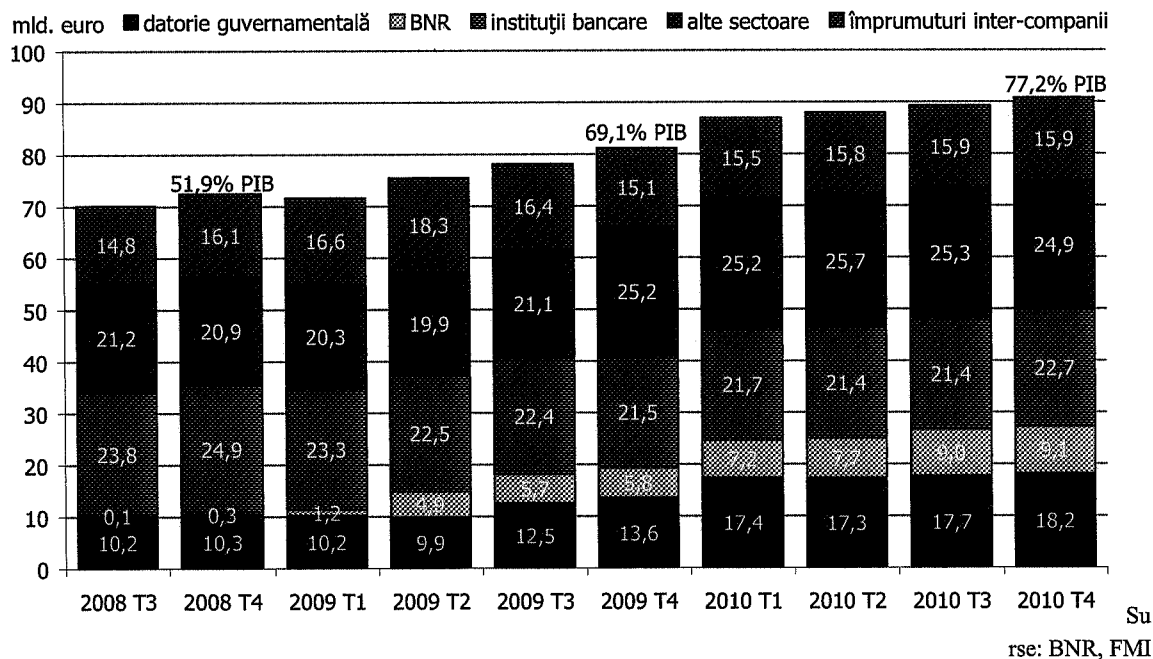
Faza 5: Criza economică

Starea precară a economiei nu este cauzată în principal de deficitul bugetar-financiar, deși acesta o accentuează, ci rezidă în însăși structura sa. Economia românească a pierdut poziții strategice. S-au închis capacități de producție care, restructurate, ar fi putut deveni surse sustenabile de creștere economică. Ca urmare, s-a înjumătățit numărul de locuri de muncă salariale, principala sursă de venituri publice. Ocuparea în sectorul non-salarial și inițiativa individuală nu au fost pe măsura așteptărilor, ci minore și de calitate scăzută. După 21 de ani de reforme, economia nu reușește să ofere resursele necesare bunăstării colective. Numai în ultimii 2 ani s-au mai pierdut aproape 900.000 de locuri de muncă².

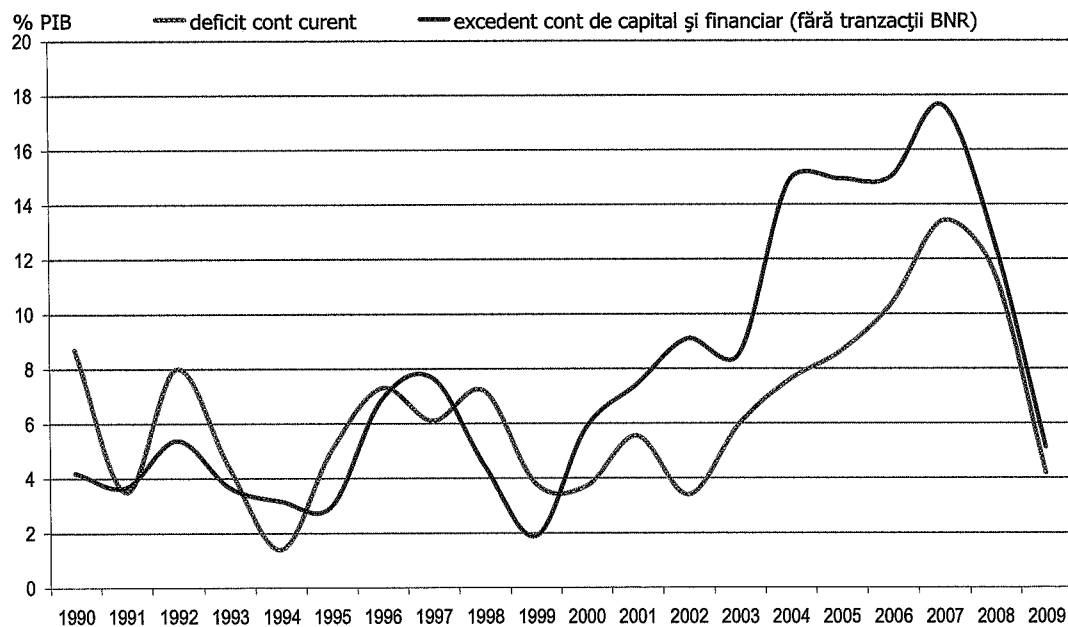
Un factor agravant al actualei crize este neasumarea gravității problemelor de structură ale economiei noastre. În discuțiile actuale a devenit curentă estimarea că nu există o strategie credibilă de stimulare a unei creșteri economice durabile. Partidele din opoziție critică guvernarea că nu a luat măsuri semnificative de relansare economică, dar și această critică suferă de timiditate pentru că și opoziția manifestă un deficit de imaginație în acest domeniu.

Grafic 3 – Datoria externă totală a României

Datoria externă totală a României

Grafic 4 – Balanța de plăți externe a României

Notă explicativă

deficit de cont curent: situația în care valoarea (1) exporturilor de bunuri și servicii și (2) a transferurilor financiare din afara țării este depășită de valoarea (1) importurilor de bunuri și servicii și (2) a transferurilor financiare în afara țării; excedentul contului de capital și financiar (fără tranzacții BNR): situația în care valoarea (1) acțiunilor la întreprinderi, a proprietăților (clădiri, terenuri) vândute către exterior, precum și (2) a împrumuturilor externe depășește valoarea proprietăților și a creanțelor din exterior, rezultând o poziție a țării de debitor net; datele de mai sus nu includ și tranzacțiile BNR.

Soluțiile în discuție

De multe ori dificultatea este nu că ne-ar lipsi soluții la problemele cu care ne confruntăm, ci chiar că avem prea multe, fără să știm care sunt soluțiile care rezolvă problemele noastre și care sunt căi greșite, care se înfundă, irosindu-ne resursele și efortul. Bâjbăind de la o soluție la alta, criza se adâncește.

O primă soluție: împrumutul

La începutul lui 2009 Guvernarea a declarat că avem o criză economică, fără a identifica cu claritatea natura acestei crize. Soluția adoptată în primăvara lui 2009 a constat în angajarea unui împrumut de la instituțiile financiare internaționale (FMI, Banca Mondială, BERD, BEI) și UE. Astfel au devenit disponibili circa 20 de miliarde de euro pentru a fi utilizați în anii 2009-2010, dar nu a fost clar explicat de ce este nevoie de o sumă atât de mare și, mai ales, care este destinația precisă a acestor bani.

România nu a fost singurul stat din regiune care a apelat la instituțiile financiare internaționale. Împrumutul a făcut parte din *Inițiativa de coordonare a sectorului bancar european*, prin care Comisia Europeană și instituțiile financiare internaționale au pus la dispoziția statelor central și est europene un pachet de asistență financiară de 71 miliarde de euro³.

Scopul *Inițiativei* a fost de a evita o criză financiară regională. Băncile vest europene erau în criză de capital, fiind expuse la pierderi masive cauzate de criza financiară izbucnită în SUA. În aceste condiții nu mai puteau finanța sucursalele din țările central și est europene, care acordaseră masive împrumuturi imobiliare, de consum și de nevoi personale către populație. Sistemul financiar din aceste țări, între care și România, risca un colaps.

Problema reală

În 2008 economia României înregistra un deficit extern în creștere. Valoarea bunurilor și serviciilor consumate în România, care proveneau din afara țării, depășea cu mult ca valoare bunurile și serviciile exportate. Cu alte cuvinte, valoarea facturilor pentru importuri depășea valuta adusă de exporturi și de cei care munceau în afara țării. Diferența era acoperită fie de împrumuturi externe, care au generat creșterea datoriei private, fie de vânzări de întreprinderi, clădiri, terenuri, de unde și euforia imobiliară. La finele anului 2008 și începutul anului 2009 căile de finanțare externă erau blocate (Voinea, 2009).

Datoria externă totală a României atinsese 72,5 miliarde euro la sfârșitul lui 2008, echivalentul a 51,9% din PIB. Din acesta, mai puțin de 10,6 mld. euro revenea statului român, ca datorie publică. Restul erau *datorii private* către exterior ale băncilor, întreprinderilor și ale populației.

Ce s-ar fi întâmplat dacă nu s-ar fi găsit o soluție de susținere a plăților externe, din care cea mai mare parte erau datoriile private? Un haos economic, manifestat prin deprecierea abruptă a leului în raport cu alte valute, având ca rezultat falimente și șomaj. Deprecierea bruscă a leului la începutul anului 1997 a fost semnalul începutului precedentei căderi a economiei dintre 1997-1999.

Ce este o variabilă strategică ?

Sistemele complexe sunt un ghem de probleme interdependente. Sunt multe probleme care par a trebui să fie abordate, dar multe dintre ele depind de alte probleme și sunt ca *un zid de vată*. După primele succese modeste, efortul nu mai dă nici un rezultat. Sistemul rezistă la schimbare. În plus, ele nu dezleagă ghemul de probleme, nu difuzează schimbări în masa sistemului. Acestea sunt *variabile blocate*, nu sunt variabile strategice.

O *variabilă strategică* este aceea care dezleagă ghemul sau induce schimbări semnificative în lanț.

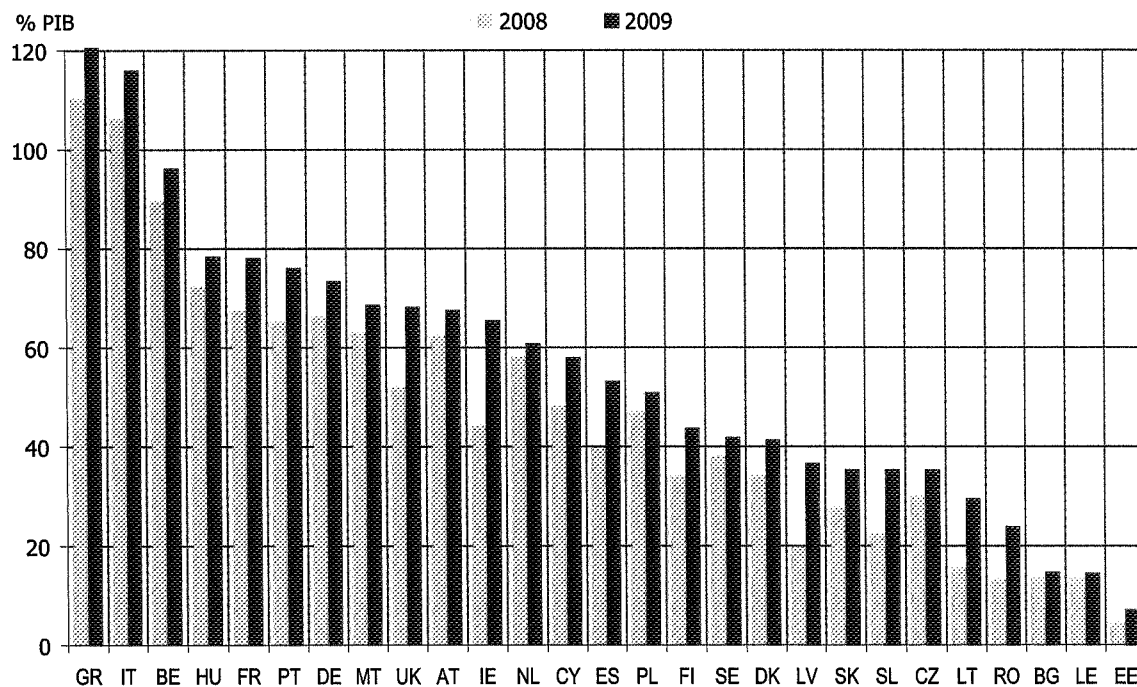
Concluzia: este o pierdere de energie să te înfunzi în probleme, e drept reale, dar *blocate*, care nu induc schimbări în lanț și prin aceasta ieșirea din criză. Este vital să identifici variabila / variabilele strategice.

Tabel 1. Țări cu deficit bugetar mai mare decât al României în anul 2009

Țări	% PIB	Țări	% PIB
Grecia	-15.4	Letonia	-10.2
Irlanda	-14.4	Islanda	-10.0
Marea Britanie	-11.3	Portugalia	-9.4
Spania	-11.1	Lituania	-9.1

Sursa: Eurostat

Grafic 5 – Datoria publică totală în Europa

Sursa: Eurostat

Datoria publică a României era printre cele mai scăzute din Europa atât în 2008 cât și în 2009.

În fapt, cea mai mare parte a banilor de la FMI nu au avut drept destinație finanțarea deficitului public⁴, ci s-au îndreptat spre creșterea rezervei valutare. Cu o rezervă valutară în creștere s-a putut menține sub un oarecare control cursul de schimb și, mai ales, s-au putut susține plățile externe, cea mai mare parte a acestora fiind formată din datorii private din ani anteriori.

Împrumutul extern a reprezentat un paliativ. Nu a fost o soluție la problemele structurale ale modelului de creștere economică al României din anii precedenți, care a generat datorii externe private crescânde. A permis doar acoperirea temporară a necesarului de plată pentru acele datorii. Mai grav, problemele structurale ale economiei nu au fost explicate populației, cea care va suporta costul împrumutului extern. Nu numai că nu s-a asumat ca problemă gravă datoria externă privată care a pus guvernul într-o situație dificilă, ci nu pare a se contura o politică de a controla creșterea îndatorărilor private fără acoperire. S-a preferat un alt subiect, care a împins dezbaterea publică despre criză într-o cu totul altă direcție.

A doua soluție: echilibrarea bugetului

În discursul guvernamental, problema profundă a crizei financiare a fost înlocuită cu dramatizarea gravității situației deficitului bugetar prin imaginea traiului pe datorie. Deficitele publice au depășit cu puțin limita de 3% din PIB impusă de Pactul de stabilitate al UE, dar au crescut accentuat în 2009 și 2010.

În fapt, deficitele bugetare ale României, deși îngrijorătoare, sunt mai reduse decât deficitele bugetare din multe țări europene (Tabel 1). *Temerea* se referă nu la prezent, ci mai mult la viitor. Dacă nu luăm măsuri severe acum, riscul este să ajungem o țară înglodată în datorii, pe care nimeni nu mai este dispus să o împrumute.

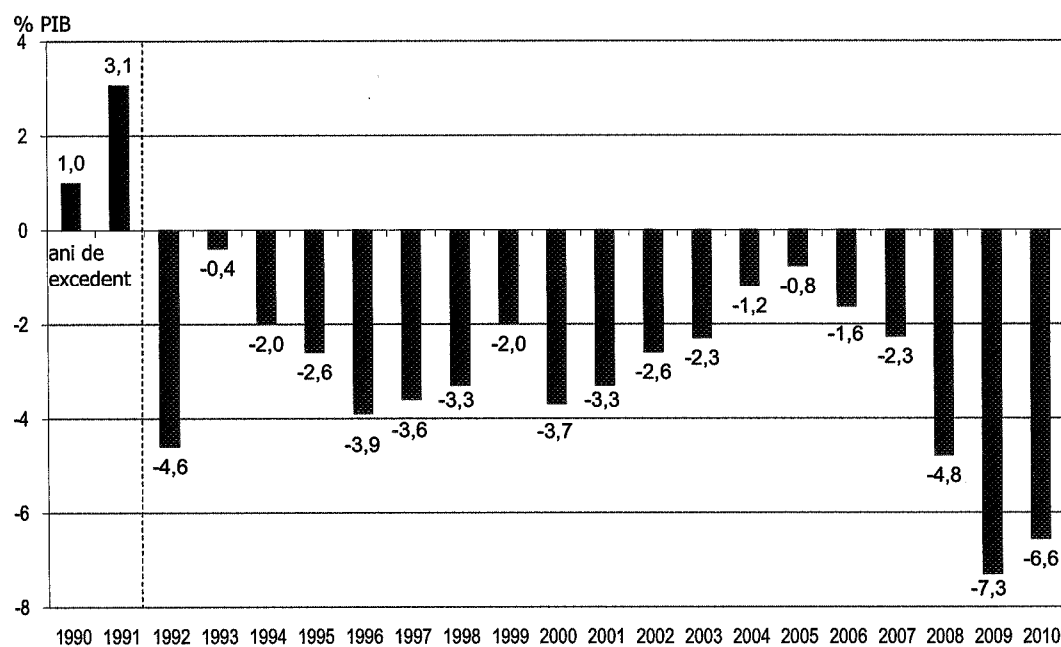
Strategia ieșirii din criză, promovată prin ideologia statului minimal, este *tăierea cheltuielilor publice*. Obiectivul strategic este realizarea unui echilibru bugetar sănătos, dar la un nivel minim. Această strategie se bazează pe o *speranță*, insuficient argumentată: va oferi automat premisa relansării sănătoase a economiei. Cu cât tăiem din cheltuielile publice mai mult, cu atât devenim mai credibili.

Sursele dezechilibrului bugetar

La originea deficitului au fost identificate cheltuielile publice excesive din anii anteriori crizei și mai precis cele sociale. Problema noastră este deci că statul român este conceput ca un *stat social*. S-au lansat o mulțime de etichetări negative: *stat asistențial*, *stat providențial*. Soluția constă în abandonarea ideologiei depășite a statului social.

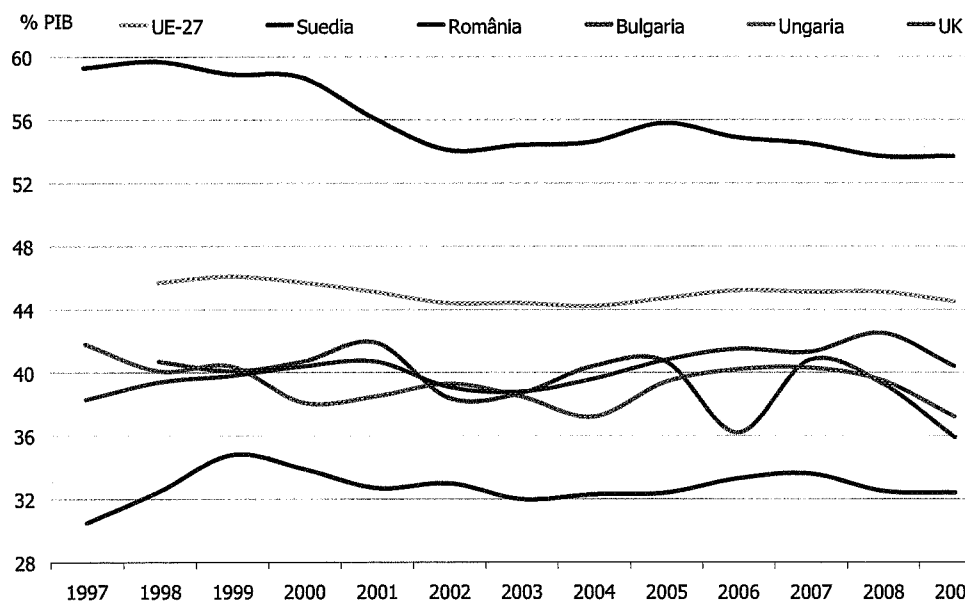
Oamenii, în loc să muncească și să producă pentru ei, trăiesc din *exploatarea* bugetului. Statul face ceva ce nu ar trebui să facă: *asistă* o proporție excesiv de mare a populației. Guvernarea estimează că în România sunt mai mult de 12 milioane (deci mai mult de jumătate din populație) de „asistați sociali”⁵. Formularea pare a conține ceva adevăr. Sunt exemple, mai puțin date, care sugerează că se profită nemeritat de asistența socială. Problema acestui tip de analiză este că formularea ei este imprecisă. Și, ca de regulă, confuzia care la suprafață pare a fi adevărată, conține un mare neadevăr și generează o soluție falsă.

Grafic 6 – Deficitul public al României (pondere PIB)

Sursa: calculat după date INS, BNR, MFP

Grafic 7 – Venituri publice totale ale Statelor Membre UE

Sursa: Eurostat

Soluția este deci micșorarea bugetului pe componenta socială, adică abandonarea ideologiei greșite a statului social (statul asistențial). Așadar, *tăiem* cheltuielile sociale: pensiile, alocațiile pentru familii și copii. Declarație publică: statul nu este responsabil de bunăstarea fiecărui individ. Cheltuielile publice sociale sunt nefirești, deoarece bunăstarea este responsabilitatea indivizilor și a familiilor lor, iar nu a statului.

Tăierile bugetare: o variabilă blocată de ieșire din criză

În contextul crizei economice prin care trecem, este normal să ne îngrijoreze deficitul cu care ne confruntăm și să luăm măsuri, deși în raport cu alte țări mai ales precum Grecia și Irlanda datoria nu este prea mare.

Datoria publică provine din cumulul deficitului din anul curent și al celor din anii precedenți. Bugetele din anii 2000 au înregistrat deficite, dar în același timp economia creștea într-un ritm susținut. Astfel, ponderea în PIB a datoriei publice externe pe termen mediu și lung a scăzut de la 12,4% în 2002 la 6,5% la finele lui 2008⁶.

De unde a provenit deficitul așa de mare din 2009? Comparativ cu anul precedent, veniturile publice au scăzut, în termeni reali cu 8,9%. Dintre acestea, veniturile colectate din impozite și taxe, au scăzut cu 10,7%. În același timp, cheltuielile publice au scăzut cu numai 2,8%⁷. Deci, *sursa deficitului nu constă în creșterea cheltuielilor, ci în scăderea abruptă a veniturilor*, a cărei cauză este în cea mai mare parte căderea economiei. Mai puține locuri de muncă și vânzări mai mici ale firmelor înseamnă încasări reduse din impozite pe salarii, TVA, impozitul pe profit etc.

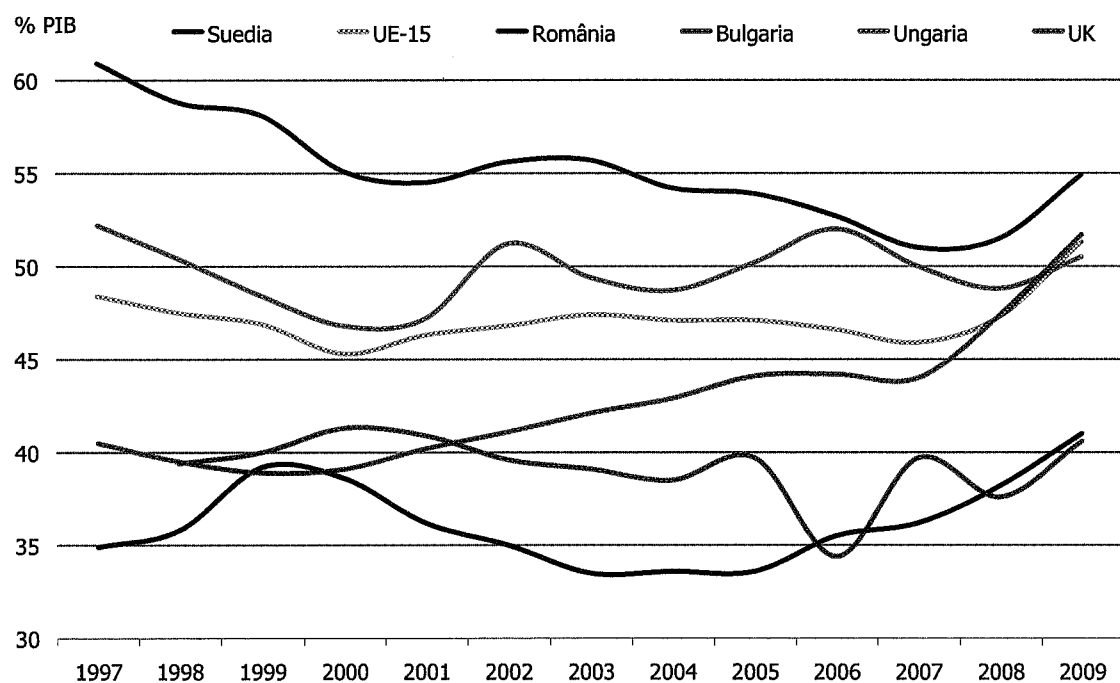
În anul 2010 reducerea deficitului a fost posibilă printr-o scădere mai pronunțată a cheltuielilor decât a veniturilor. Prețul a fost creșterea fiscalității. TVA, principala sursă a veniturilor fiscale după introducerea cotei unice, a urcat de la 19% la 24%. În paralel, principala măsură pentru reducerea cheltuielilor a fost tăierea salariilor angajaților din sectorul public cu 25%.

Prin promovarea ideologiei statului minimal se produce o *deplasare* a accentului de la obiectivul realizării echilibrului bugetar, care ar fi putut fi înțeleasă ca o măsură temporară, la reducerea definitivă a finanțării publice. Programul propus este deci mai ambițios decât ieșirea din criză: *reforma statului în toate componentele sale, iar aceasta înseamnă demantelarea statului social*.

Teoria omului gras, statul supradimensionat, din spinarea celui slab, se bazează ea însăși pe argumente greu de susținut cu date obiective. Indicatorul-criteriu cel mai la îndemână de evaluare este raportarea bugetului la PIB, la capacitatea producției economice. Este interesant de văzut cum stăm la acest capitol în comparație cu alte state din Uniunea Europeană, mai ales cu cele din jur.

În România anilor 1997-2009 media veniturilor publice în PIB nu atingea 33%, în timp ce media europeană (UE-27) se află la 45% din PIB⁸. Eram așadar pe ultimul loc din Europa, chiar și după vecinii noștri Bulgaria (39,5%) și Ungaria (43,6%). În privința cheltuielilor din aceeași perioadă, cu o medie de 36,3% din PIB ne plasăm pe penultimul loc în Europa, înaintea Irlandei (35,9%).

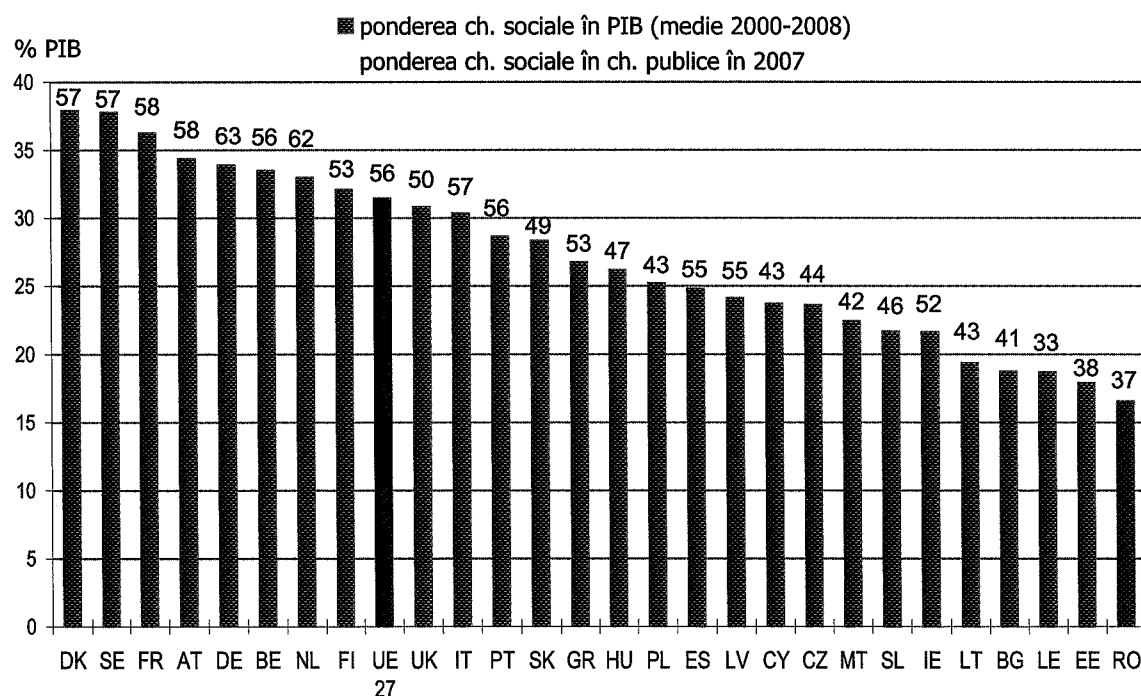
Grafic 8 – Cheltuieli publice totale în Statele Membre UE

Sursa: Eurostat

Grafic 9 – Cheltuieli publice sociale în Europa (media anilor 2000-2007)

Cheltuieli publice sociale în Europa

Sursa: Eurostat

În 2009, în condiții de criză, toate statele europene, cu excepția Maltei, *au crescut* cheltuielile publice ca mijloc de absorbție al șocului social.

România *nu are un stat prea mare*, raportat la mărimea economiei, ci, dimpotrivă, *este statul cel mai mic* din Europa, la mare distanță de media statelor europene. Dacă România dorește să se apropie de modelul de dezvoltare vest-european, va trebui să crească veniturile publice, iar nu să le scadă. Faptul că România are cele mai mici venituri publice, raportat la mărimea economiei, derivă tocmai din faptul că are un stat slab, care fie nu impozitează anumite venituri din economie, fie nu le poate colecta din pricina evaziunii fiscale.

Reducerea funcțiilor statului va avea efecte negative în toate sectoarele societății noastre, fiind un factor al înghețării în subdezvoltare și cu risc ridicat de haos.

Sunt cheltuielile sociale publice excesive în România?

În această privință vom aduce doar un argument de natură comparativă: cheltuielile sociale publice sunt subdimensionate în comparație cu celelalte țări europene. Cheltuielile sociale includ sistemele de asigurări sociale (pensiile, sănătatea, șomajul), asistența socială și servicii publice universale, dintre care cel mai important este învățământul.

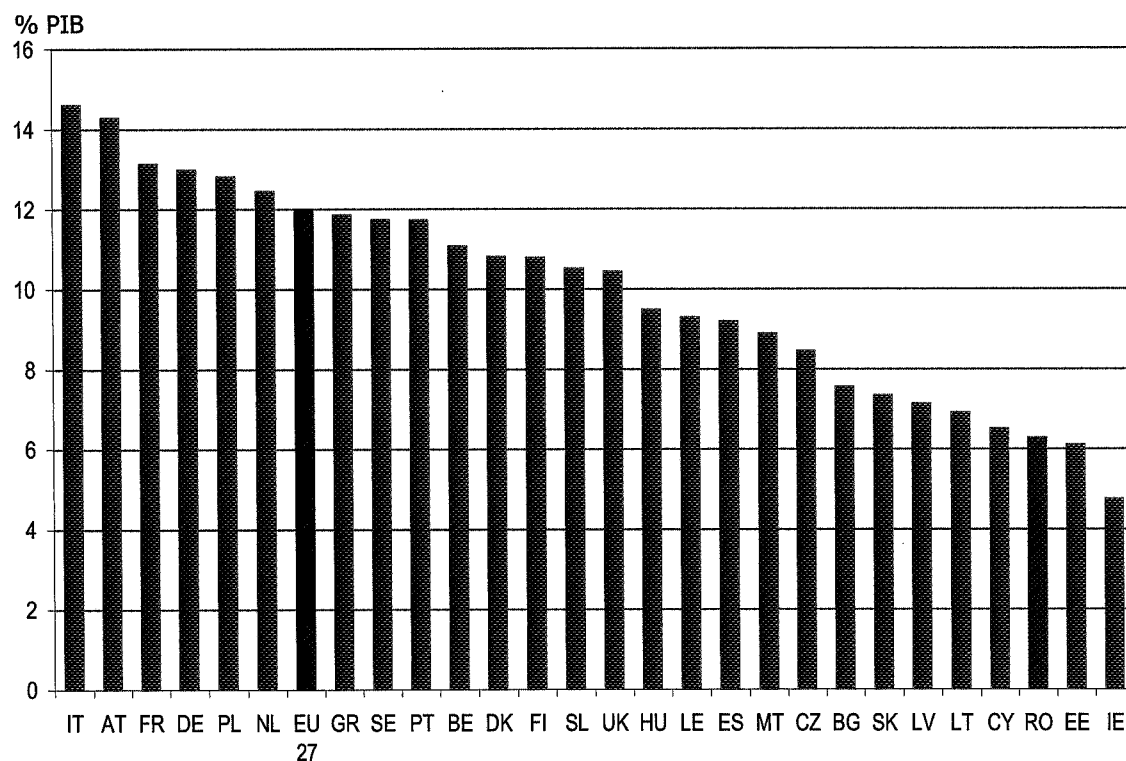
Ponderea în PIB a cheltuielilor sociale publice este indicatorul sintetic al asumării responsabilității statului în producerea și echilibrarea bunăstării, dar și al efortului de dezvoltare socială. Unele organizații internaționale, precum OECD, consideră învățământul nu ca pe o cheltuială, ci ca pe o investiție în forța de muncă.

Date la nivel internațional pentru perioada ultimilor doi ani nu sunt, din păcate, încă disponibile, dar cele existente ne pot oferi o imagine de ansamblu. Pentru anii 2000-2007, statul român a ținut cheltuielile sociale la nivelul cel mai scăzut din Europa: sub 17% din PIB. Aceste date nu corespund imaginii statului social supradimensionat, ci dimpotrivă.

În România, cheltuielile sociale au dobândit o conotație negativă de „asistență socială”. Cel mai probabil, la origine este o „eroare materială” a Ministerului de Finanțe, care clasifică toate cheltuielile cu destinație socială drept asistență socială. Confuzia birocratică a fost preluată și în discursul politic.

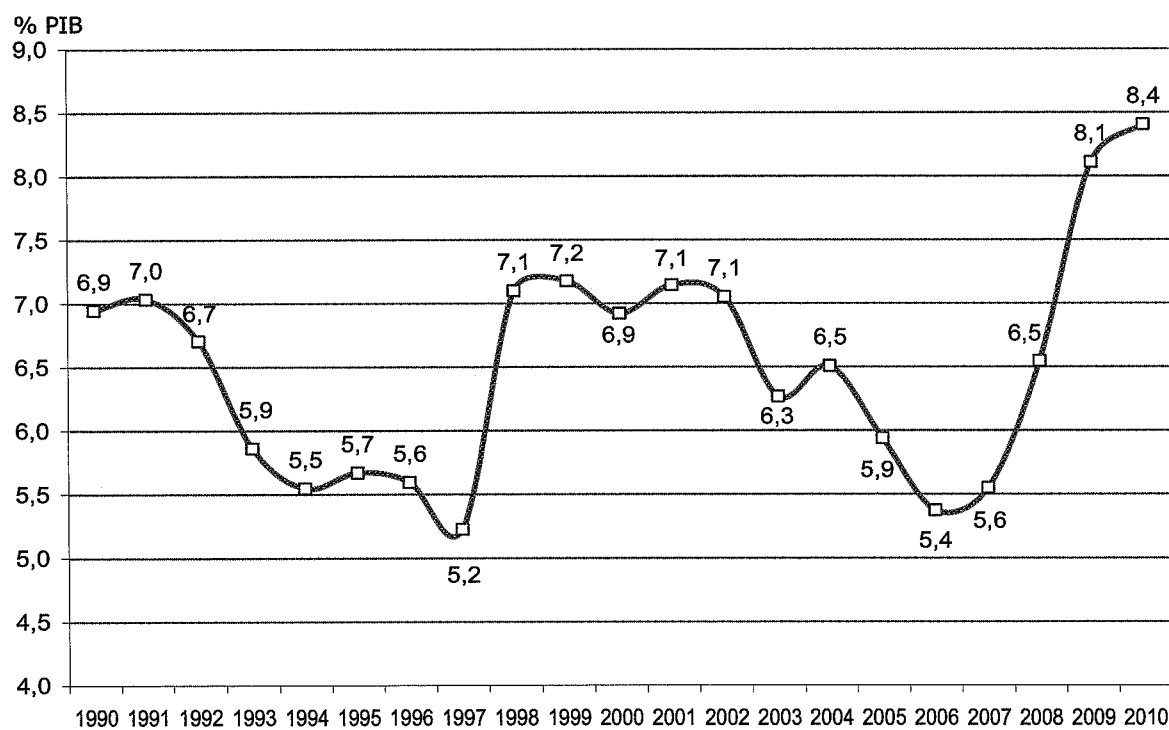
Ponderea cheltuielilor sociale în buget indică poziția acestora în ordinea priorităților. În 2008 (datele cele mai recente, cu excepția învățământului) statul român a alocat domeniului social doar 37,3% din totalul cheltuielilor publice, ceea ce ne plasează pe penultimul loc în Europa, înaintea Letoniei (32,5%). În comparație, media europeană a fost de 56,2%. Statele din jur, fost socialiste, au alocat sensibil mai mult: Bulgaria (41,%), Slovacia (45,8%), Ungaria (46,5%). Dintre vechile state membre (UE-15), cea mai redusă pondere a cheltuielilor sociale în totalul cheltuielilor publice s-a înregistrat în Marea Britanie (50%), iar cea mai ridicată în Germania (63,4%) (Grafic 9).

Grafic 10 – Cheltuieli publice pentru asigurări sociale în Europa (media anilor 2000-2008)

Sursa: Eurostat

Grafic 11 – Cheltuieli publice pentru asigurări sociale în România

Sursa: INS, BNR

Tradițional, sistemul public de pensii reprezintă principala categorie de cheltuieli sociale publice. Deși sunt o componentă a sistemului de protecție socială, funcționează după o logică aparte. Deși fondul este administrat de stat, acesta nu face decât să gestioneze un contract economic și social între generații. Banii aparțin în fapt asiguraților care contribuie în prezent și, respectiv, acelor care au contribuit în trecut, iar acum și-au pierdut capacitatea de muncă din pricina vârstei.

Ponderea în PIB a cheltuielilor pentru asigurări sociale din România se află semnificativ sub media europeană. Numai Estonia și Irlanda cheltuiesc mai puțin decât noi cu fondul public de pensii. Prin creșterile de pensii din 2008 și 2009, ponderea cheltuielilor pentru asigurări sociale a crescut la peste 8% din PIB. Aceasta ne plasează încă la o diferență semnificativă de media europeană, care este de 12%. În ciuda imaginii statului de prost administrator, cheltuielile de administrare a fondului de pensii nu au depășit 2% din totalul cheltuielilor fondului în ultimii ani (INS, Anuar 2009).

Sistemul de învățământ este cel mai important serviciu public cu destinație socială, atât ca persoane cuprinse, elevi și profesori, cât și după nivelul cheltuielilor. Legea învățământului din 1995 a prevăzut un nivel de finanțare publică de cel puțin 4% din PIB. Acest prag minimal avea să fie atins doar o singură dată, în anul 2007.

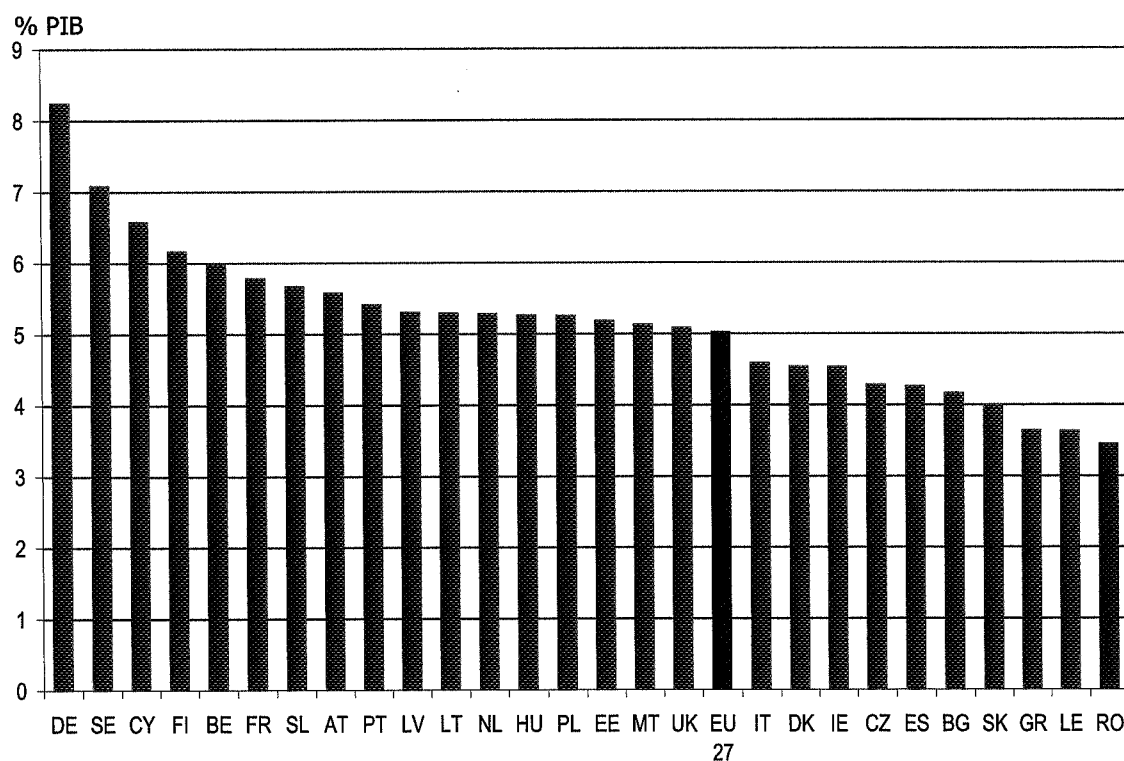
România este pe ultimul loc din Europa în privința finanțării publice a învățământului. În deceniul trecut, alocațiile bugetare pentru învățământ au fost în jurul a 3,5% din PIB, față de o medie europeană de 5%. Diferența față de media europeană este aparent redusă ca puncte procentuale, dar atingerea ei ar însemna o creștere a finanțării publice a învățământului cu peste 25%.

După reforma de la finele anilor '90, derulată sub îndrumarea Băncii Mondiale, România are un sistem de sănătate cu o finanțare duală. Cea mai mare parte a cheltuielilor sunt suportate printr-un sistem de asigurări. Ca și la pensii, statul ar trebui să aibă doar un rol de administrator, banii aparținând asiguraților. O altă finanțare, mai redusă ca însemnătate, este acordată direct de la bugetul de stat și de la bugetele locale.

În ultimul deceniu, statul român a alocat circa 3,5% din PIB pentru sănătate, ceea ce ne plasează, din nou, printre ultimii din Europa. Doar Bulgaria (3,4%) și Letonia (3,3%) cheltuiesc mai puțin decât noi. Media europeană este de 7,7% din PIB, Franța fiind țara cu cel mai bine finanțat sistem de sănătate (9%).

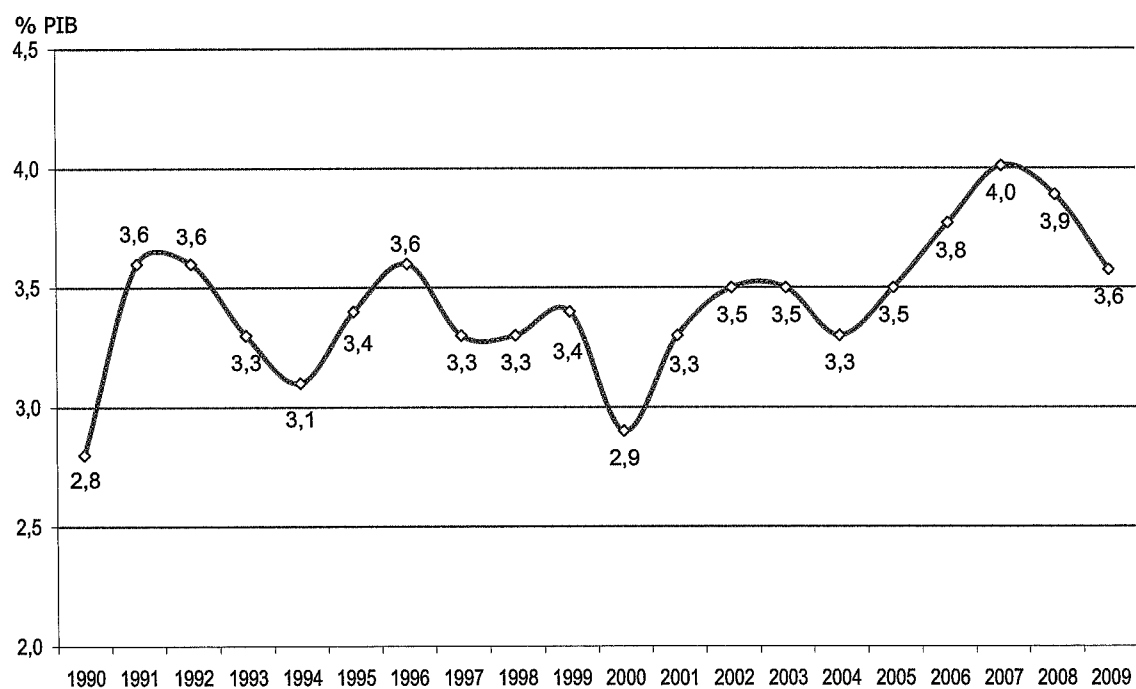
Atât sănătatea cât și învățământul au fost sever subfinanțate, la o distanță apreciabilă față de aproape tot restul statelor europene. Această stare permanentă de subfinanțare a indus o stare de dezagregare a acestor sisteme. Resurse umane de valoare nu au fost motivate să rămână. Cei rămași sunt demoralizați. Drept rezultat, profesorii și medicii sunt printre categoriile socio-profesionale care au pierdut cel mai mult din prestigiul social. Față de acum o generație, mult mai puțini tineri își doresc să urmeze asemenea cariere, prost salarizate. Cei rămași sunt avertizați să nu se aștepte la mai mult în sectorul public, iar dacă vor să câștige să se orienteze spre cel privat.

Grafic 12 – Cheltuieli publice pentru învățământ în Europa (media anilor 2000-2007)

Sursa: Eurostat

Grafic 13 – Cheltuieli publice pentru învățământ în România

Sursa: INS

Descentralizarea, promovată ca un panaceu, a creat în primul rând haos administrativ, vizibil mai ales prin trecerea spitalelor la consiliile locale. În cazul școlii, numirea directorilor și angajarea profesorilor de către primari lasă loc la abuzuri și politizare.

Se pare că există o puternică orientare politică spre privatizarea acestor două mari servicii publice, în ciuda consecințelor sociale negative. Câtă vreme rămân de stat, învățământul și sănătatea sunt etichetate drept consumatoare de resurse și neperformante. Dacă devin private atunci toate probleme par să dispară, cu toate că în felul acesta este sever limitat accesul la învățământ și sănătate. Ori, acestea sunt drepturi, definite ca atare de convenții de drept internațional la care România este parte, și nu mărfuri.

În această discuție trebuie să pornim de la un adevăr istoric comun: statul nu este un simplu consumator al bunăstării, ci și un producător de bunăstare: educație, sănătate, știință, securitate publică și socială. Efectul probabil al privatizării este accentuarea polarizării sociale, segmentul sărac, în extindere, fiind condamnat la o educație precară și o stare de sănătate tot mai sărac susținută.

Strategia tăierilor din buget este o politică de a arunca pe spatele majorității populației costurile datoriei private externe, iar reducerea bugetului este o soluție iluzorie.

Politica reducerii cheltuielilor, chiar dacă ar fi o decizie înțeleaptă, este în condițiile actuale ale României o variabilă blocată tip *perete de vată*, nu una strategică. Avansezi ușor la început, dar repede rezistența peretelui crește. Bugetul poate fi puțin redus, dar nu prea mult și nu rezolvă mulțimea problemelor grave. Mai degrabă, reducerea cheltuielilor creează alte probleme, legate de disoluția autorității statului și încetarea păcii sociale. Cheltuielile sociale au funcții specifice în societate și probabil ar fi periculoasă reducerea lor fără a se ști până unde și cu ce consecințe. România se plasează în prezent la periferia Europei, dar continuarea politicii de reducere a cheltuielilor sociale publice ne va arunca în afara ei.

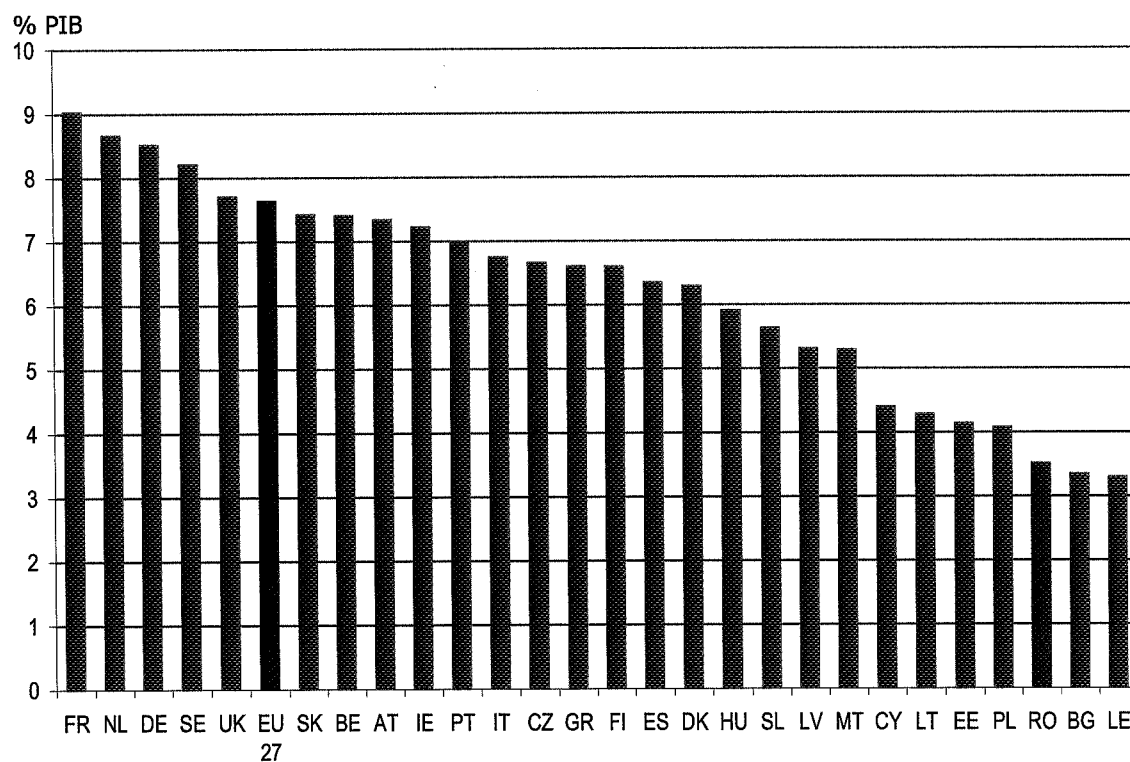
Dacă sursa crizei constă în datoria externă (preponderent privată), atunci soluția nu trebuie căutată în politica bugetară, ci în politica economică.

Politica economică: un punct de intervenție ignorat

În discuțiile actuale a devenit curentă estimarea că nu există o strategie credibilă de stimulare a unei creșteri economice semnificative și durabile. Economia românească, sursă a bunăstării societății românești, a pierdut poziții în competiția internațională, concentrându-se pe zone marginale care oferă câștiguri sărace.

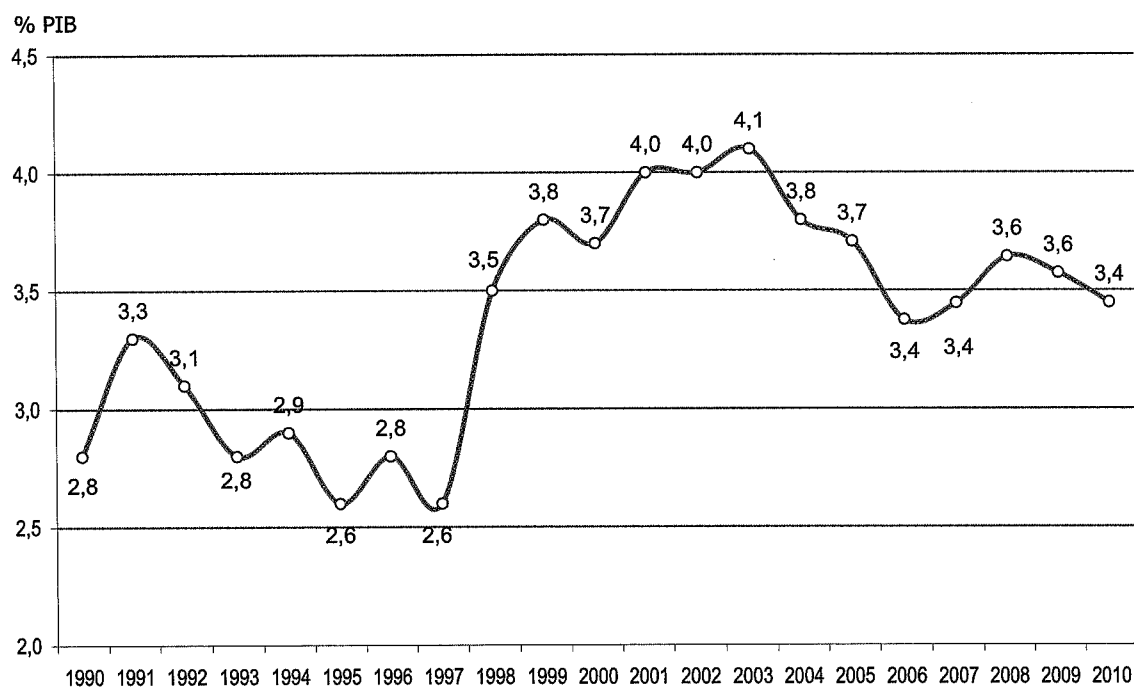
După 21 de ani plătim prețul deficitului de politică economică activă. Din motive diferite, toate guvernările din acest răstimp s-au caracterizat printr-un fetișism al pieței. Statul trebuie să se amestece cât mai puțin în economie. A făcut ce trebuia: să o privatizeze și să o lase să se reconstruiască de la sine, ca parte a unei economii globale.

Grafic 14 – Cheltuieli publice pentru sănătate în Europa (media anilor 2000-2008)

Sursa: Eurostat

Grafic 15 – Cheltuieli publice pentru sănătate în România

Sursa: INS

Strategia privatizării a dus însă la distrugerea capacităților industriale. Nu a urmat revitalizarea celor mai multe întreprinderi și nici atragerea semnificativă, profitabilă pentru societatea românească, de investitori străini. Devenim cam târziu conștienți de eșecul agriculturii, dominată doar de o politică haotică de restituire a vechilor proprietăți și de lipsa oricărei politici de suport a refacerii agriculturii.

Creșterea economică „de la sine” nu a avut rezultate semnificative. Mergând pe această linie, putem spera doar să ne târâm cu creșteri mici, deci nesatisfăcătoare – și acestea fluctuante – sau să ne autoliniștim cu creșteri efemere pe datorie.

Fetișizarea pieței interne a fost accentuată de fetișizarea pieței globale. Ne-am liniștit cu iluzia efectelor pozitive automate ale globalizării. Este tot mai evident că globalizarea economiei nu a dus la o lume economic mai echilibrată, ci dimpotrivă (Stiglitz, 2003). Speranța naivă în globalizare a fost mai degrabă justificată de lipsa unei concepții solide a restructurării economiei românești.

Întreprinderile mici și mijlocii nu au înregistrat succesele scontate. Rezultatele lor au fost mai degrabă la nivelul unei economii minore.

„Politicile active” s-au centrat mai mult pe programe de *recalificare* a forței de muncă, corecte în sine, dar cu efecte dezamăgitoare în condițiile în care oferta de locuri de muncă e în declin de două decenii.

Iluziile privind criza

În prezent, se prefigurează o iluzie a ultimilor doi ani: eliberată de presupusa povară a bugetului, economia își va reveni semnificativ de la sine. Folosind aceeași metaforă-diagnoză, putem spune că problema noastră este că *omul slab e prea slab, iar omul gras este și el jigărit*. Economia românească este *slăbită*, dar nu în principal din pricina „grasului”, ci a deficiențelor sale structurale și a unei politici economice nearticulate. Problema este nu că bugetul sufocă economia, ci că *economia nu susține suficient bugetul* și că nici resursele existente nu sunt orientate eficient și după o priorizare clară.

La acestea am mai adăuga încă trei iluzii care blochează șansa de relansare economică.

1. Iluzia că o economie dezechilibrată, redusă la zone marginale, cu zone bazate pe mecanisme parazitare, poate doar prin forțe proprii să devină prosperă, apropiată de nivelul economiilor dezvoltate.
2. Iluzia că orice investiție duce la creștere economică. Primii ani de tranziție s-au caracterizat prin cheltuieli economice care nu au dus la restructurare, ci la consolidarea bogăției private, care nu s-a transformat în capital utilizat în economia națională. Cheltuieli de investiții au dus mai degrabă la creșterea profitului plecat în alte economii și la întreținerea jocului politic.

Ce fel de politică bugetară ar fi necesară?

Dacă privim din perspectiva argumentelor aduse până acum, ajungem la o concluzie diferită: bugetul, pe ambele componente – venituri și cheltuieli, nu este prea mare, ci prea mic. Opțiunea corectă este *echilibrarea bugetului*, care poate fi atinsă prin reorientarea politicii de colectare a surselor bugetare și/sau reconsiderarea distribuției cheltuielilor. Spațiul de mișcare pentru reducerea deficitului public este însă foarte limitat.

Sunt patru surse ale deficitului bugetar:

1. Mecanismul de colectare. Surse legitime de impozitare / contribuții sociale sunt cronic neutilizate. Evaziunea fiscală și corupția sunt în tandem. În condițiile unor salarii reduse, apelul la moralitate nu pot înfrânge implicita stimulare a lucrătorilor fiscali de a obține venituri personale pe lângă lege. Pe de altă parte, doar din îmbunătățirea colectării nu se poate echilibra peste noapte bugetul.
2. Reconsiderarea sistemului de impozitare. Deplasarea de la impozitul direct progresiv la impozitarea indirectă, regresivă (TVA), la care se adaugă abandonarea completă a caracterului progresiv al impozitării veniturilor persoanelor fizice, par a constitui o sursă a problemei actuale. Promisiunea creșterii economice s-a dovedit a fi iluzorie. Nici simplificarea sistemului de impozitare nu a fost realizată. Dimpotrivă, numărul de impozite și taxe a crescut pentru a compensa pierderile de venituri fiscale. În același timp, impozitarea pe cota proporțională – „cota unică” – a crescut inegalitatea veniturilor și a stimulat îndeosebi consumul gospodăriilor celor mai afluate (Voinea și Mihăescu, 2009).
3. Buget sărac, dezechilibrul alocării resurselor. Zone vitale sunt cronic subfinanțate (sănătate, educație și protecția socială) în schimb crește finanțarea unor programe care nu au dus nici la creșteri economice, nici la creșterea standardului de viață al populației, nici nu au părut prioritare, dar au disipat fondurile.
4. Exploatarea de către grupuri de interese. Bugetul a devenit o sursă pentru grupări politico-economice. Parazitarea este o sursă importantă a deficitului. În 2009, România a avut cheltuieli de capital de 4,4% din PIB, aproape la fel de mari precum în 2008. În comparație cu celelalte state europene, România a cheltuit cel mai mult în 2009 din bugetul propriu pentru investiții publice - 13,4%⁹. Cu toate acestea, la finele anului, PIB a înregistrat o scădere de -7,2%.

3. Iluzia că suferința din strângerea curelei e urmată de prosperitate. Strângând cureaua, săracul speră că va ieși din sărăcie, dar nu iese din sărăcie, ci devine și mai sărac. Strategia strângerii curelei s-a redus la blamarea incoerentă a cheltuielilor sociale. Rezultatul este degradarea capacităților sociale ale țării.

Regândirea strategiei de suport pentru economie este un punct vital al ieșirii din criză. Ieșirea din criză presupune în primul rând întărirea punctelor strategice ale economiei. Bunăstarea națiunii, inclusiv consolidarea rolului sistemului public în susținerea economiei și a rolului complementar de producere a bunăstării, depinde de performanțele economiei românești și mult mai puțin de performanțele economiei mondiale.

Este absolut necesar ca relansarea economiei să redevină un obiectiv național, susținut de un larg consens social.

Capitolul 2. Criza sistemului politic

Economia este sursa crizei, dar nu în ea se află acum soluția

Variabila strategică a ieșirii din criză se află în sfera politicului. Este nevoie de decizii urgente în domeniul economic, financiar și bugetar, pe care doar sistemul politic le poate lua. Dar însuși sistemul politic românesc este blocat, fiind paralizat de conflicte greu de soluționat constructiv. Sistemul politic este și el în criză.

Mobilizarea tuturor resurselor printr-un efort comun pentru ieșirea din criză pare a fi imposibilă în contextul actual. Măsurile luate de Guvernare în ultimii doi ani par a face opozițiile sociale și politice ireductibile. Politica ostilității a înlocuit politica dialogului și a construirii unui larg suport social pentru măsuri, posibil dure, de depășire a crizei. Exemplul cel mai concludent este modul ostentativ provocator în care cheltuielile sociale publice au fost ținta unor reduceri de o duritate comparabilă cu cea din țările care se confruntau cu o criză mult mai gravă, Grecia sau Irlanda. Opinia contrară este că zonele în care se puteau face reduceri sau se puteau obține surplusuri de venituri bugetare sunt ignorate.

Guvernarea este blocată în opțiuni care s-au dovedit incapabile de a relansa o dezvoltare durabilă. Multe cheltuieli bugetare se plasează în zone în care există suspiciuni solide că exprimă interesele unor grupuri politice, iar nu rezultatul unei analize a priorităților transparente democratice.

Soluția guvernării

În ultimele discursuri programatice s-a formulat cu claritate o strategie care nu era evidentă inițial. Politica guvernamentală depășește cu mult obiectivul ieșirii din criză. Obiectivul central este *promovarea unei reforme în toate sferele vieții sociale și politice*. Au fost ori sunt în curs de promovare mai multe legi structurale. Se are în vedere chiar schimbarea sistemului electoral, inclusiv a Constituției.

Mulți se întreabă chiar dacă dramatizarea crizei nu a fost folosită ca un instrument de justificare a unui program ambițios de schimbare a sistemului instituțional al României.

Promovarea prin forță a proiectului de reformă alimentează însă conflictul politic. Problema nu mai este dacă aceste schimbări sunt sau nu necesare, ci teama că acestea sunt introduse forțat, cu ignorarea altor puncte de vedere.

Programul ambițios de reformă s-a făcut concomitent cu o blamare generală a tuturor instituțiilor, politicienilor și demnitarilor. Antagonizarea a tot ceea ce ține de politică creează un spațiu favorabil schimbărilor prin forță, dar cu un preț ridicat: încălcarea procedurilor standard de schimbare democratică. Parlamentul, ca for reprezentativ suprem, a devenit blocat și, până la eventuala sa reformare, nu mai poate furniza cadrul democratic al discutării soluțiilor și adopției lor.

Epistemologia problemei cu soluție unică / soluții multiple (Zamfir, 1990)

Multe secole, gândirea umană s-a bazat pe paradigma problemelor cu soluție unică. Orice problemă are o singură soluție corectă, celelalte fiind automat excluse ca proaste. Logica clasică încorporează acest mod de gândire. Aristotel a enunțat cu claritate această schemă: *adevărul este unul singur, falsul ia forme infinite*.

Paradigma problemelor cu soluție unică oferă o explicație a multor conflicte sociale: conflictul între cei care dețin soluția adevărată și cei care, din motive cognitive sau interes personal, nu acceptă adevărul celorlalți și se încăpățânează să susțină soluții proaste. *Dissensus*¹⁰, diferențele de opinii, este cauzat deci de incompetență sau de rea intenție.

În ultimele două secole, gândirea a încorporat un alt model de raționalitate: *problemele au adesea soluții multiple*. Orice problemă are desigur soluții proaste, dar și o mulțime de soluții bune în grade diferite: de la soluția optimă (cea mai bună în condițiile date) până la soluția cu gradul cel mai scăzut de satisfacere. Dacă am putea ordona, pe baza cunoașterii, pe un continuum de la soluțiile proaste la soluția optimă, atunci ajungem la paradigma problemelor cu soluție unică: soluția optimă. Problema este însă că în condiții de incertitudine (deficit de cunoaștere) nu putem să determinăm cu certitudine valoarea diferitelor soluții.

Teorema egalității soluțiilor în incertitudine: în condiții de incertitudine, pentru decidenți, soluțiile posibile apar a fi egale.

Teorema dissensului produs de incertitudine: preferințele decidenților sunt inevitabil diferite din rațiuni cognitive (*dissens cognitiv*). Proiecția asupra preferințelor a pluralității intereselor accentuează dissensul (*dissens social*) și agravează dificultatea de a construi consensul.

Democrația se aplică nu numai ca metodă de a decide în condiții de pluralitate a intereselor, dar și în condiții cognitive de incertitudine. În știință consensul se creează prin comunicare și adesea prin efectul majorității, iar nu prin proceduri strict cognitive de decizie a adevărului. Comunicarea sporește cantitatea și calitatea cunoștințelor și produce soluții mai bune, dar rareori soluția cea mai bună. Consensul astfel obținut este mereu fragil și trebuie să se mențină programatic deschis revizuirii.

Teorema relației dintre tipul de incertitudine și stilul de conducere: stilul de conducere autoritar se bazează pe paradigma problemelor cu soluție unică; stilul democrat se fundează pe paradigma problemelor cu soluții multiple.

În stilul autoritar, decizia se realizează prin exercitarea puterii.

În stilul democrat decizia se realizează prin comunicare, prin consens sau mecanismele majorității cognitive/ de interese care principal sunt deschise.

Conflictele politice se plasează dincolo de nivelul *soluțiilor* promovate și de lupta pentru pârghiile puterii. Ele se deplasează la un nivel mai profund: *procedura* de producere și adoptare a soluțiilor. În centrul crizei politice nu stau certurile dintre actorii politici, ci însăși procesul public de analiză și de luare a deciziilor strategice, iar discuția asupra *procedurii* luării deciziilor politice este alimentată de structuri mai profunde de gândire. Gândirea politică actuală se fundamentează pe ceea ce se numește *paradigma problemelor cu soluție unică* (Zamfir, 1990).

O lecție teoretico-istorică: ciclul autorității și *paradigma problemei cu soluție unică*

În cele două decenii de tranziție a prevalat epistemologia problemelor cu soluție unică: o singură soluție este bună, restul soluțiilor sunt eronate. La programul de reformă nu a existat alternativă sau formularea acestora a fost sistematic etichetată ca anti-reformă. *Prima soluție care a apărut satisfăcătoare a fost considerată, automat, a fi singura soluție bună.* A dominat blocajul de a explora și evalua alternativele. Acum, după 21 ani de tranziție, ni se par de o incosistență uimitoare, cel puțin prin caracterul lor simplist, multe dintre ideile care au fost prezentate ca *reformă*.

Epistemologic, problemele cu care societatea românească se confruntă prezintă un grad foarte ridicat de complexitate și un grad substanțial de incertitudine. Inevitabil comunitatea va opta pentru soluții diferite și *toți într-un fel au dreptate să creadă astfel*. Mai mult, ceea ce ne pare a fi unora sau altora o soluție bună, se poate dovedi pe termen mediu/ lung proastă. Credința că ai dreptate absolută și forțezi autoritar implementarea propriei viziuni se poate dovedi o simplă speranță iluzorie.

Guvernarea actuală, la problemele complexe ale crizei, își fundamentează și ea politica pe epistemologia problemelor cu soluție unică. 'Tăierea' este soluția corectă și singura soluție corectă. Alternativele, indiferent ale cui, sunt automat proaste. Testul cel mai clar al existenței acestei structuri profunde de gândire este practica asumării responsabilității, devenită curentă. Parlamentul este un sistem social complex de gândire și luare a deciziilor, având și autoritatea de a reprezenta electoratul. Asumarea responsabilității de către Guvern este în fapt înlocuirea procesului democratic, social de decizie, cu o decizie luată de Primul ministru. Această opțiune elimină dialogul social și procesul de construcție a deciziilor prin confruntarea punctelor de vedere și acceptarea mecanismelor democratice de decizie și corecție. Totodată, creează rigiditate în procesul social de cunoaștere. Nu este întâmplător că legile astfel adoptate prezintă o calitate precară, fapt care le face puțin aplicabile și, nu mai puțin grav, elimină în principiu oportunitatea de a se realiza consensuri social-politice în jurul deciziilor luate.

Putem astfel înțelege *însingurarea* tuturor liderilor obsedați de adevărul absolut al gândirii lor și de sentimentul că nu sunt înțeleși. Această însingurare poate fi regăsită în toate discursurile acestora: Liderul este decis să promoveze o reformă a întregului sistem social. Populația nu înțelege corectitudinea strategiei de reformă, nefiind dispusă să accepte neplăcerile inevitabile imediate ca preț pentru beneficiile viitoare. Căderea popularității este prețul plătit de cel care are dreptate și este hotărât să o promoveze. Mai târziu lumea va înțelege.

Dar dacă până la urmă, Liderul a avut dreptate și nu populația ? Istoria a probat până acum că nu. Consensul / dissensul reprezintă un factor important al succesului / eșecului deciziilor luate. O decizie impusă cu mijloacele autorității generează inevitabil opoziție și rezistență la implementare. Mai mult, soluțiile impuse cu mijloacele autorității se rigidizează, devin impermeabile la feed-back, incapabile să se corecteze. La problemele de mare complexitate soluțiile *nu sunt date de la început*, ci *construite* printr-un proces de gândire colectivă. Este deja demonstrat că, în incertitudinea care însoțește problemele de mare complexitate, gândirea colectivă produce decizii net superioare gândirii individuale.

Istoria a probat că marile proiecte promovate autoritar au eșuat prin rezistența *peretului de vată* sau, mai rău, prin distrugerea sistemului pe care vor să-l scoată din criză.

Poate pare ciudat să spunem că asumarea paradigmei problemelor cu soluție unică este cauza adâncă a haosului și accentuării tensiunilor și conflictelor sociale. Această paradigmă creează un spațiu de promovare a divergenței de interese și a suspiciunilor sociale generalizate.

Ieșirea durabilă din crize se poate realiza doar prin întărirea democrației. Soluția autoritară a crizelor a dus mereu la catastrofe istorice. Problema este însă: cine va plăti, și cât de mult, marile erori ale istoriei ?

Se impune o concluzie: natura profundă a crizei actuale este deci nu economică, ci rezidă în *incapacitatea configurației politice actuale de a produce un proces de gândire colectivă, democratică prin natura sa, care să genereze soluțiile credibile și susținute de un larg consens, implementate flexibil, deschise la adaptări și revizuri. Blocajul politic este adevărata problemă a crizei României. Dacă nu asumăm gravitatea crizei sistemului politic, nu există șanse de a depăși criza cu care România se confruntă.*

Cum se poate ieși din blocajul politic

Sistemul politic poate să ia deciziile care să deblocheze criza. Dar cum este posibil acest lucru ?

În contextul actual variabila cheie nu este *ce decizii se iau*, ci *cum sunt ele luate*. Problema centrală este de *procedură politică*. Soluția strategică a ieșirii din criza actuală este *ieșirea din ciclul autorității*, tranziția de la *paradigma problemei cu soluție unică* la *paradigma problemei cu soluții multiple*, opțiunea pentru *realizarea unui cooperări politice pentru identificarea unor măsuri larg acceptate și susținute*.

Există mai multe soluții posibile, cu grade diferite de probabilitate/ improbabilitate:

- menținerea guvernului actual, erodat și blocat, având ca rezultat posibil acutizarea conflictului politic și explozii sociale, cu costuri greu de estimat;
- susținerea unui nou guvern cu același program, care va avea mai devreme sau mai târziu același rezultat;
- guvernul actual, sau unul cu același profil politic, să-și schimbe strategia de guvernare;
- realizarea unui larg consens al partidelor pentru susținerea unui nou guvern de criză;

- un guvern tehnocrat care să aibă același obiectiv și să gestioneze pe baza unui minim consens administrarea societății și organizarea de alegeri;
- nouă configurație a Parlamentului prin reorientarea unor grupări de deputați, rezultând un nou guvern cu un nou program.

Este posibilă soluția guvernului tehnocrat ?

Să facem un recurs la istorie. România s-a confruntat cu mai multe crize în ultimii 21 ani. Din crizele trecute, s-a ieșit politic rezonabil. Din criza politică din 1991, care exprima declanșarea unei profunde crize economice, s-a ieșit cu un guvern tehnocrat, condus de Theodor Stolojan, cu un mandat politic limitat, urmat de o guvernare echilibrată politic rezultată din alegerile din 1992. Din criza politică din perioada 1997-99 s-a ieșit prin căderea guvernării blocată în criză și instaurarea unui guvern cu mandat limitat condus de un tehnocrat, Mugur Isărescu, urmat în 2000 de alegeri care au schimbat configurația politică.

Avantajul soluției guvernului tehnocrat a fost că urmau alegerile la termen. Nu aceasta este însă situația de acum. Alegerile sunt departe. Guvernul tehnocrat ar putea funcționa rezonabil doar dacă ar avea mandat să organizeze alegeri anticipate sau ar crea un spațiu de modificare a configurației parlamentare cu toate consecințele sale.

Poziția instituției prezidențiale, care mai are aproape 4 ani de mandat, poate deveni un factor esențial al ieșirii din criză. *Soluția imediată care ar debloca întregul sistem se plasează în sfera președinției: trecerea de la poziția de președinte jucător la cea de președinte arbitru și constructor al solidarității și al unui consens politic anti-criză.*

Ieșirea din criză presupune mobilizarea resurselor întregii comunități într-un efort coerent. Explorarea alternativelor și evaluarea lor transparentă este fundamentul creării unui consens anti-criză. În momentele de criză cooperarea dintre putere și opoziție devine o condiție esențială a succesului politicii anticriză. O asemenea soluție credem cu certitudine că este posibilă. Dar responsabilitatea este a sistemului politic.

Capitolul 3: Statul social

Având în vedere nivelul redus de informare din dezbatările publice pe tema statului social, ne propunem aici să expunem sintetic funcțiile statului social în lumea modernă și contextele sociale care au modelat schimbările de profil ale statului social.

Apariția și funcțiile statului social

Statul social reprezintă unul dintre produsele societății moderne. Nu este o viziune ideologică, ci o realitate socială. Statul modern a consolidat un larg pachet de funcții sociale ca instrument al dezvoltării social-economice (Zamfir și Zamfir, 1995). Indiferent de orientările politice, guvernarile din statele dezvoltate nu au schimbat structurile fundamentale ale statului social.

În forma sa actuală, statul social este rezultatul unui proces istoric început la sfârșitul secolului al XIX-lea și derulat, sub etape diferite, pe o perioadă de mai bine de un secol (Cace, 2004).

Se pot identifica mai multe funcții care au dat profilul statului social.

Funcția de a coagula noile structuri a statelor naționale și de promovare a coeziunii naționale

Secolul al XIX-lea, denumit și secolul națiunilor, a fost dominat de formarea statelor naționale moderne. Cancelarul german Otto von Bismark¹¹ a formulat cu claritate funcția reformei promovate: creșterea coeziunii naționale. Noul sistem de asigurări sociale avea menirea de a da cetățenilor noului stat german sentimentul apartenenței la comunitatea națională și de consolidare a suveranității naționale. În Marea Britanie, prim-ministrul conservator Benjamin Disraeli¹² a introdus mai multe reforme sociale, ca parte a programului *One Nation*. În Franța, Jules Ferry ca prim-ministru și Jules Grevy ca președinte al Republicii au inițiat primul sistem public universal, gratuit și obligatoriu de învățământ, în ideea educării noilor generații în spiritul valorilor republicane și laice ale Republicii a III-a franceze.

Suveranitatea noilor state este condiționată de capacitatea de colectare a impozitelor și taxelor. Prin noile sisteme de asigurări sociale și servicii publice universale, statul oferă cetățeanului bunăstare socială, întărind motivația acestuia de a plăti impozite și taxe.

Funcția de relaxare a tensiunilor sociale provocate de capitalismul din prima sa fază

În secolul al XIX-lea, societatea capitalistă, angajată într-un proces rapid de urbanizare și industrializare, a produs numeroase probleme sociale. Masa în creștere a săracilor, îndeosebi lucrătorii industriali (proletarii), a cunoscut un proces de radicalizare politică, exprimat în mișcări sociale violente, revolte și revoluții pe cuprinsul întregului secol.

La standardul de viață precar și metodele dure de exploatare a muncii, se adăugau, accentuându-le, incertitudinea muncitorilor cu privire la perspectiva lor față de menținerea locului de muncă, riscul îmbolnăvirii și, în final, ce se va întâmpla când nu vor mai putea munci din pricina vârstei.

Inexistența unor mecanisme de echilibrare a raportului de putere capital / muncă a constituit un factor principal al scindării sociale. În relațiile de muncă proprietarii fabricilor aveau puterea absolută, muncitorii fiind lipsiți de vreo posibilitate de a influența deciziile care le afectau munca și viața. Dezechilibrul de putere a generat un dezechilibru social, care răbufnea în forme disruptive. Spre exemplu, la 1 mai 1877, au fost împușcați muncitori pentru că au cerut limitarea zilei de muncă la 10 ore.

Prin presiune politică și socială au fost codificate *drepturile sociale*, cum ar fi: ziua de muncă de 10, apoi 8 ore, concediul de odihnă, de boală, scoaterea în afara legii a muncii copiilor. Sindicatele au fost legalizate și lupta sindicală recunoscută. Conflictul social fiind instituționalizat, s-au oferit clasei muncitoare forme de manifestare legală a intereselor sale. Din acest punct de vedere, statul social a apărut, pentru unii autori, drept un rezultat al revendicărilor unor largi grupuri de cetățeni, care s-au organizat pentru a-și susține interesele în cadrul competiției politice (Miliband, 1961, Gough, 1979).

Funcția asigurării satisfacerii unor nevoi colective și de absorbție a riscurilor sociale

În ultimele decenii ale secolului XIX, ca răspuns la acutizarea gravelor probleme sociale, s-a prefigurat constituirea unui sistem public de absorbție a riscurilor individuale și colective. Prin politicile sale sociale, *statul a devenit un furnizor major de bunăstare printr-o intervenție deliberată de redistribuire a resurselor între cetățenii săi*. Altfel spus, politicile sociale reprezintă schimbarea unei alocări nesatisfăcătoare și injuste a resurselor.

Redistribuirea pe verticală urmărește reducerea inegalităților materiale, de venit și avere, pentru a asigura o egalitate a șanselor, în special în privința accesului la servicii precum sănătatea și învățământul. Motivații etice și morale ce țin de justiție socială și o distribuție corectă a resurselor stau la baza acestei forme de redistribuire. Mai multe date la nivel internațional converg spre ideea că inegalitatea materială este o problemă cauză a multor altor probleme sociale, care reduc speranța de viață și calitatea vieții (Wilkinson și Pickett, 2010).

Redistribuirea pe orizontală vizează situațiile de eșec al pieței. Există situații în care oamenii manifestă o înclinație naturală de a nu cheltui pentru nevoi viitoare. Învățământul universal, gratuit și obligatoriu și obligativitatea contribuțiilor la asigurări sociale constituie exemple clasice în acest sens. Cine ar plăti benevol peste 16 ani, lună de lună, pentru educația copiilor sau ar pune bani deoparte în fiecare lună pentru pensie? Prin intervenția statului, veniturile persoanelor sunt redistribuite de-a lungul vieții, luând din perioada activă pentru cea de bătrânețe, boală sau șomaj.

Un alt mod de a percepe statul social este pornind de la *riscurile sociale*. Statul social apare astfel ca răspuns la *nevoile sociale* generate de aceste riscuri: îngrijirea sănătății, creșterea nivelului de educație, reglarea pieței muncii și securitatea socială (Titmuss, 1976). În societățile moderne, marea majoritate a riscurilor individuale și colective nu mai sunt naturale (calamități, molime, recolte proaste), ci derivă din acțiunea umană (schimbarea climei, războaie, crize financiare). Din acest punct de vedere, trăim într-o societate a riscului, în care omul se confruntă cu riscuri economice și sociale produse de el însuși (Beck, 1992).

Funcția de a oferi o alternativă la programul revoluționar / comunist

Revolte spontane, revoluții, mișcări politice radicale au devenit o amenințare în creștere pentru ordinea capitalistă. Mișcarea socialistă a cuprins, mai ales în momentele de criză produse de războaiele mondiale, segmente mari ale populației. Ideea unei revoluții de înlăturare radicală a ordinii capitaliste și instaurarea unei alte forme de organizare a societății, care să rezolve problemele sociale acute, nu a fost produsul mental al lui Marx, el însuși un produs al epocii.

Statului social a oferit o alternativă la programul revoluționar al secolului al XIX-lea, iar în secolul al XX-lea la sistemul socialist sovietic, extins după cel de al doilea război mondial. Extinderea sferei statului social a fost probabil factorul determinant al diminuării influenței mișcării comuniste.

Războaiele mondiale

Paradoxal, războaiele au fost un factor important de promovare a statului social. Cele două războaie mondiale au creat un context care a accentuat nevoia de intervenție socială a statului. Războaiele au distrus economiile, acutizând la maximum problemele sociale. În timpul războaielor s-au accentuat noi funcții ale statului: mobilizarea populației pentru luptă, oferirea unui plus de protecție socială a populației sărăcite de război. Statul a trebuit să-și asume responsabilitatea pentru vindecarea rănilor provocate de război: pierderea susținătorului familiei, handicap provocat de război, reconstrucția țării.

Ca răspuns la provocarea războaielor, statele au probat capacitatea lor de a organiza eficient producția pentru război, a vastului sistem militar și de a asigura condițiile elementare de viață ale populației în situațiile grele ale războiului. De ce nu ar putea planifica și un program național de promovare a bunăstării sociale; de ce nu ar fi capabil să organizeze școli și spitale? Pe de altă parte, refuzul satisfacerii unor revendicări sociale și politice a devenit imposibil după suferințele îndurate în timpul războiului.

Marea Criză 1929-1933

Reconstrucția social-economică s-a confruntat rapid cu o nouă criză economică în 1929-33, estimată de unii specialiști ca eșecul liberalismului clasic. Cu această ocazie s-au conturat direcții diferite de ieșire din noua criză economică și socială.

În Rusia exista un model comunist, fundat pe etatizarea economiei și, complementar, cu extinderea protecției sociale. Noua construcție socială s-a realizat prin mecanisme dure, dictatoriale. Statele socialiste rezultate din împărțirea Europei în urma celui de al doilea război mondial au combinat modelul sovietic cu funcțiile moștenite ale statului social. Statul social în aceste țări este structural similar cu cel din țările capitaliste, cu unele excepții.

O altă direcție a fost dictatura fascistă aleasă de Germania, Italia și Spania. Statul a preluat funcțiile economiei pentru război, dar și asigurarea unor funcții sociale impuse de mobilizarea pentru război, în paralel cu represiunea opoziției interne.

Alte țări europene au optat pentru o democrație pluripartidistă, introducerea unui sistem de negociere / parteneriat în relațiile de muncă și mai ales amplificarea funcțiilor de protecție socială și a serviciilor sociale cvasi-universale. Și soluția americană a fost de aceeași natură: intervenția statului în susținerea economiei și creșterea funcțiilor sociale ale statului.

Efectele boomului economic

Utilizând oportunităților generate de Boomul economic al anilor 50-60, profilul social al statului s-a consolidat, luând denumirea de *stat al bunăstării*. Statul și-a asumat importante funcții de a contribui la producerea bunăstării, dar și la distribuirea mai echitabilă a ei. Creșterea economică rapidă a făcut acceptabil și dezirabil un anumit grad de promovare a echității sociale. Suedia a fost un model de stat al bunăstării, favorizat și de poziția sa neutră în timpul celui de al doilea război mondial. Același efect, de *stat social mai mare*, a fost produs de relansarea economică de după război și în statele socialiste.

Reacția socială la criza petrolului și accentuarea competiției internaționale

La mijlocul anilor 70 criza petrolului a exercitat un șoc enorm asupra tuturor economiilor, pe fondul accentuării competiției economice internaționale. O mobilizare economică era necesară în țările occidentale. Datorită statului social, s-a petrecut însă în condiții mult mai puțin tensionate. Statul bunăstării promovase o societate mai echitabilă cu un nivel scăzut al conflictualității sociale.

Înăsprirea presiunii economice a iscat inevitabil și o repunere în discuție a funcțiilor statului. Direcția decisă a fost nu diminuarea funcțiilor sociale ale statului, ci creșterea eficienței cheltuielilor publice, alături promovarea inovației tehnologice, reorganizarea producției, creșterea motivației și a efortului în muncă, dar și promovarea parteneriatului ca principiu al relațiilor de muncă și moderarea revendicărilor sindicale. În niciun caz nu s-a recurs la reducerea semnificativă a standardului de viață și nici a funcțiilor sociale ale statului.

Țările socialiste au fost afectate mult mai dur de criza economică a anilor '80. A fost momentul în care speranțele economiilor socialiste s-au spulberat datorită incapacității lor structurale de reacție flexibilă și creativă la noile provocări. Deși afectate în mai mică măsură de criza petrolului, ele au pierdut cursa intrării într-o nouă etapă de creștere a calității.

La mijlocul anilor 70, și accentuat în anii 80, țările socialiste au fost nevoite să reducă standardul de viață al populației. În România efectele crizei economice au fost accentuate de politica simplist-dictatorială a lui Ceaușescu. Standardul de viață s-a redus nu foarte spectaculos, dar întins pe aproape 15 ani: a crescut un șomaj nerecunoscut (aproximativ 4,5%), unele reduceri ale veniturilor salariale, dar opțiunea cea mai importantă a fost reducerea consumului prin raritatea produselor (Zamfir, 1999).

Tranziția și funcțiile statului social

Restructurările implicate în procesul tranziției a avut inevitabil un cost social. Statul a trebuit să-și asume un rol accentuat de a compensa cel puțin parțial acest cost. S-a conturat ideea că *tranziția trebuie însoțită de o protecție socială mai accentuată*.

Tabel 2 Cheltuieli publice sociale în primii ani ai tranziției

	1989	1990	1991	1992	1993
Albania	13,4	15,8	28,9		
Bulgaria	19,9	20,6	24,7	27,0	24,4
Cehia	22,2	22,9	22,5	26,3	
Slovacia	24,4	25,5	27,3	31,7	28,6
Ungaria	24,5	26,6	31,5	33,2	
România	14,2	16,7	16,5	16,4	14,7

Sursa: (Zamfir et al., 1994)

Primele forme de socializare a pierderii

Probabil că una dintre primele forme de asigurare socială a fost împotriva riscului afacerilor. O afacere presupunea investiții foarte mari, adesea antrenând toate resursele familiei. Cum să faci față unui asemenea risc? Acumularea individuală nu este suficientă.

Am găsit un exemplu de acest fel în Grecia antică. Să presupunem că 10 corăbii încărcate cu bunuri pleacă pentru comerț pe o mare. Nu este neuzual ca cel puțin una dintre corăbii să ne se mai întoarcă. Cuiva i-a venit o idee revoluționară: socializarea confruntării riscului. Să împartă riscul între cei 10 proprietari de corăbii. Dacă una nu se mai întoarce, ceilalți 9, prosperi prin întoarcerea cu succes a corăbiilor lor, se angajează să cedeze o parte celui în pierdere. Pierderea este compensată de cei care au câștigat și astfel este socializată.

Țările europene în tranziție au sporit efortul bugetar în sfera protecției sociale. Și în România se înregistrează o creștere a cheltuielilor sociale publice, dar mai modest decât celelalte state fost comuniste (Tabel 2). Probabil, presiunea politică anticomunistă, la care se adaugă și neînțelegeri ideologice, a alimentat opțiuni radicale anti – stat social încă de la început. Rezultatele economice dezamăgitoare ale tranziției românești au sporit costurile sociale: la *costurile sociale inevitabile*, s-au adăugat *costurile evitabile* ale tranziției. Datele arată că deși în România costurile sociale ale tranziției au fost printre cele mai ridicate, efortul în sfera protecției sociale a fost cea mai modestă din Europa (Zamfir et al., 2010).

Statul social – produsul prosperității economice sau al crizelor?

După cum am văzut, *economia* are un efect complex asupra statului social:

- *direct*: în perioade de criză, dificultățile economice presează pentru reducerea statului social, dar accentuează necesitatea intervenției statului în susținerea relansării economiei. În fazele de prosperitate, economia oferă resurse suplimentare pentru dezvoltarea funcțiilor sociale ale statului.
- *indirect*: generând și amplificând crizele sociale, acționează în sensul creșterii funcțiilor sociale ale statului.

Lansarea de programe de dezvoltare / schimbare social-economică constituie un factor important al amplificării rolului statului, inclusiv în componenta sa socială.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea, România, țară subdezvoltată, a manifestat o uimitoare sincronizare a configurației statului cu zonele dezvoltate din Occident, motivată de efortul de modernizare. Speranțele Revoluției din 1989 și presiunile de compensare a costurilor sociale ale tranziției au acționat în aceeași direcție privind creșterea funcțiilor statului social. Guvernarea actuală a României, a ales ca reacție la noua criză metode mult mai dure decât cele adoptate de regimul cEAUȘIST într-o situație oarecum similară de criză.

În România, criza economică a reactualizat presiunea pentru compensarea socială a acestor costuri. Guvernarea actuală a adoptat însă o politică socială contrară, unică în Europa: reducerea masivă a funcțiilor sociale ale statului.

Crizele sociale (criza capitalismului dur al secolului al XIX-lea, războaiele mondiale, marea criză economică 1929-1933) au reprezentat motorul creșterii funcțiilor sociale ale statului. Nu vedem de ce în condițiile crizei economice și sociale actuale a României să aibă un efect diferit.

Din toată această analiză se prefigurează o ipoteză puternică: *Statul social este produsul direct al crizelor sociale și al oportunităților oferite de economie. Criza economică, indirect, acționează în aceeași direcție.*

Statul social: mecanismul modern de gestiune a riscurilor sociale

Discuțiile actuale pun în centrul atacului împotriva statului social o componentă a acestuia: *asistența socială*. De fapt, asistența socială în România este o componentă care a fost constant subfinanțată și a reprezentat o parte mică a sistemului de protecție socială. Dacă adunăm toate cheltuielile care pot fi puse strict în capitolul asistență socială probabil că nu depășește 1% din PIB.

Prezentarea statului social ca „stat asistențial” este o imagine distorsionantă cu efecte politice distructive social.

În fapt, sunt 5 componente principale ale statului social / politicilor sociale:

1. un pachet de servicii sociale publice universale: servicii de sănătate, învățământul, serviciile de asistență socială;
2. un sistem de asigurări (sociale, de șomaj, de sănătate);
3. suportul financiar social universal de interes colectiv (familiile cu copii, persoanele cu handicap);
4. suport social focalizat pe cei în nevoie, prin testarea mijloacelor (venitul minim garantat); este sprijinul pentru cei „săraci”, adesea avut în vedere prin termenul de asistență socială;
5. locuințe și sprijin pentru locuire.

În România, ca și în toate țările dezvoltate, în centrul statului social stă, alături de serviciile sociale fundamentale, sistemul public de asigurări sociale în toate formele sale. Considerând ponderea masivă a asigurărilor sociale în pachetul de transferuri sociale financiare către populație, statul social este un stat asigurator și mult mai puțin asistențial.

Privit dintr-o perspectivă mai generală, statul social poate fi considerat chiar ca un vast *sistem public asigurator individual și colectiv*, răspuns la *problemele multiple de risc*.

Riscuri individuale / asigurări individuale

Cum să facă față riscului a fost dintotdeauna o problemă fundamentală a omului / colectivității. Pe lângă pâinea de azi, e importantă și pâinea de mâine, existând mereu riscul de a o pierde. Sunt riscuri individuale: pierderea / diminuarea resurselor economice (îmbolnăvire, îmbătrânire, moarte, dar și pierderea proprietății, adică a cadrului activității sale economice, de exemplu pământul în agricultură), furtul și agresiunea. Dar sunt și riscuri colective: catastrofe naturale, crize economice, războaie, epidemii.

Societățile preindustriale au dezvoltat o structură naturală de a face față riscurilor individuale: familia extinsă și proprietatea pământului. Gospodăria oferea mecanismele de protecție membrilor săi: creștea copiii, avea grijă de bolnavi și de cei foarte vârstnici. Proprietatea pământului era marea asigurare a individului. Protecția socială nu era desigur comprehensivă. Săracii cronici fără resurse (cerșetorii, vagabonzii) erau mereu excluși din sistemul de protecție tradițional.

Poate cea mai veche procedură de a face față riscurilor individuale a fost acumularea individuală de resurse: proprietăți și bani. Parabola celor 7 vaci grase și 7 vaci slabe era înțelepciunea acumulării pentru a face față perioadei inevitabilă/ posibilă/ probabilă a celor 7 vaci slabe.

Socializarea riscurilor: sistemul public de asigurări

Modernizarea capitalist-industrializată a fărâmat comunitățile mici cu sistemele lor de protecție socială. În familia nucleară, oamenii se găseau tot mai dezarmați în fața riscurilor. Trei riscuri fundamentale devin dramatice:

- *riscul vârstei îndelungate*: durata vieții este o valoare umană fundamentală, dar un risc economic major. Familia nucleară depindea fundamental de sistemul salarial, funcția de suport a familiei diminuându-se până la dispariție. Capacitatea de acumulare financiară pentru asigurarea bătrâneții se dovedește departe de a fi satisfăcătoare. Creșterea speranței de viață dramatizează problema asigurării financiare după ieșirea din perioada vieții active economice. A trăi mult devine o vulnerabilitate;
- *riscul de a nu obține / păstra un loc de muncă*: șomajul, boala, restrângerea / desființarea instituției;
- *riscul îmbolnăvirii*: care presupune costuri medicale tot mai ridicate.

Riscurilor poți să le faci față prin măsuri individuale. În primul rând acumulare de resurse financiare „în caz de nevoie”. Dar măsurile individuale de a face față riscurilor se confruntă cu o problemă fundamentală: *adesea riscurile sunt incomensurabil mai mari decât acumularea individuală*. „Nenorocirea” poate să depășească cu mult resursele individuale acumulate. Apărarea individuală este frecvent insuficientă.

Distribuția socială a riscurilor este inegală: unii se îmbolnăvesc, alții nu; unii trăiesc mult, alții puțin; unii pierd toate resursele economice, alții prosperă. Ca răspuns la această problemă s-a dezvoltat o nouă strategie: *socializarea riscului și sistemul public asigurator*, prin proiectarea unui sistem de asigurări sociale, cu pensiile în centrul său, alături de asigurarea de șomaj și cea medicală, universal sau contributiv, completat de concedii și pensionare de boală.

Sistemul public de asigurări sociale reprezintă un sistem colectiv de a face față „riscului” de a trăi mult, de a te îmbolnăvi, de a pierde locul de muncă. Întotdeauna viitorul este așteptat cu teamă, dar sistemul de asigurare oferă o bază pentru optimism și încredere.

Dar orice sistem privat de asigurări se confruntă cu două probleme. În primul rând este nevoie de un *arbitru* care să asigure respectarea convenției făcute. Aceasta este funcția legii și a statului de garant ultim al tuturor convențiilor. Mai important însă este faptul că succesul sistemului depinde de *masa participanților*: cu cât participă mai mulți la sistem, cu atât compensările pot fi mai mari și contribuțiile mai mici. Ca răspuns la această problemă s-a dezvoltat o funcție majoră a statului: organizarea unor sisteme publice de asigurări obligatorii.

Apariția statului a creat o nouă oportunitate pentru sistemele de asigurări: ele au fost preluate de către sistemul public și garantat de autoritatea sa, prin lege, dar și printr-un sistem public de exercitare a lui.

Principiul de bază al rolului statului este deci *socializarea riscului*. Nu se poate face față eficace variatelor riscuri ale vieții indivizilor și familiilor prin strategii individuale. Mecanismul general de a face față colectiv riscurilor individuale este sistemul de asigurări, în diferite forme: cei expuși la respectivul risc contribuie, iar cei în nevoie, beneficiază de contribuțiile celorlalți.

Întregul sistem se bazează pe *principiul solidarității sociale*. Este o solidaritate colectivă în fața riscurilor individuale și colective. A celor care „nu pierd” cu cei care „pierd”. Solidaritatea socială este în primul rând națională: apartenența la o colectivitate asigură condițiile de viață pentru toți membrii săi.

Riscuri colective / asigurări colective

Nu numai indivizii, dar și colectivitățile se confruntă cu riscuri. Sunt riscuri accidentale: războaiele, regimuri dictatoriale, catastrofe naturale.

Sistemul de asigurări garantează *continuitatea condițiilor de viață / compensarea pierderilor* individuale și colective, în ciuda variației situațiilor.

O societate de calitate este cadrul calității vieții individuale și colective. Într-o formă sau alta, bunăstarea colectivă este valoare centrală prevăzută în Constituțiile din Europa.

Riscurile / nevoile colective au un alt mecanism de a li se face față. Colectarea resurselor se face universal prin impozite și taxe. Contribuțiile se fac în funcție de posibilități. Toate contribuțiile de acest gen sunt, în ultimă instanță, progresive: cine are mai multe resurse, contribuie mai mult. Pe baza acestor impozite și taxe se constituie un *buget național* care alimentează sisteme instituționale de interes colectiv: educație, știință, sănătate publică, administrație, securitate internă și externă, justiție. Statul organizează serviciile sociale de interes public. Beneficiul este acordat fie colectiv, fie individual, pe baza unui drept cetățenesc sau universal.

O problemă fundamentală a societății moderne este asigurarea unor servicii universale (Zamfir, 2009). Educația este cazul paradigmatic. Piața polarizează educația în funcție de resurse economice individuale, nu de capacități de dezvoltare. Piața nu are mecanisme suficiente de investire într-o educație universală. Statul a preluat această funcție. Educația gratuită este un fel de redistribuire, în interesul dezvoltării colectivității, a resurselor necesare educației.

Accesul universal la învățământ și la servicii de sănătate reprezintă *drepturi sociale*. Limitarea lor înseamnă excluziune socială și o degradare a condiției persoanei umane, dar și a întregii colectivități.

Toate formele de asigurări sociale publice, individuale sau colective, se intercondiționează, formând un pachet coerent de protecție socială. Coerența sistemului este asigurată de către stat și în ultimă instanță de bugetul de stat, ca resursă colectivă de garantare a tuturor drepturilor.

Satisfacerea necesităților colective se bazează pe principiul *solidarității colective*, care completează *solidaritatea interindividuală*: datoriile și drepturile tuturor cetățenilor, membri ai unei colectivități.

În centrul solidarității cetățenești stă *solidaritatea intergenerațională*. Generația actuală asigură condițiile de viață ale generațiilor viitoare. La rândul lor, generațiile viitoare se angajează să asigure condițiile de viață ale generațiilor care le-au susținut. Este un *contract social intergenerațional*. Fiecare generație se obligă să participe la sistemul colectiv, asigurând continuitatea sa și capacitatea de a face față riscurilor colective.

Întregul sistem public este un vast sistem *colectiv de asigurare*, care completează asigurările individuale. Toate sistemele de asigurări individuale și colective, bazate pe diferite forme de contribuție, sunt *redistributive* într-un sens extins. În fața riscurilor, redistribuirea resurselor acumulate este realizată mereu în funcție de nevoie, raportat fie la contribuție, fie la un drept colectiv sau cetățenesc universal, bazat pe o contribuție colectivă. Funcția redistributivă a statului se accentuează în perioadele de criză.

Statul a fost întotdeauna un uriaș mecanism de redistribuire a resurselor produse de comunitate. Dacă statele tradiționale redistribuiau resursele predominant *în sus*, statul modern reprezintă un mecanism de redistribuire *pe orizontală* – gestiunea riscurilor sociale cărora nu le poate face față nici indivizii, nici piața – și *pe verticală* – reducerea inegalităților și asigurarea satisfacerii nevoilor colective, indiferent de resursele individuale.

Și o concluzie: **asa cum piața este mecanismul imperfect, dar cel mai eficient în economie, tot așa statul este mecanismul imperfect, dar cel mai eficient în gestionarea riscurilor sociale și satisfacerea nevoilor colective.**

Capitol 4. Ideologia statului minimal sau fundamentalismul pieței

Ca reacție la criza economică a anilor '70 a apărut o nouă orientare ideologică: *statului minimal*, lansat cu forță în Marea Britanie prin Margaret Thatcher și în SUA prin Ronald Reagan. Ideologia s-a prezentat ca o relansare a dreptei prin revenirea la liberalismului clasic ca neoliberalism (Harvey, 2005). Cu toate acestea, nu a fost în general adoptat de partidele liberale, ci de cele conservatoare.

Principiul fundamental al noii ideologii este ceea ce s-a numit *fundamentalismul pieței*: piața are surse interne ale unei creșteri continue a economiei, asigurând totodată mult mai eficient decât statul soluționarea tuturor problemelor sociale. Intervenția statului blochează creșterea economică. Mai mult, statul este și un prost distribuitor al bunăstării. Toate serviciile sociale publice trebuie treptat deplasate spre logica piață. Actorul economic trebuie lăsat să aleagă el, nu să i se aleagă în numele lui de către stat. Bunăstarea va fi asigurată mult mai bine: consumatorul rațional va alege, iar piața liberă, dominată de competiție, va oferi serviciile cele mai bune și mai ieftine.

Consecința acestei viziuni este diminuarea severă a dimensiunilor statului: **stat mic**. Curățind liberalismul de componentele sale sociale, neoliberalismul a șocat nu numai prin principiile sale net *anti-stat social*, ci, mai general, *anti-stat*: „*statul nu este soluția la probleme, statul este problema*”¹³. Statul este cauza crizei economice. Soluția este deci nu mai mult stat, ci mai puțin stat. S-a anunțat un program de „*retragere a frontierelor statului*”¹⁴. Eliberată de intervenția unui stat excesiv, economia se va relansa. Funcțiile sociale ale statului urmau să fie drastic reduse. Segmentul de populație devenit dependent de sistemul de asistență socială va fi motivat să se activeze economic.

A fost realizat programul ideologic neoliberal al anilor '80?

După 8 ani de guvernare Thatcher, rezultatul a fost surprinzător. Statul englez nu a devenit mai mic. În ciuda programului de guvernare lansat de către Thatcher, datele arată că cheltuielile sociale publice nu s-au diminuat în Marea Britanie (Jenkins, 2007). Putem trage o concluzie: logica societății engleze a rezistat programului thatcherist. Același lucru s-a întâmplat și cu programul lui Reagan în SUA.

Uniunea Europeană a dezvoltat în ultimele decenii o altă abordare completând paradigma *economiei europene* cu *Europa socială*. Această nouă orientare este susținută de toate partidele europene, dincolo de opțiunile lor ideologice. Juridic, toate statele europene s-au angajat încă din 1965 la respectarea prevederilor din *Carta socială europeană*, document care reunește principiile coeziunii sociale în cadrul fiecărei societăți.

Și la criza acestor ani s-a căutat noi soluții. S-au adoptat pachete de măsuri pragmatice, dar nu s-a avut în vedere o reconsiderare a rolului statului și nici a funcțiilor sociale ale lui. Chiar țările europene confruntate puternic de criza financiară au luat măsuri severe, dar funcțiile sociale ale statului nu sunt afectate substanțial. În programele anti-criză ale majorității statelor europene,

cheltuielile sociale sunt privite ca investiție socială pentru depășirea blocajului social și nu doar drept cheltuieli cu asistența socială.

Ideologia românească a statului minimal: principiile fundamentale

În România s-a lansat o ideologie unică în Europa, cu o viziune proprie, atât ca amploare, cât mai ales cu enunțuri extrem de tăioase. Sunt respinse principiile pe care se fundamentează statul social de mai mult de un secol. România este singura țară care a preluat public, la 30 de ani diferență, tema ideologiei thatcheriste împinsă spre extremul său.

1. *Statul social este parazitar.* El nu are o funcție suportivă pentru economie, ci *stă în cărca* economiei. Statul intervine preluând o parte din resursele actorilor economici și le redistribuie unei populații devenită dependentă de asistența socială. Intervenția statului împiedică astfel funcționarea normală a economiei și blochează creșterea ei.

Formularea duce imediat la întrebarea naturală: de ce trebuie să stea cineva în cărca economiei? Economia de piață conține în ea însăși mecanisme eficiente de funcționare care îi asigură creșterea continuă. Transferul serviciilor sociale fundamentale din sistemul public în sistemul pieței este direcția de reformă.

2. *Economia de piață asigură oportunități pentru toți membrii colectivității, stimulându-i să fie activi.* Posibilități de activitate economică sunt, problema este doar ca indivizi să fie motivați de a se înscrie în sistemul economic primitiv.

3. *Piața asigură satisfacerea optimă a nevoilor populației.* Indivizii, utilizând resursele lor financiare, sunt cumpărători raționali, distribuind optim resursele lor financiare. Intervenția statului distorsionează raționalitatea comportamentului de satisfacere a nevoilor indivizilor. Economia de piață împreună cu cumpărătorii liberi realizează nivelul optim al calității vieții.

Conform ideologiei statului minimal sau fundamentalismului pieței, statul social are o serie de efecte negative asupra funcționării economiei și societății.

Efectul 1: sărăcirea actorilor activi. Singurul producător de resurse financiare – actorul economic – devine mai slab pentru că este sărăcit prin sistemul de impozite, taxe și contribuții sociale și este și mai slăbit prin redistribuirea socială, inefficientă, realizată de către stat.

Efectul 2: demotivarea economică, prin crearea dependenței de stat. Intervenția statului sparge societatea în două: actorii activi economici care utilizează resursele proprii, prin intermediul pieței, și o parte care își satisfac necesitățile prin intermediul statului fiind astfel demotivați să facă eforturi proprii să devină ei înșiși productivi. O mare masă de persoane se adaugă la cel gras care parazitează pe spatele celorlalți. Președintele estimează cam la 13,9¹⁵ milioane celor asistați de către stat. Statul social devine un *stat asistențial*: ajută mai mult de jumătate din populație.

Efectul 3: creșterea canceroasă a statului, care exploatează pe producător prin impozite și contribuții, dar și îl sărăcește cu servicii sociale de proastă calitate și posibil scumpe datorită ineficienței sale.

Diagnoza neoliberală privind statul social are cel puțin două urmări inevitabile.

Sistemul de asigurări sociale este glisat în cel de asistență socială. Prin aceasta, asigurările sociale sunt etichetate ca parazitare. Este un rău moștenit care ar trebui în viitor curmat. Deja se prefigurează cu claritate direcțiile de glisare a statului social, cu toate componentele sale, spre componenta de asistență socială, inclusiv prin încurajarea privatizării serviciilor sociale fundamentale, complementar cu deprecierea rapidă a serviciilor publice.

Un nou clivaj social. Neformulat explicit, el este inevitabil: societatea se scindează. Pe de o parte, puținii beneficiari de profit sau salarii ceva mai ridicate și beneficiarii corupției, și, pe de altă parte, masa de salariați cu salarii mici, șomeri, marginalizații ocupațional, familiile cu 2 și mai mulți copii și, masiv, vârstnici cu pensii tot mai mult împinse spre sistemul asistențial al venitului minim garantat. La acest clivaj se adaugă unul de imagine: între cei angajați din sistemul privat și cei din sistemul public („bugetari”, „dependenții de stat”).

Programul demantelării treptate a statului social

Sistemul public de pensii este ținta prioritară a programului de dezmembrare a statului social, atacat în mai multe puncte. Estimând că bugetul de asigurări sociale a intrat în criză s-a lansat o campanie de redimensionare a sa.

Reducerea pensiilor cu 15% a fost împiedicată printr-un energic protest public. S-a vehiculat ideea impozitării tuturor pensiilor. S-au introdus totuși contribuții medicale la pensiile de peste 740 lei. Recalcularea pensiilor este primul pas în această direcție. Se prevede prin aceasta o economie de câteva miliarde de Euro. Problemele complexe de legalitate, la care se adaugă rezistența publică, va face incertă aplicarea acestui program în ceea ce privește recalcularea pensiilor trecute, dar ar putea fi introdus pentru viitor.

Politica, de la început discutabilă în condițiile dificile ale economiei românești, de înlocuire treptată a sistemului de asigurări publice colective cu asigurări individuale administrate privat (Pilonul II) va fi instrumentul principal de marginalizare a sistemului public de asigurări sociale. E greu de interpretat altfel faptul că, în condițiile declarate de criză ale bugetului de asigurări, Banca Mondială a introdus o nouă condiționalitate: creșterea contribuțiilor către Pilonul II și scăderea celor către Pilonul I.

Pilonul II, devenind treptat dominant – contribuția salariaților se capitalizează și la pensie se va beneficia strict de acumularea individuală – va contribui substanțial la polarizarea pensiilor. Decuplate de responsabilitatea statului și de solidaritatea intergenerațională, pensionarii Pilonului II se vor confruntă cu riscul fluctuației economiei și deturnării ilicite a fondurilor, dezarmat în fața riscului de a trăi „prea mult”.

Sistemul de servicii publice de sănătate este și el supus unei politici de marginalizare: salarii foarte scăzute, investiții mici și netransparent distribuite, finanțarea medicamentelor în scădere, desființarea spitalelor pe rațiuni discutabile.

Sistemul de sănătate universal, dar sărac și completat prin contribuții individuale formale și informale, a fost înlocuit de sistemul de asigurări de sănătate și de faimoasa ,coplată'. Faptul că și această reformă a fost insuficient gândită și neprotejată de numeroasele deformări de birocratie și corupție, procesul de degradare a sistemului pare angajat într-un ritm rapid. Sistemul de asigurări de sănătate exclude pe cei care nu contribuie (în creștere datorită angajării economice scăzute), asigurând doar o asistență medicală de urgență. Va trebui să ne îngrijorăm de impactul reducerii ocupării (și deci și a asigurărilor de sănătate) asupra viitorului stării de sănătate a populației. Începe să devină evident efectul de polarizare a acoperirii cu servicii de sănătate, menținută încă la un nivel relativ ridicat datorită efectelor târzii ale politicii socialiste de ocupare completă a forței de muncă. Degradarea sistemului de sănătate va fi o sursă suplimentară de sărăcire în condițiile actuale și de excluziune de la serviciile de sănătate. S-a dezvoltat un sistem de asistență medicală paralelă privată, cu plata integral individuală, dar și prin cumpărarea de servicii din sistemul public. Este în curs de promovare un sistem de asigurări private de sănătate. Nu explorăm suficient impactul acestui proces asupra sistemului public de sănătate.

Învățământul se deplasează și el în aceeași direcție. Apar școli private la toate nivelurile. Numărul de locuri universitare pentru studenți, susținute de către stat, par a se diminua, fiind treptat înlocuite de sistemul de taxe. Erodarea finanțării sistemului de învățământ produce deteriorarea acestuia, cu riscul de adâncire a decalajului calitativ între sistemul românesc și cel occidental. Introducerea sistemului public de finanțare pe elev/ student și generalizarea sa la sistemul privat va avea ca efect polarizarea dramatică a învățământului. Vor fi școli semiprivat, cu finanțare dublă public/ privat, care pot fi de calitate, și școli care se bazează doar pe finanțarea publică care inevitabil vor deveni de slabă calitate și destinate săracilor.

Sistemul de asigurare a pierderii salariului (ajutorul de șomaj) a suferit modificări în aceeași direcție. Inițial conectat la veniturile salariale pierdute, asigurând o continuare minimă a standardului de viață pe perioada de tranziție la un alt loc de muncă, ajutorul de șomaj a fost redus dramatic la începutul anilor 2000, fiind plafonat la un nivel scăzut. Ținând seama de incapacitatea economiei noastre de a oferi locuri de muncă, salariale, dar și pe cont propriu, este ciudată îngrijorarea că sistemul de protecție socială încurajează „nemunca”.

În privința prestațiilor sociale, direcția generală este de abandonare a celor universale în favoarea celor bazate pe testarea mijloacelor. Programul convenit cu Banca Mondială ca parte a asistenței financiare internaționale pentru perioada 2009-2011 prevede, de altfel, ca singura formă de prestație socială ce va beneficia de o extindere a finanțării să fie venitul minim garantat.

Deprecierea întregului sistem public printr-o subfinanțare sistematică și atacul continuu la adresa credibilității sale reprezintă, în fapt, o strategie de promovare a proiectului statului minimal extrem.

Punctul de vedere al unui liberal

Principalul partid politic de guvernare de după 2008, Partidul Democrat Liberal, se auto-legitimează drept promotor al liberalismului românesc autentic, spre diferență de Partidul Național Liberal, care, prin promovarea unor măsuri sociale fundamentale (creșterea pensiilor și mărirea salariilor bugetarilor în 2007-2008), precum și prin colaborarea parlamentară cu Partidul Social Democrat, este învinovățit că se îndepărtează de valorile liberale.

Revenind însă la istorie, legătura democrat-liberalilor cu liberalismul românesc apare într-o nouă perspectivă. Clasa de mijloc ce aduce prosperitatea țărilor occidentale a lipsit din România liberală a secolului trecut. României i-a lipsit clasa burgheză creatoare de valori economice, cum a fost cazul burgheziei din țările Vestului european, ceea ce trebuia să devină clasă de mijloc în România. Liberalii români reprezentau la formarea PNL în sec. XIX interesele burgheziei în formare (bancheri, comercianți, industriași, meșteșugari, meseriași) dar mai ales ale intelectualității (avocați, medici, funcționari din aparatul administrativ, studenți, profesori, juriști). După instalarea prințului străin pe tronul României și adoptarea Constituției de la 1866, liberalii, aflați la guvernare, se vor remarca prin ample măsuri care vizau modernizarea și industrializarea României prin ceea ce istoric se numește construcția statului român modern.

Astfel, legat prin însăși esența și istoria sa de stat, liberalismul românesc reprezintă mai degrabă grupuri sociale diverse, atât patroni sau întreprinzători (care sunt circa 1% din populație), dar majoritar o largă categorie de bugetari (salariați din domeniile administrației, educației, sănătății, culturii etc.).

Putem afirma astfel că liberalismul românesc este prin esența sa legat ombilical de existența unui stat puternic. Opțiunea politică de destructurare a statului social este una profund anti-liberală, din punct de vedere al tradiției liberalismului românesc interbelic și european actual.

De altfel, faptul că liberalismul promovat de PNL nu se îndepărtează de valorile statului social a fost menționat de către președintele PNL: „Statul liberal nu înseamnă opusul statului social. Statul liberal nu e un stat care se deroghează de obligațiile sale publice. Nu e un stat care demisionează de la marile sale obligații constituționale și istorice”¹⁶.

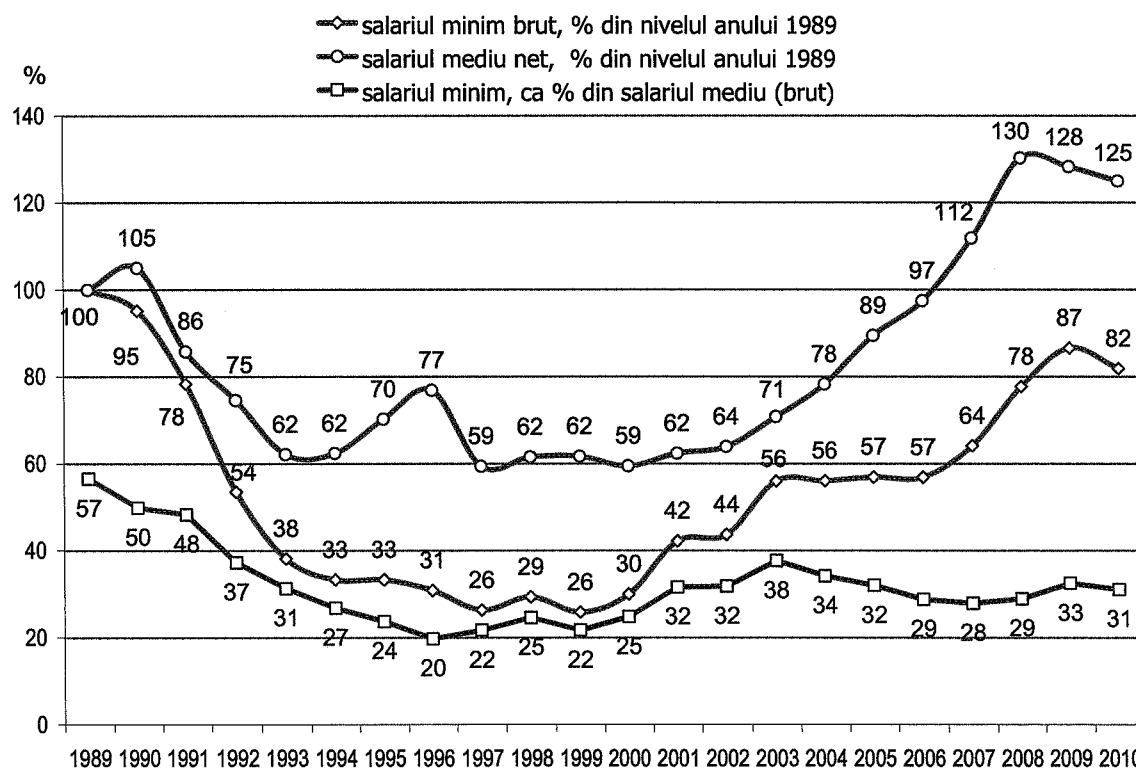
Această ideologie se consideră o dezvoltare a liberalismului, dar evident diferită radical de cea promovată în trecut de liberalismul românesc (Rădulescu-Zoner, 2000). Din acest motiv credem că termenul potrivit ar fi *ideologia statului minimal extrem târziu românesc*. Am adăugat termenul de *extrem* într-un sens neutru, iar nu negativ: în sensul că ideologia statului minimal este împinsă la limita logicii sale. *Târziu* pentru că e o reluare a temelor formulate cu 3-4 decenii în urmă.

Tabelul 3 - Media venitului pe adult echivalent în Uniunea Europeană (2008)

Țara	Euro	Țara	Euro
Luxemburg	35448	Grecia	12766
Irlanda	26808	Slovenia	11709
Danemarca	26030	Malta	10585
Marea Britanie	22804	Portugalia	10288
Olanda	22302	Cehia	6809
Finlanda	22074	Estonia	6333
Suedia	21804	Letonia	5942
Austria	21380	Slovacia	5179
Germania	21086	Lituania	4944
France	20004	Polonia	4939
Belgia	19986	Ungaria	4827
Cipru	18934	Bulgaria	2662
Italia	17734	România	2323
Spania	14582		

Sursa: Eurostat EU-SILC

Notă: Echivalența veniturilor s-a realizat luând în considerare ponderea 1 pentru prima persoană în vârstă de 14 ani și peste; 0,5 pentru următoarele persoane în vârstă de 14 ani și peste; 0,3 pentru persoanele în vârstă de 0-13 ani.

Grafic 16 - Dinamica veniturilor salariale, %, termeni reali

Sursa: prelucrări după date brute INS privind nivelurile de salarizare și rata inflației

La granița dintre politicile economice și cele sociale, politicile salariale au un rol major în politica generală a veniturilor

Capitolul 5. Societatea românească în criză

Punctul precar de relansare

Criza mondială a găsit în România o economie deja slabă și cu o structură care nu oferă șanse de redresare rapidă. Din acest motiv, criza românească este una dintre cele mai profunde din Europa. Plata datoriilor angajate în ultimii doi ani va afecta și mai mult situația economică și socială din viitor.

Criza a debutat și în contextul unei societăți săracite, cea mai săracă din Europa, sărăcire predictibilă a continua și în acest an. Degradarea rapidă a standardului de viață afectează și fragila pătură mijlocie, mulți fiind împinși sub pragul de sărăcie. Statul social este și el subdimensionat. Direcția de intervenție este reducerea în continuare a sprijinului statului. În acest context, Guvernarea actuală a lansat un atac programatic împotriva statului social. Problema este dacă asemenea reduceri mai sunt posibile.

Veniturile populației

O societate sănătoasă poate face față eficace unei crize economice, dar România se află într-o profundă criză a societății. Situația noastră este gravă pentru că ne confruntăm cu un pachet de trei crize interconectate: economică, politică și socială.

Criza economică cuplată cu criza politică produce criza socială care, la rândul său, agravează criza economică și face și mai dificilă depășirea problemelor economico-financiare.

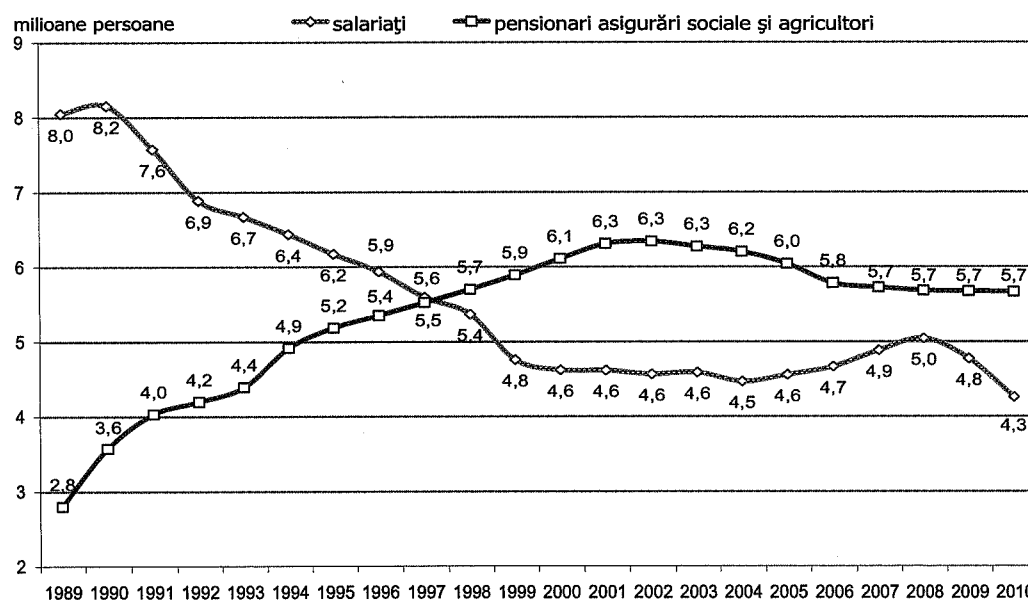
Criza socială este difuză și, din această cauză, mai puțin măsurabilă. Dacă criza economică este vizibilă, datorită mulțimii indicatori economici sintetici care indică prezența/ absența sa, nu există încă indicatori sintetici ai crizei sociale. Există doar unele măsuri sectoriale, orientate spre soluționarea unor probleme sociale particulare, dar nu ale crizei sociale în ansamblul său. Putem evoca însă următoarele semnalmente ale acestei crize:

- sărăcirea accentuată a întregii colectivități;
- criză instituțională: incertitudine în toate segmentele vieții sociale: educație, sănătate, poliție, administrația publică; chiar și justiția
- acumularea degradării stări de spirit colective: nemulțumire, demoralizare, neîncredere în instituțiile statului, neîncrederea în ceilalți și a României în ea însăși; degradarea solidarității sociale; pasivism, dar și explozii sociale.

Politica veniturilor populației

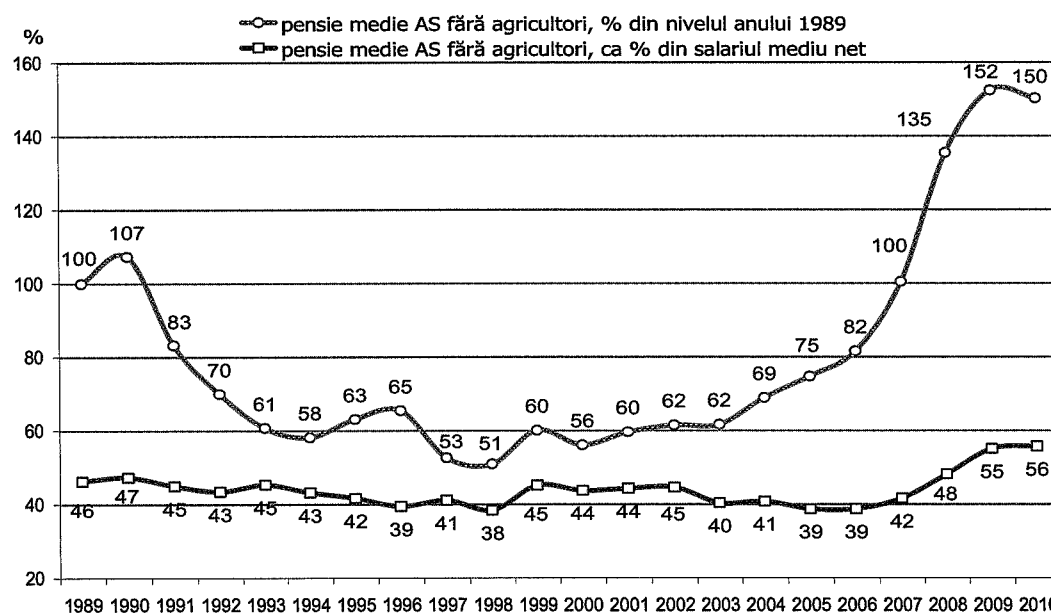
Datele prezintă o situație dezamăgitoare: după 21 ani, PIB-ul este nesemnificativ mai mare decât cel din 1989. Rezultat al evoluției incerte a economiei, cei 21 ani de după Revoluție nu au îmbunătățit sensibil standardul de viață al populației. Economia românească s-a caracterizat prin două crize majore, fiecare dintre ele urmată de reveniri modeste, care nu s-au dovedit a fi durabile, intrând în ultimii doi ani într-o a treia criză. Aceasta din urmă s-a reflectat social în situația ocupării din România.

Grafic 17 - Dinamica numărului de salariați și pensionari

Sursa: INS, MMFPS; pentru anul 2010 numărul de pensionari și șomeri este estimat pe baza primelor 3 trimestre, iar numărul de salariați pe baza primelor 11 luni.

Grafic 18. Dinamica veniturilor din pensii, %, termeni reali

Sursa: INS/Tempo, CNPAS, MMFPS

În 2010, rata șomajului a ajuns la o valoare dublă față de cea din 2008 (de la 4%, în 2008 la 7,9%, în 2010), iar numărul locurilor de muncă a scăzut semnificativ în ultimul an.

Veniturile populației s-au târât și ele prin crize dramatice, urmate de creșteri dezamăgitoare în raport nivelul anului 1989. Din datele Eurostat reiese că România, cu un venit disponibil pe persoană de 2.323 Euro, ocupă ultima poziție, din cele 27 de țări europene, în privința venitului populației. România este urmată de Bulgaria, și ea cu venituri mici, și apoi țări cu venituri de la de două până la de 15 ori venit mai mari (Tabel 3).

Veniturile salariale.

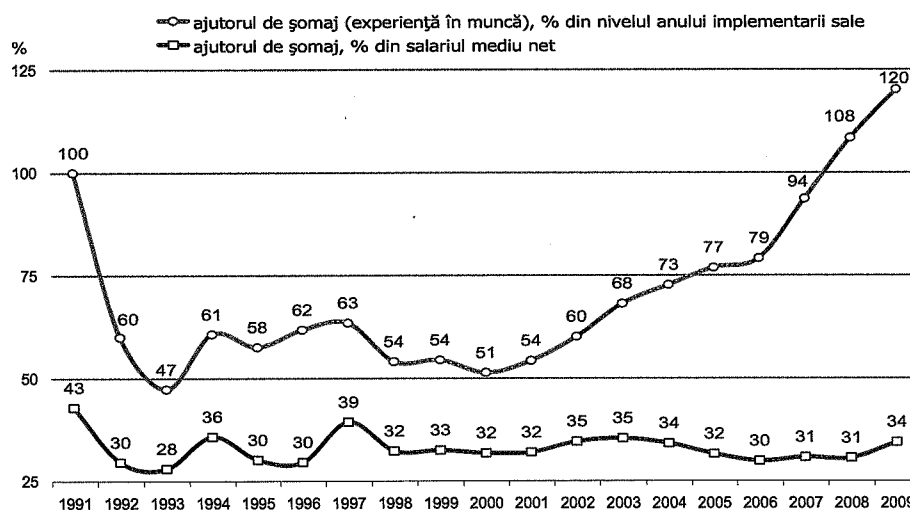
De abia în 2007 salariul mediu a atins nivelul anului 1989. Creșterea mai semnificativă din 2008 pare a nu fi fost sustenabilă: salariile au scăzut în 2010 și scăderea va continua probabil și în acest an (Grafic 16). Și din perspectiva salariului mediu și din cea a salariul minim România se plasează la unul dintre cele mai scăzute niveluri din UE (Czech, 2009). România este una dintre cele 8 țări ale UE care nu a crescut salariul minim între 2009 și 2010 și, urmare a inflației, este țara în care salariul minim s-a depreciat cel mai mult în acest interval.(Schulten, 2010).

Salariul mediu a încetat însă să reprezinte un indicator solid al standardului de viață din două motive:

1. Reducerea numărului de salariați: în 1989 salariul reprezenta sursa de venit a majorității populației active (peste 8 milioane de salariați), în timp ce în prezent acest număr aproape s-a înjumătățit, ajungând la sfârșitul anului 2010 la 4,1 milioane (Grafic 17)
2. Polarizarea salarială: salariile mari au crescut semnificativ, în timp ce salariile mici au scăzut continuu. Salariul mediu a crescut în ultimii ani în raport cu 1989, în timp ce salariul minim s-a depreciat în raport cu nivelul său din 1989 (Grafic 16). Între 2005 și 2009 ponderea salariaților cu salariul sub cel mediu a variat între 68-72%¹⁷. Salariul minim reprezenta în 1989 57% din salariul mediu, ajungând ulterior la 20% în 1996 și 31% în 2010¹⁸.

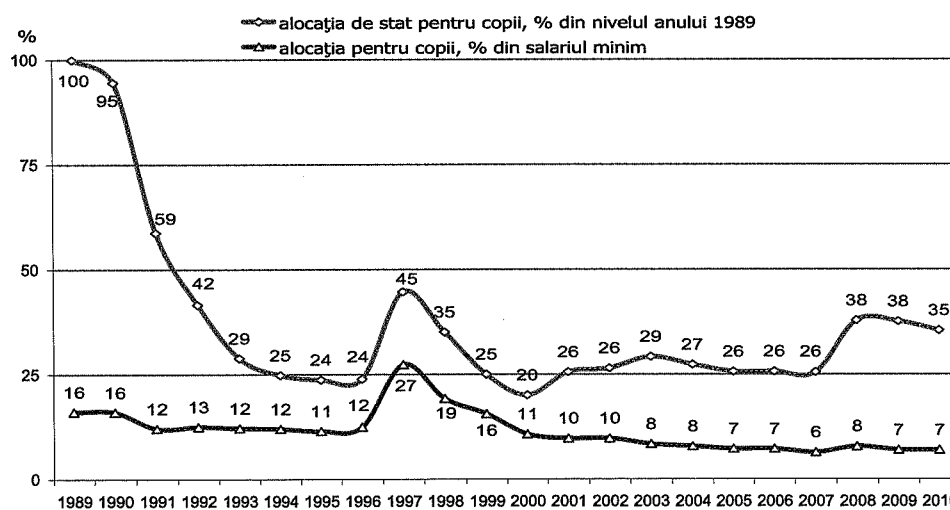
Politica salarială are un efect social important. *Salariul minim* are funcția de a asigura un standard de viață decent pentru salariați, dar și demnitatea muncii. Opțiunea pentru politica salariului minim scăzut a fost motivată, pe lângă nivelul productivității muncii, și de atragerea investiției străine și stimularea creșterii economice. Realizarea acestui obiectiv a fost modestă, iar costurile sociale directe, dar și indirecte economice (demotivarea muncii) par a depăși beneficiile. Demnitatea socială a muncii înseamnă nu doar niveluri salariale decente, ci și protecția la locul de muncă. Politica muncii în perioada tranziției a oferit o anumită protecție a salariaților. Prin actuala tentativă de schimbare a Codului muncii se diminuează sensibil protecția la locul de muncă.

Grafic 19 – Dinamica ajutorului de șomaj, %, prețuri comparabile

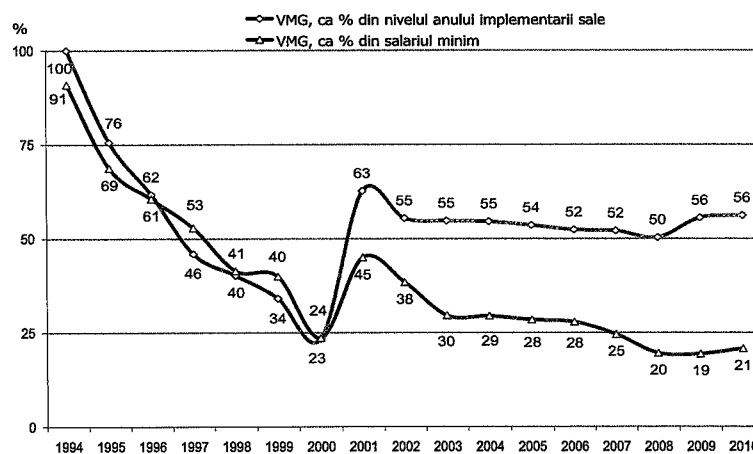
Sursa: INS/Tempo

Grafic 20 – Dinamica alocației de stat pentru copii, %, termeni reali

Sursa: legislație specifică pentru nivelul alocației; prelucrări ale autorilor după date brute ale INS pentru salarii

Grafic 21 – Dinamica VMG, măsură explicit adresată combaterii sărăciei

Surse: Legislație specifică pentru VMG; prelucrări după date brute INS pentru salariu

Veniturile din activități economice pe cont propriu, alternative la munca salarială, au oferit un răspuns sub așteptări. Datele INS/BFM arată că lucrătorii pe cont propriu reprezintă în ultimii 5 ani aproximativ 20% din populația ocupată (majoritatea în agricultură), la care se adaugă 1,5% patroni. Cu toate acestea doar 3-4% din veniturile monetare ale gospodăriilor au provenit din activități pe cont propriu (INS, Tempo). Activitățile pe cont propriu s-au dovedit astfel fragile, cu risc ridicat, producătoare de venituri mai degrabă modeste.

O dinamică contrară celei a economiei formale a avut **economia informală**¹⁹ (Albu, 2008, Ciupagea, 2006, Parlevliet și Xenogiani, 2008, Stănculescu și Ilie, 2001). Aceasta a crescut în perioada de regres economic, când a susținut o parte a populației, reprezentând o strategie de asigurare a resurselor de trai într-un mediu economic neprietenos. Economia subterană a fost însă și o strategie de îmbogățire personală, reprezentând un factor important al subdezvoltării economice și al crizei bugetare.

Munca în străinătate, legală, dar și la negru, a reprezentat o importantă bulă de aer, dar s-a dovedit și ea fluctuantă, cu efecte contradictorii. Migrația forței de muncă a fost în general profitabilă individual. Dar, temporar sau definitiv plecați din țară, migranții reprezintă ieșiri din economia românească, care duc la scăderea numărului potențialilor contributori la bugetul de stat. Pe de altă parte, ea reprezintă o scurgere a forței de muncă. Odată cu criza mondială, au scăzut oportunitățile de muncă în străinătate. Dincolo de beneficiile financiare individuale, se înregistrează și costuri sociale și familiale, între care și despărțirea de copii: aproximativ 90.000 copii au părinți plecați la muncă în străinătate (conform datelor referitoare la perioada septembrie 2008 și iunie 2010 DGPC/MMFPS).

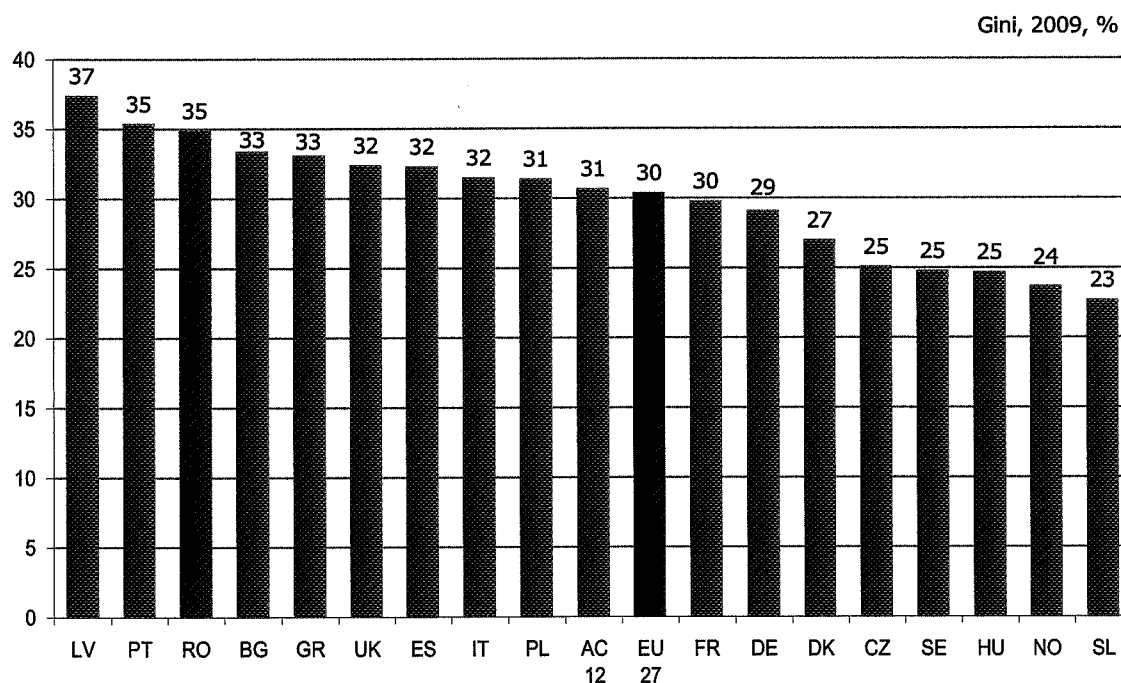
Pensiile au reprezentat în România un factor de menținere a unei mari părți a populației într-o stare de relativă stabilitate. Căderea dramatică a numărului de locuri de muncă salariale a fost compensată parțial printr-o politică de încurajare a pensionării anticipate. O astfel de înlocuire a veniturilor salariale nu a reprezentat însă un avantaj economic, ci o pierdere substanțială de venituri. Ieșirea la pensie a fost de preferat pierderii venitului prin șomaj și dificultăților de reintrare pe piața muncii.

Numărul de pensionari din 1989 (2,8 milioane) aproape s-a dublat până în anul 2000, plasându-se în ultimii ani în jur de 5,7 milioane (Grafic 17).

Și valoarea pensiilor a cunoscut o scădere dramatică în perioada tranziției, atingând de abia în 2007 nivelul din 1989 (Grafic 18). Pe întreagă această perioadă, pensia medie s-a menținut la 40-45% din salariul mediu, crescând în 2009 la 55%. Creșterea sensibilă a pensiilor din ultimii doi ani s-a datorat introducerii pensiei minime (o formă de ajutor social pentru vârstnici) și creșterii punctului de pensie.

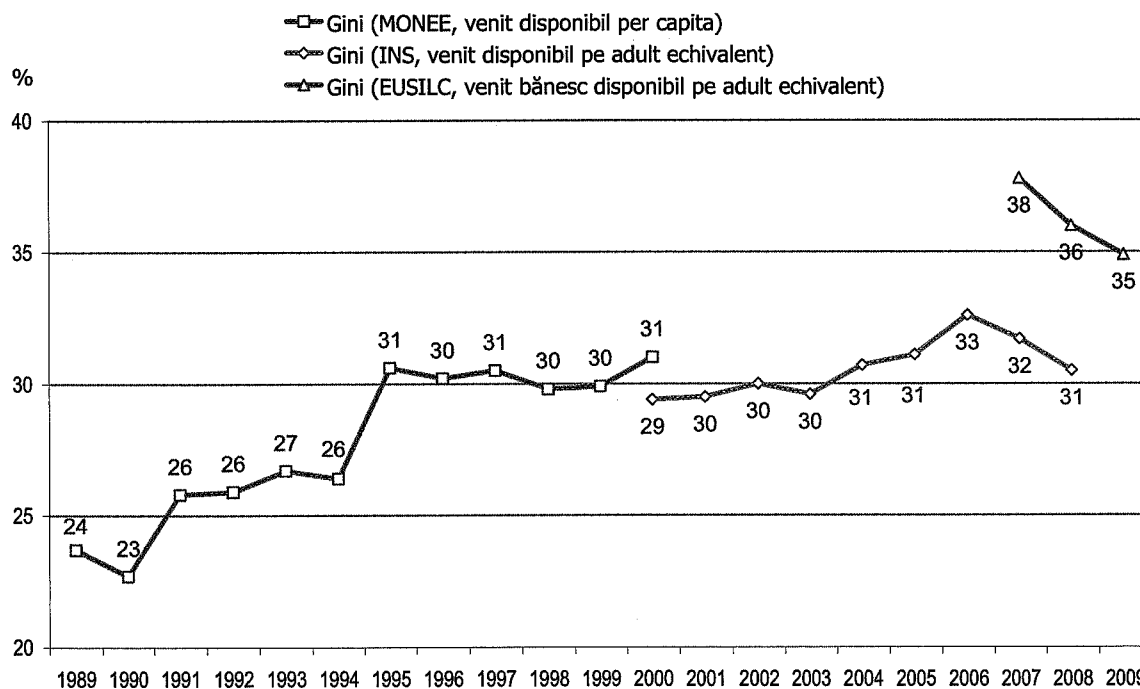
În 2010 pensiile s-au erodat și diminuarea va continua în 2011 prin schimbarea în impozitarea lor și prin recalcularea pensiilor profesionale ca și cum ar fi fost contributive. Noua formulă rupe relația directă dintre salariul mediu și pensie. Guvernul estimează că această recalculare a pensiilor va aduce o economie de câteva miliarde euro.

Grafic 22 – Inegalitatea în Uniunea Europeană

Sursa: Eurostat, epp.eurostat.ec.europa.eu

Grafic 23 - Dinamica inegalității în România, %

Sursa: date INS și baze de date internaționale www.unicef-irc.org/databases/transmonee;
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>; (Zaman și Stănculescu, 2007)

Notă: nu există indicatori calculați după o metodologie unitară de-a lungul întregii perioade. Diferențele constau în definirea venitului, calculat per capita sau pe adult-echivalent, respectiv după cum este inclusă sau nu contravaloarea consumului din resurse proprii în accepțiunea venitului. Metodologia EUSILC, în prezent agreată în UE, ia în considerare doar veniturile monetare pe adult echivalent.

În efortul perpetuu de extindere a bazei de impozitare din ultimii 15 ani, dar continuu insuficient, pensionarii suportă impozitul pe venit și contribuția pentru asigurări de sănătate, aplicate marginal la nivelul pensiilor lor, din 1997. Schimbările în modul de impozitare al veniturilor din pensii aplicate din anul 2011 îi afectează practic pe toți pensionarii cu pensia peste cea medie.

Ajutorul de șomaj²⁰, ca formă asiguratorie pentru perioada de tranziție la un alt loc de muncă, a cunoscut și el aceeași soartă. Destul de modest și în anul introducerii sale (1991, 43% din salariul mediu), ajutorul de șomaj a scăzut în doi ani la jumătate din valoarea sa inițială, menținându-se mult timp la niveluri scăzute. De abia în 2008 ajutorul de șomaj a depășit valoarea anului 1991, datorită creșterii salariilor de care este condiționat prin modul de calcul (procent fix din salariul minim la care se adaugă un procent din salariul pierdut (Grafic 19).

Atenția acordată *familiei cu copii* a variat în timp. **Alocația pentru copii**, cel mai extins beneficiu social adresat copilului, relativ ridicată în 1989, s-a prăbușit încă din primii ani după Revoluție și s-a menținut mereu substanțial sub valoarea inițială, plasându-se în ultimii ani la aproximativ 36%. Raportat la salariul minim, alocația pentru copii s-a depreciat de la 16% (în 1989) la 7% din salariul minim brut (în 2010), respectiv la 9% din salariul minim net (Grafic 20).

Ulterior anului 1997, familia cu copii s-a aflat mai mult în atenția decidenților politici în principal datorită presiunii politice de reducere a instituționalizării copiilor. Atenția a crescut și mai mult ca urmare a impactului datelor care identificau constant pentru copii un risc de sărăcie mai mare decât al altor categorii (Teșliuc et al., 2001). Odată cu aderarea României la UE, politicile de incluziune socială au definit acest grup ca unul țință al intervenției sociale. După 2004 familia cu copii a fost beneficiara unei atenții crescute prin diversificarea formelor de suport adresate copilului, măsuri în rândul cărora se înscrie și majorarea alocației pentru părintele în concediul de îngrijire a copilului sub 2 ani (3 ani pentru copilul cu handicap). O asemenea măsură a avut ca efect și relaxarea presiunii asupra locurilor de muncă, care, de altfel, s-au redus continuu.

Venitului minim garantat (VMG), „ultima plasă de securitate socială”, introdus târziu după aprinse discuții și considerat de la început a fi prea ridicat, s-a prăbușit rapid în următorii ani la puțin peste 50% din valoarea inițială, respectiv în jur de 20% din salariul minim (Grafic 21). În ultimii ani și acest beneficiu social, care cu greu asigură o supraviețuire elementară, foarte modestă în raport cu nevoile minime, este în unele localități acordat doar parțial sau deloc, datorită lipsei de resurse.

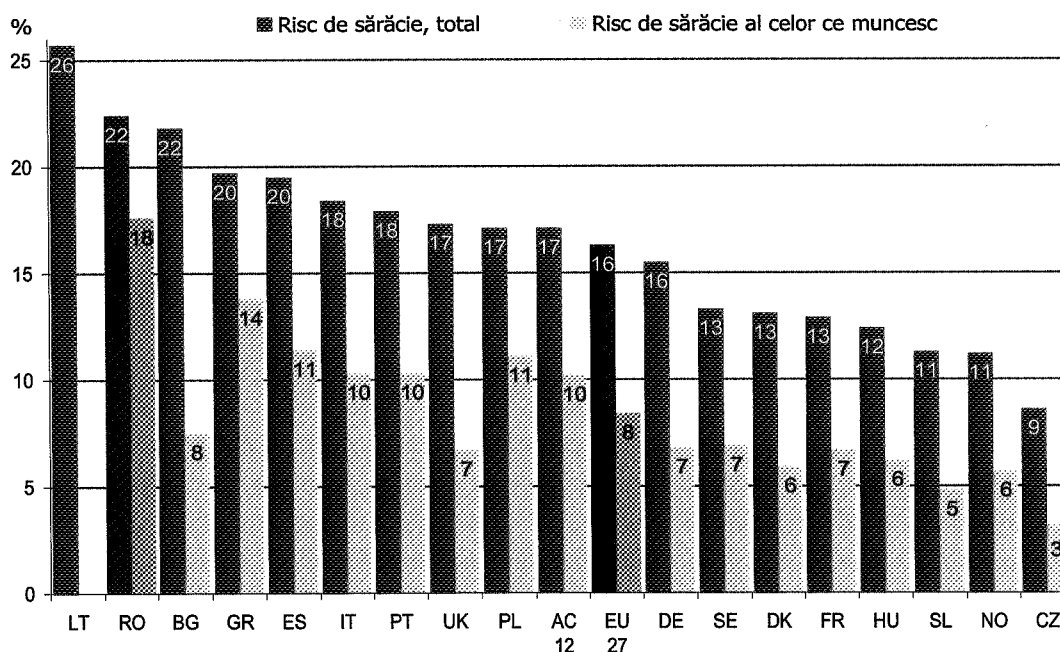
O societate tot mai inegală

În cultura europeană menținerea unei inegalități moderate este o valoare fundamentală de câteva secole. Un set important de indicatori în statistica europeană măsoară egalitatea/ inegalitatea: în principal, indicele Gini și raportul dintre veniturile celor mai bogate 20%, respectiv a celor mai sărace 20% dintre gospodării - S80/20.

Tabel 4 - Schimbări în nivelurile de salarizare la nivel județean

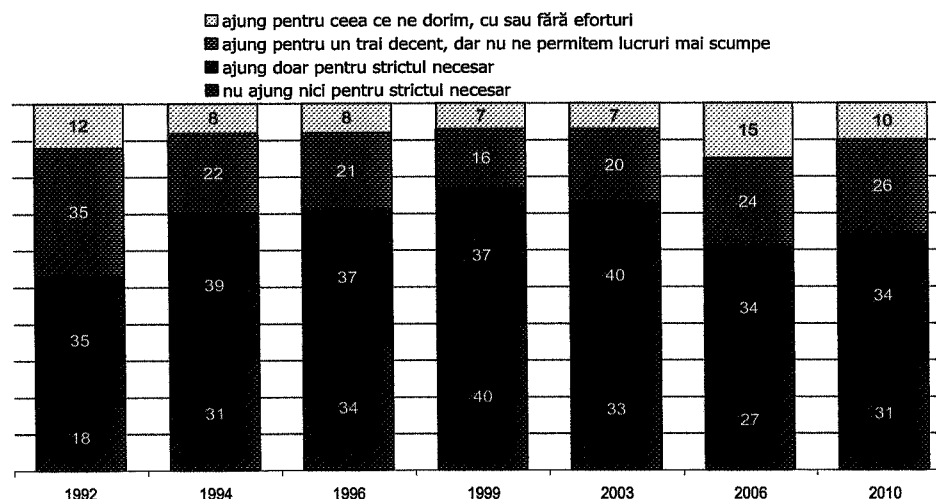
	1989	2000	2009
minim în raport cu media națională, %	87,6 (Botoșani)	78,2 (Călărași)	75,3 (Bihor)
maxim în raport cu media națională, %	126,5 (Hunedoara)	129,7 (București)	134,6 (București)
diferență între cel mai mare și cel mai mic salariu județean (p.p.)	38,9	51,5	59,3

Sursa: prelucrări după date brute INS/Tempo

Grafic 24 – Sărăcia în Uniunea Europeană, 2009

Sursa: Eurostat, epp.eurostat.ec.europa.eu

Notă: Comparațiile internaționale privind nivelul de trai se fac pe baza indicatorului de sărăcie relativă, rata de sărăcie relativă reprezentând ponderea persoanelor care au un venit pe adult echivalent mai mic decât un nivel mediu național, stabilit la 60% din mediana veniturilor disponibile. Persoanele cu astfel de venituri se identifică a fi în risc de sărăcie.

Grafic 25. - Evaluarea veniturilor în raport cu trebuințele, %

Sursa: Diagnoza calității vieții, cercetare periodică a ICCV

Ca rezultat cumulat al acțiunii pieței și al politicilor sociale, în 2008 și 2009, ultimii ani comparabili la nivelul UE, România avea una dintre cele mai ridicate inegalități (Indicele Gini - 34,9)²¹ fiind depășită de Letonia și, în 2009, și de Portugalia. La polul opus, cu cele mai mici rate ale inegalității, se situau Norvegia, Ungaria, Slovacia, Suedia și Cehia, cu indici între 23-25, nivel la care se găseau indicii Gini în România în 1989 (Grafic 22 și 23).

Și raportul S80/20 este în România (7) între cele mai ridicate din țările UE, fiind depășit doar de Letonia (7,3), comparativ cu minimumul de 3,3 în Slovenia și Slovacia și o medie europeană de 5 în 2008 (Atkinson și Marlier, 2010).

Problema cea mai gravă a inegalității este cea a formării *zonei negre*, cuprinzând acel segment de populație care rămâne constant în zona veniturilor mici, continuu insuficiente în raport cu trebuințele de bază. Acest segment de populație, persistând într-o sărăcie severă și cronică, acumulează și handicaturi educaționale și culturale, depărtându-se astfel de restul populației. Prin creșterea zonelor negre, cultura sărăciei se extinde și se consolidează în zone importante ale comunității, fiind un factor de rezistență la creșterea economică.

Polarizarea României este și zonală. Inegalitatea în extindere între zonele țării este cunoscabilă și prin adâncirea decalajelor dintre salariile medii județene. În 1989 județul cu cel mai mic salariul era Botoșani, cu un salariu de 87,6% din mediu național, iar județul cu cel mai mare salariul mediu era Hunedoara cu un salariu mai mare cu 26,5 procente peste cel național. În 2009 atât cel mai mic cât și cel mai mare salariu mediu județean s-au îndepărtat de media națională (Tabel 4).

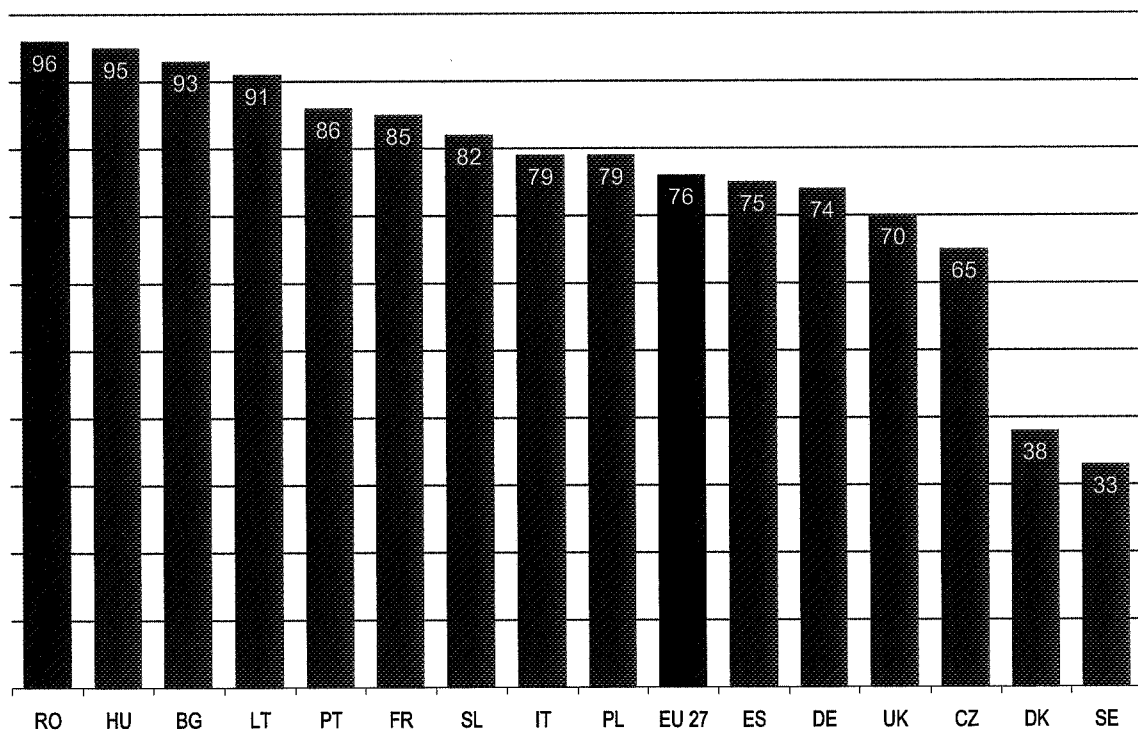
Sărăcire accentuată, dificil de absorbit, cu risc de cronicizare

Sărăcirea reprezintă un cost social foarte ridicat al tranziției în România. Costul social al tranziției, crescut la începutul perioadei, era de așteptat să fie resorbit progresiv, odată cu parcurgerea procesului de restructurare economică și socială. Cei 21 de ani ai tranziției prezintă însă o dinamică sinuoasă a sărăciei, cu perioade de reducere, urmate de perioade de creștere, complementar dinamicii sinuoase a economiei (Zamfir, 1995, Zamfir, 2001).

Economia românească oferă în momentul actual oportunități economice reduse: venituri general scăzute, locuri de muncă tot mai puține, oportunități limitate și vulnerabile de activități economice pe cont propriu, fiscalitatea ridicată pe forța de muncă care alimentează ocuparea „la negru” și, odată cu aceasta, arbitrariul în recompensarea forței de muncă, ca și condiții de muncă posibil nesănătoase. Economia a restrâns oportunitățile economice pentru grupurile tradițional vulnerabile pe piața muncii, astfel încât acestea au făcut apel la pensionarea anticipată, pensionarea abuzivă pe caz de boală, șomaj înregistrat sau neînregistrat, neocupare, a stimulat migrația forței de muncă, care devine contribuatoare la bugetele celorlalte state.

Grafic 26. - Percepție subiectivă privind sărăcia, 2010

ponderea celor care cred că sărăcia este generalizată

Sursa: European Commission, 2010

Pragul minimului decent

Cu mijloace proprii, începând din 1991, ICCV a lansat un program de măsurarea sărăciei. Metodologia ICCV s-a bazat inițial pe metoda normativă și implică stabilirea unui *coș minim decent* de produse și servicii necesar persoanei / familiei pentru un trai decent. Spre deosebire de metoda relativă, stabilirea coșului, și deci a *pragului minim decent* (MD), se face pe baza normativelor de consum stabilite de specialiști. Aceasta este prin urmare o valoare independentă de nivelul general al veniturilor în societate, menită să asigure acoperirea trebuințelor de bază la un nivel care să nu afecteze potențialul biologic și de muncă a persoanei, dar nici dezvoltarea și integrarea sa socială. Trebuințele se referă prin urmare la consumul curent (alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte, locuință, servicii) la care se adaugă educația și formarea profesională și statutul social.

MD utilizat în această lucrare este elaborat în ICCV și este actualizat periodic cu indicii prețului de consum. Am considerat pentru comparații câteva familii tip cu veniturile lor standard. MD este calculat pentru fiecare tip de familie.

În prezent nivelul sărăciei relative din România se plasează, cu excepția Letoniei, la cel mai înalt nivel din Europa (22,4%), comparativ cu media europeană de 16,3% (Grafic 24). Dinamica estimărilor subiective ale sărăciei arată că populația resimte criza prezentă la o intensitate ridicată, cea mai ridicată din Europa (Grafic 25 și 26). Procentul percepției generalizării sărăciei este în creștere față de 2009 (90%). În creștere, cu 10 procente, este și segmentul celor care cred că *sărăcia se datorează in justiției sociale* (61% în 2010), procent care situează România pe primul loc între țările UE (CE, 2010).

Grupuri cu risc ridicat de sărăcire

Sărăcirea a cuprins, în grade diferite, dar semnificative, toate grupurile sociale (BM et al., 2007). Marele segment de populație neocupată economic trăiește „de azi pe mâine”, sistemul de ajutor de somaj oferind în mare parte condiții minimale de trai.

Cel mai îngrijorător fapt este sărăcirea care atinge populația activă economic, inclusiv grupul de *salariați*. Un loc de muncă salarial nu mai asigură ieșirea din sărăcie. Riscul de sărăcie a celor care muncesc este în România cel mai ridicat din Europa (17,9% față de media europeană de 8,4%), departe de țări ca Cehia, Slovenia, Suedia, Ungaria, Norvegia, Danemarca sau Ungaria, cu niveluri sensibil mai scăzute ale riscului de sărăcie (de 3-6%, Grafic 24), dar și ale inegalității.

Salariile mici nu asigură ieșirea din starea de sărăcie, ci dimpotrivă: familia standard, cu 2 salarii minime, se plasează substanțial sub nivelul minim decent de viață (Grafic 26), pe lângă datele internaționale deja amintite (Grafic 24) o altă certificare a capacității reduse a muncii de a asigura un standard de viață decent în România.

Graficul 27 surprinde de asemenea o **polarizare în sărăcire**: la creșterea ponderii salariaților cu salarii mici deja amintită, se adaugă evoluția divergentă a familiilor cu salarii medii, respectiv, a celor cu salarii mici față de nivelul minim decent de viață. Decalajul dintre ele crește de la 51 puncte procentuale în 1990, la 69 în 1996, 89 în 2008 și 72 în 2010-octombrie.

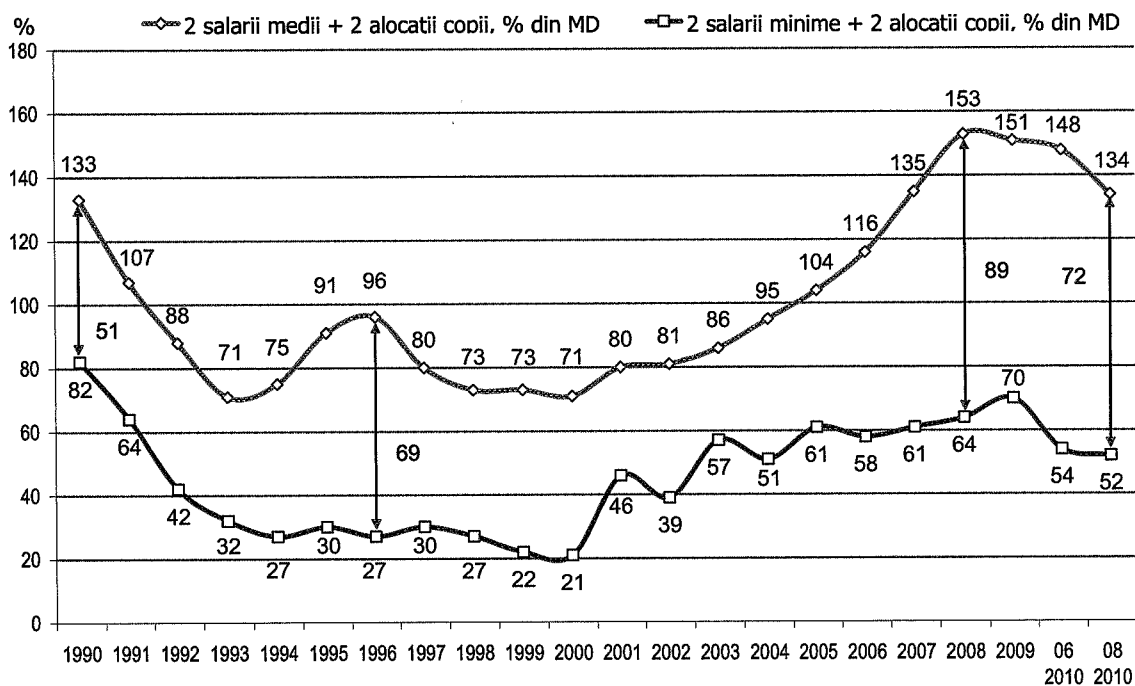
Dinamica standardului de viață al *familiei active din segmentul mediu superior* (patru persoane, 2 salarii medii și 2 alocații pentru copii) relevă:

- trei perioade de cădere: 1991-93, 1997-2000, 2009-;
- o perioadă lungă de 13 ani – între 1992 și 2004 – în care aceasta s-a plasat sub nivelul minim decent de viață;
- anul 2010, în care familia activă standard superioară se plasa la același nivel al standardului de viață ca în 1990.

Și dinamica standardului de viață al *familiei active standard mediu-inferioară* – 2 salarii minime și 2 alocații pentru copii – prezintă o evoluție cu o serie de caracteristici distinctiv:

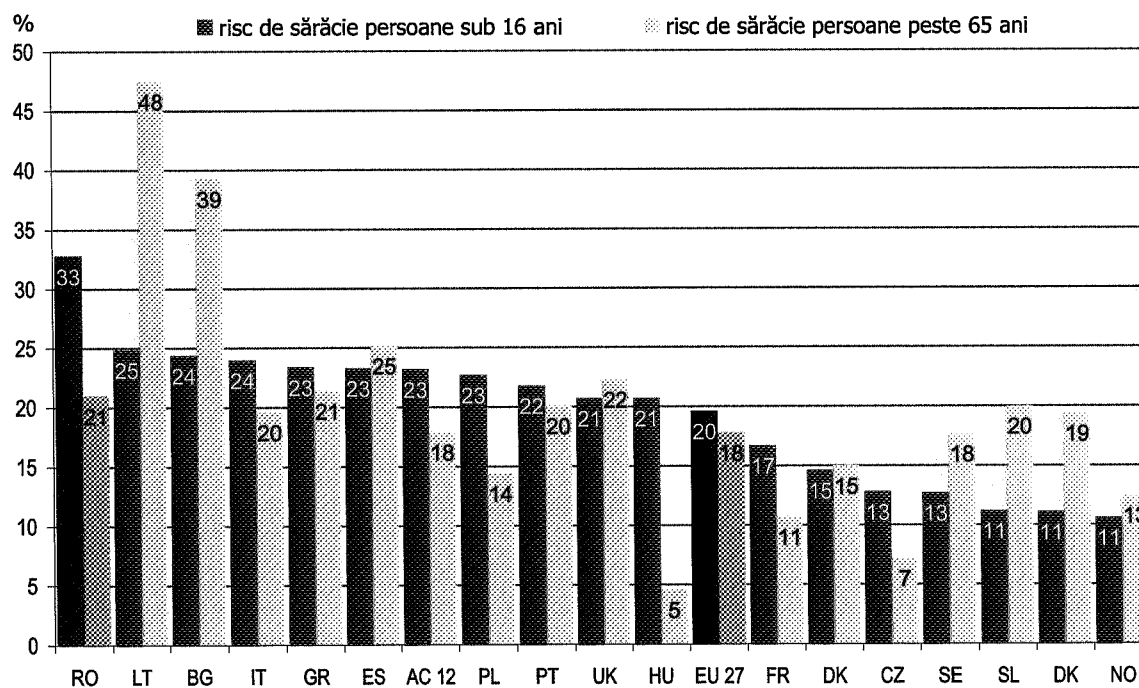
- se plasează continuu semnificativ sub nivelul minim de viață;
- în toți anii tranziției se plasează substanțial sub nivelul anului inițial, 1990;
- maximele sunt la începutul și la sfârșitul perioadei post-revoluționare 1990 (82%), 2008 (64%) și 2009 (70%); iar minimele indică o stare de sărăcie severă: 1994 – 27% și 2000 – 20%.

Grafic 27 - Standardul de viață al familiei active: 2 salariați cu 2 copii

Sursa: calcule ICCV

Grafic 28. Rata de sărăcie relativă pe grupe de vârstă, 2009

Sursa: Eurostat, epp.eurostat.ec.europa.eu

Comparativ cu 1989, în ultimii 2 ani standardul de viață al segmentului mediu superior salarial nu a înregistrat un progres sensibil, în timp ce segmentul populației cu salarii mici s-a adâncit în sărăcie.

Pensionarii

Imensa majoritate a vârstnicilor este acoperită prin sistemul de pensii. Datele referitoare la anii trecuți indică un risc scăzut de sărăcie la această categorie de populație, cu toate acestea peste media europeană (Grafic 28). Relativa bunăstare a pensionarilor se explică prin: certitudinea unui venit, existența a două pensii, proprietatea locuinței dobândită în trecut, ca și acumularea de bunuri de utilizare casnică (ceea ce permit veniturilor să se îndrepte integral spre consumul curent) și un sistem de protecție sanitară rezonabil.

Viitorii vârstnici au perspective mai puțin îmbucurătoare, deoarece vor fi mai slab acoperiți prin asigurări sociale de pensii: unii nu vor beneficia deloc de pensii și mulți vor avea pensii mizere datorită anilor puțini de activitate salarială și de contribuții sociale reduse. De asemenea mulți se vor confrunta cu neacoperirea asigurărilor de sănătate.

Familiile cu copii

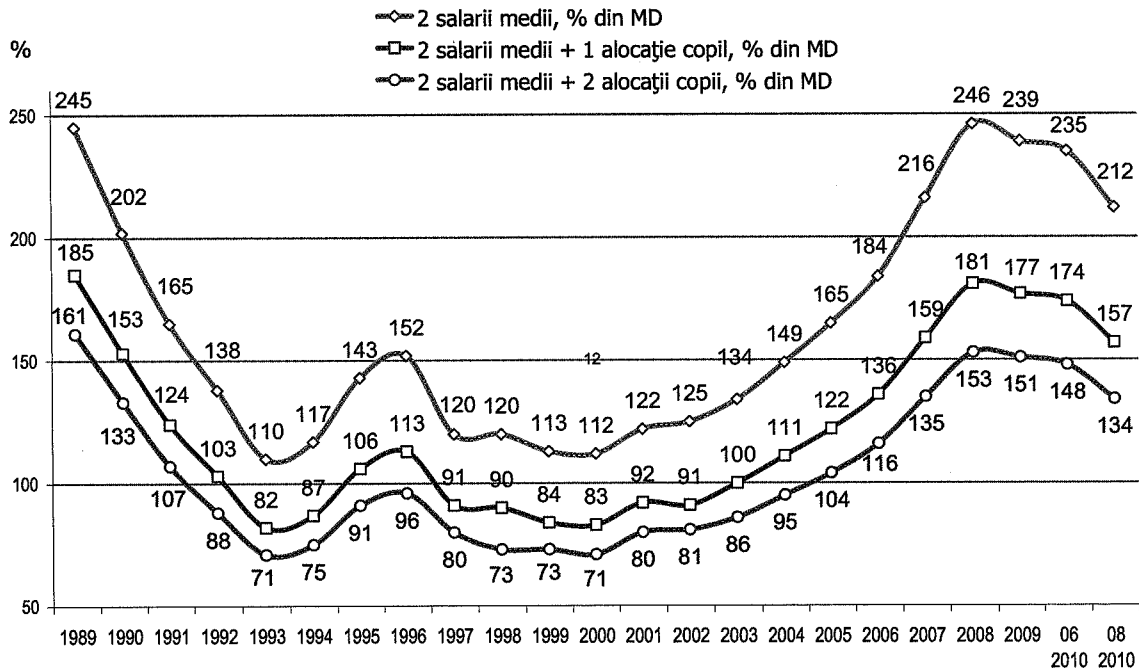
Deși a existat o politică de sprijin a familiilor cu copii ea s-a dovedit a fi cu totul insatisfăcătoare, copii prezentând un risc foarte ridicat de sărăcie, cel mai ridicat din țările UE (Grafic 28). În general copiii din familiile salariate, cu salarii medii sau peste, au condiții rezonabile de viață, însă în condițiile în care marea majoritate a veniturilor se plasează la un nivel scăzut, apariția unui copil afectează substanțial standardul de viață al familiei, *copiii* suferind sărăcia părinților lor. (Grafic 29)

Familiile monoparentale prezintă de asemenea un risc ridicat de sărăcie (Grafic 29). Familiile monoparentale și cele cu peste 3 copii sunt condamnate la sărăcie de o gravitate ridicată. Copiii abandonati, adesea în stradă, dar și cei abandonati în instituții, multe subfinanțate și prost administrate.

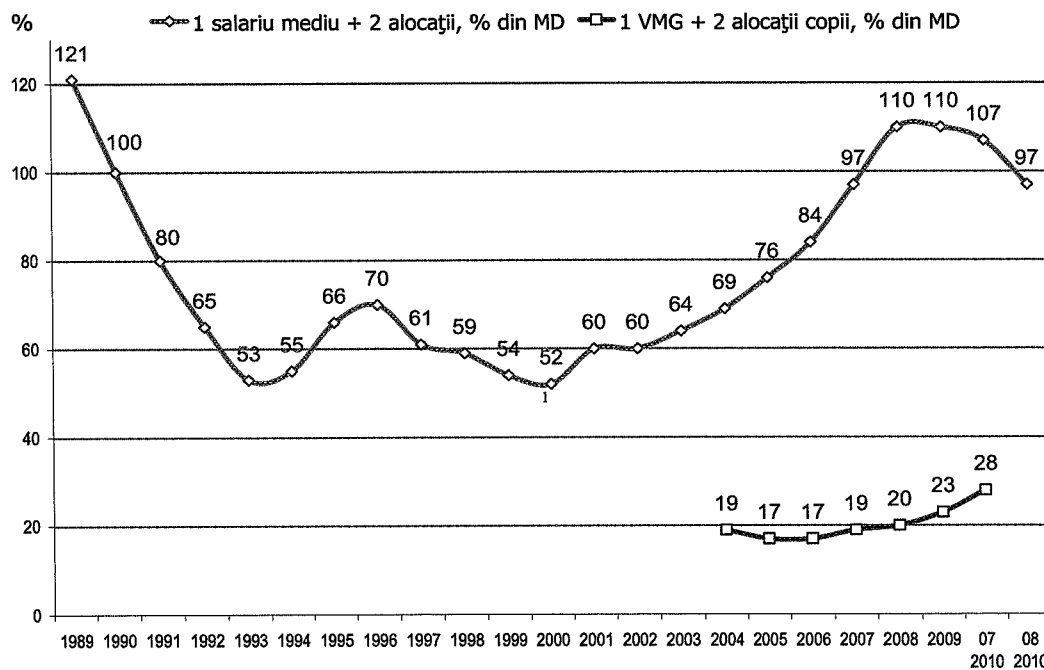
Alocațiile pentru copii ar fi trebuit ca în condiții de precaritate colectivă să aibă un rol compensator ridicat. Date oficiale privind nivelul de trai indică în 2009 peste jumătate din familiile de doi adulți cu 3 și mai mulți copii și peste o treime din cele monoparentale în sărăcie relativă (56,3%, respectiv 35.3%, INS, 2010).

Familii fără niciun salariu, cu unul sau două ajutoare de șomaj, excluși temporar sau cronic din sistemul economic, se confruntă cu o sărăcie severă (Stănculescu și Berevoiescu, 2004). Situația la sate ar putea oferi unele resurse de hrană și unele condiții de a face față mai ușor lipsurilor. Existența unor terenuri agricole mici, cu lipsa mijloacelor de agricultură oferă condiții de supraviețuire, dar în sărăcie cronică.

Migrația pentru muncă în străinătate, mai ales dacă este ilegală, oferă un răspuns imperativelor de moment, dar expune în mare măsură migranții prin lipsa asigurărilor sociale și de sănătate. În plus, un segment al migranților se confruntă cu munci ilegale și degradante.

Grafic 29. Efectul numărului de copii asupra standardului de viață al familiei: familia de doi salariați cu sau fără copii în întreținere

Sursa: calcule ICCV

Grafic 30 Standardul de viață al familiei monoparentale cu 2 copii, cu și fără venit salarial

Sursa: calcule ICCV

Tinerii lipsiți de resurse personale. Șomajul la tineri este ridicat, în acest caz sprijinul tradițional al familiei fiind o condiție esențială pentru traiul cotidian. Sărăcirea generației adulte, mai ales a vârstnicilor, face ca sprijinul acordat tinerilor să scadă. Sărăcia tinerilor este puțin studiată.

Victime ale crizei actuale, salariați cu salarii medii și peste sau pensionari care ofereau garanții prin stabilitatea pensiilor, angajați în credite semnificative, sunt confrunțați acum cu factori de sărăcire disperată: scăderea veniturilor, pierderea unui salariu, riscul îmbolnăvirii. Fenomenul atinge practic toate categoriile de vârste, angajate în credite imobiliare sau de nevoi personale, făcute în speranța satisfacerii unor nevoi locative sau de consum minim decente.

Aceștia se adaugă **victimelor escrocheriilor** de diferite feluri neprotejați de sistemul polițienesc / juridic, ca urmare a furturilor, împrumuturilor cu camătă (singurele accesibile în cazul absenței unui venit stabil în familie), pierderea locuinței prin retrocedare sau înșelăciune. Nu există o statistică a acestor situații, dar ele sunt vizibile și dramatice.

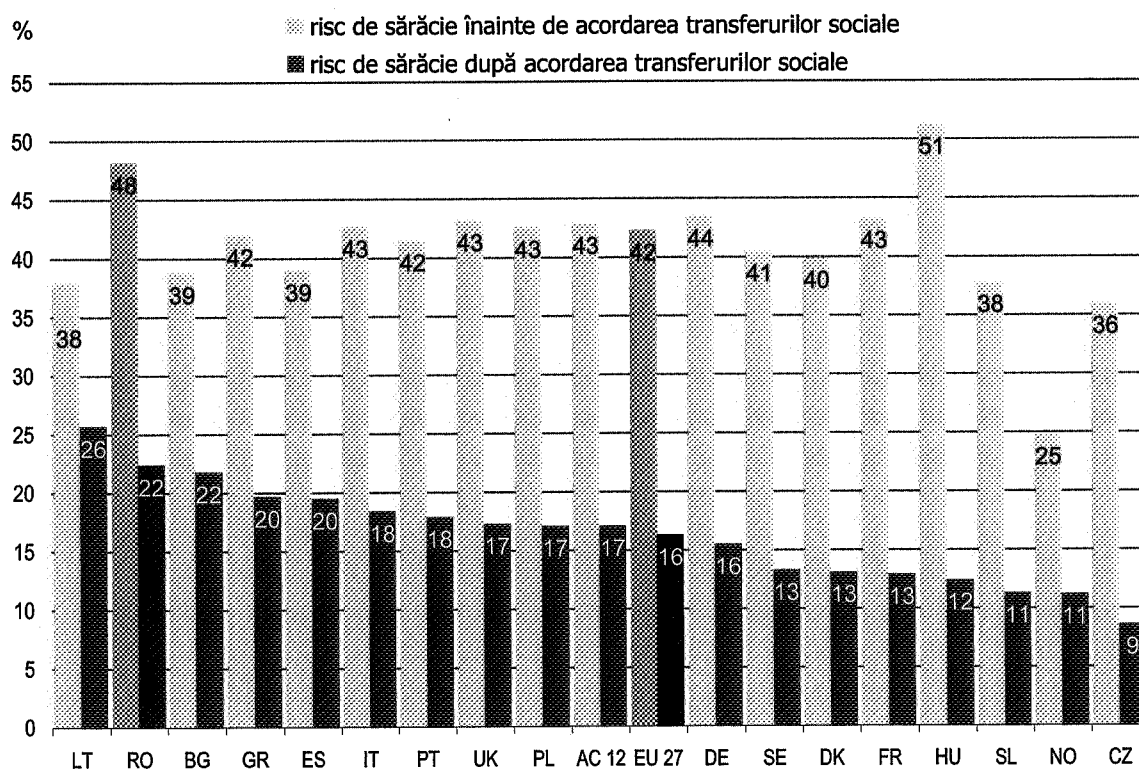
Politica antisărăcie în Uniunea Europeană și în România

Pentru societățile moderne, mai ales pentru UE, sărăcia nu este o problemă a persoanelor, ci mai mult a întregii comunități. Este o iluzie să se creadă că sărăcia este o stare produsă exclusiv de economie. Pentru UE, problematica socială reprezintă o asemenea orientare importantă în cadrul politicii comune.

Într-o analiză recentă, laureatul premiului Nobel pentru economie, Paul Krugman (2010), semnală că în anumite analize economice Europa servește deseori drept exemplu negativ, pentru a susține teza că dacă încerci să faci economia mai puțin brutală și să protejezi mai bine cetățeni atunci când sunt la ananghie, sfârșești prin a omorî progresul economic. Această concepție este complet greșită, conform lui Krugman, experiența europeană demonstrând exact opusul: politica socială și progresul pot coexista.

În UE transferurile sociale contribuie la reducerea sărăciei relative, în medie cu 60%. Prin urmare mai bine de jumătate din cei aflați în risc de sărăcie în urma activității economice ies de sub incidența riscului de sărăcie ca urmare a politicilor de protecție socială. Eficiența transferurilor sociale în reducerea sărăciei detășează Ungaria alături de Franța, Suedia, dar și Austria (cu reduceri de peste 70% – Grafic 31).

Eficiența politici antisărăcie din România, cu aceeași structură, se situează sub media europeană, într-un an în care pe plan național efectul de atenuare a sărăciei prin protecție socială a crescut comparativ cu anii anteriori (Tabel 5). În ultimii 3 ani în România sărăcia relativă a scăzut pe ansamblu, în timp ce cea rezultată în urma activității productive (pretransfer) a crescut, pensiilor revenindu-le un rol compensator progresiv în reducerea sărăciei (de 2-3 ori mai mare decât al celorlalte prestații sociale la un loc).

Grafic 31 – Eficiența politicii de protecție socială în UE, 2009

Sursa: Eurostat, epp.eurostat.ec.europa.eu

Tabel 5 Sărăcia relativă pre și post transferuri sociale în România

	Sărăcie pre-transfer, cu venituri din muncă fără transferuri sociale, %	sărăcie post-transfer, %, cu venituri		scăderea riscului de sărăcie, p.p.	
		din muncă și pensii	din muncă, pensii și asistență socială	prin pensii	prin alte transferuri sociale
2007	46,0	30,9	24,8	-15.1	-6.1
2008	47,8	30,7	23,4	-17.1	-7.3
2009	48,2	29,1	22,4	-19.1	-6.7

Surse: INS, 2010; INS/Tendințe, 2009; <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>

România ocupă ultimul loc în UE în ceea ce privește încrederea în capacitatea guvernării de a combate sărăcia (11%). Uniunea Europeană (63%) și instituțiile religioase (64%) sunt cele care se bucura de cel mai ridicat nivel al încrederii populației românești în privința rolului lor în acest sens. (EC, 2010; Grafic 32).

Președinția României a adoptat în 1997 o *Strategie antisărăcie*, care a fost însă ignorată de Guvern și neconvertită într-un proiect guvernamental. O tentativă mai articulată în această direcție s-a făcut abia în 2001-2004 prin construirea unui sistem instituțional. A fost înființat CASPIS - *Comisia Antisărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale*, CJASPIS - *Comisii Județene Antisărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale* și, prin Hotărâre de Guvern, a fost adoptat *Planul Național Antisărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale (PNA-inc)*. În 2004, ca o condiție a aderării la UE, CASPIS a elaborat JIM (Joint Inclusion Memorandum) adoptat de către Guvernul României, aprobat în 2005 și de către Comisia Europeană și semnat ca angajament de către Guvernul României față de Comisia Europeană în cadrul procesului de pre-aderare²².

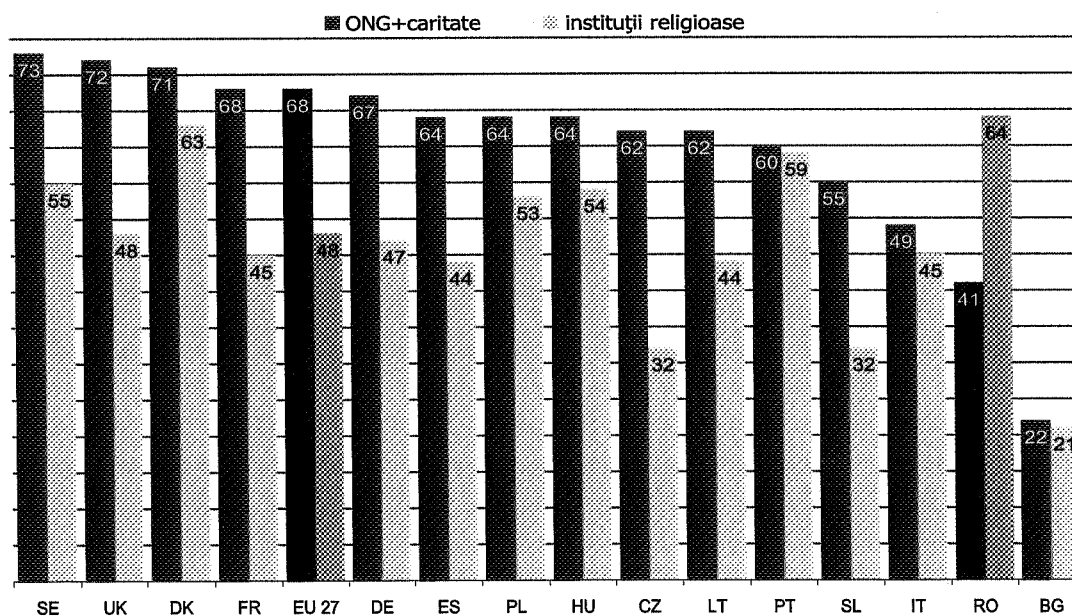
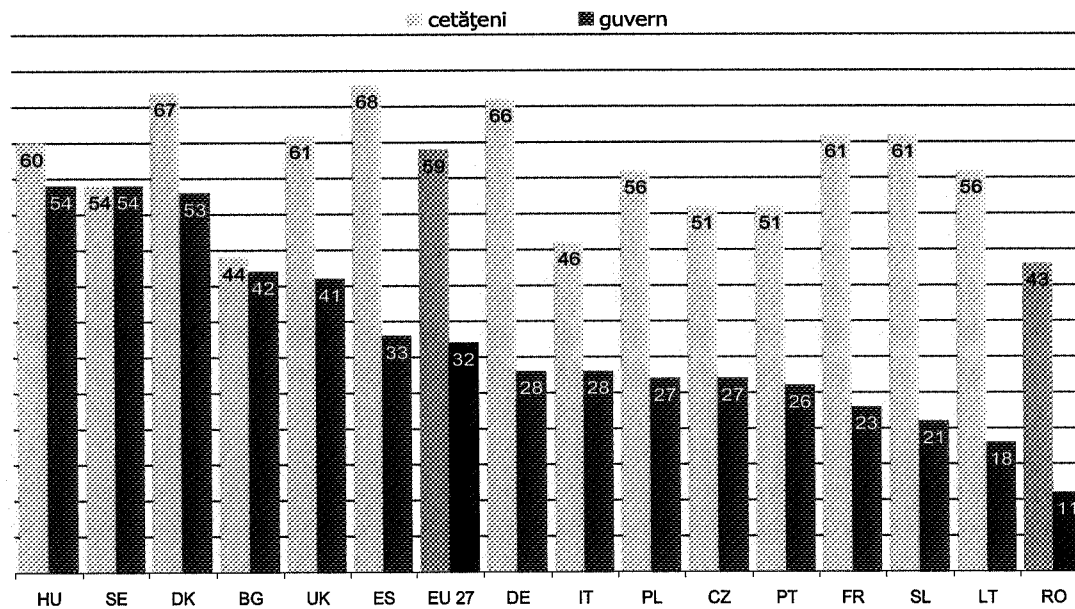
Odată cu acesta obiectivul mai restrâns, al reducerii sărăciei a fost subscris unei politici sociale mai largi, de promovare a incluziunii în toate sferele vieții sociale. Extinderea a fost stimulată de contextul european, care a introdus ca obiectiv central al politicii sociale noul concept de *incluziune socială*.

Structura instituțională și programele antisărăcie și promovare a incluziunii sociale, care începuseră să funcționeze și să fie aplicate, au fost abandonate în 2005 odată cu schimbarea guvernării. Guvernarea din 2009-2011 a accentuat acest trend negativ, lansând un atac la adresa funcțiilor sociale ale statului, dar și prin măsuri practice de retragere a statului din suportul social. Paradoxal, în 2010, an declarat de Comisia Europeană ca fiind *Anul European de luptă împotriva sărăciei și a excluziunii sociale*, strategia de guvernare se poziționează contrar acestor priorități prin promovarea unor măsuri dure de austeritate, invocând obsesiv reducerea cheltuielilor sociale ca precondiție a ieșirii din criză.

O societate demoralizată

O populație derutată și nemulțumită. Criza socială este accentuată de o criză morală a societății. Perpetuarea insuficienței resurselor materiale și a nesiguranței instaurează o stare de neputință. Pe parcursul unui an de criză, satisfacția cu viața în România a înregistrat o scădere semnificativă, constituind contracția cea mai importantă din Europa (de la 5,8 la 5,3 – Grafic 33). Speranța că viitorul va fi mai bun se volatilizează, optimismul românilor față de viitor fiind de asemenea printre cele mai scăzute la nivel european (47% în 2010 față de 53% în 2009). Conform unui studiului IRES (2010), optimismul scade abrupt la persoanele peste 35 de ani, în special la pensionari. Scăderea optimismului la majoritatea populației dar mai ales în cadrul celor din grupuri vulnerabile marchează un moment critic, care tinde să se cronicizeze pe măsură ce efectele sociale ale măsurilor de austeritate se vor resimți.

Grafic 32a, 32b Pentru fiecare dintre următoarele vă rog să precizați dacă tindeți să aveți încredere sau nu în acțiunile lor privind combaterea sărăciei. Graficele reflectă procentul care tind să aibă încredere

Sursa: Eurostat

Problemele sociale, accentuate în România prin cumularea lor în lunga perioadă a tranziției și în ultimii ani de criza economică, sunt acutizate de politica programatic antisocială.

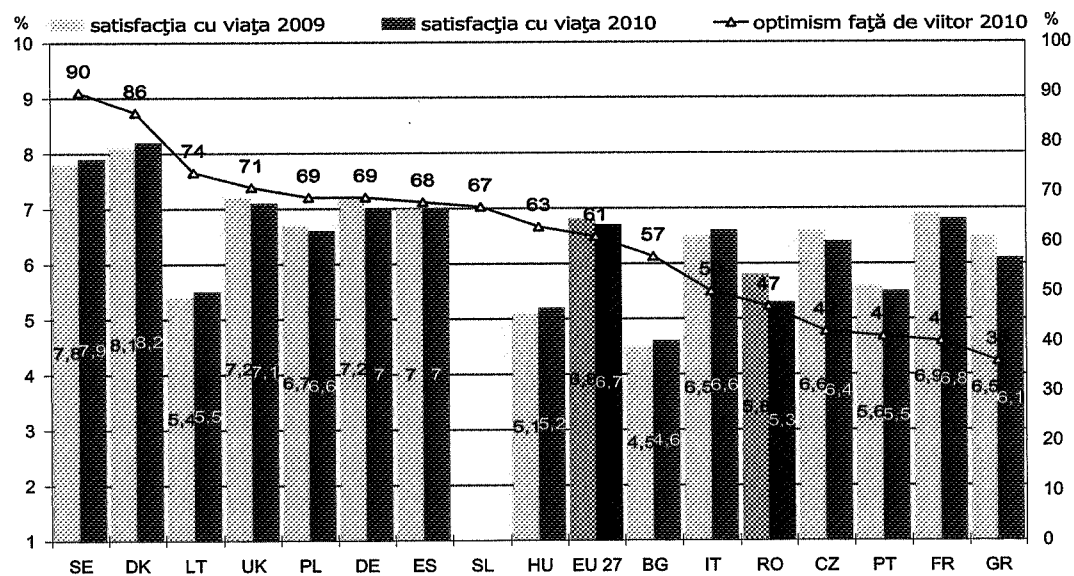
Demoralizarea economică vine din incertitudinea de a găsi un loc de muncă, riscul de a pierde locul de muncă și a intra în șomaj sau de a pierde o parte substanțială a salariului ori a pensiei.

Demoralizarea politică vine din sentimentul de a nu putea influența, într-un sistem democratic, deciziile care îți afectează viața. Conform cercetării ICCV²³, nouă din zece români cred că posibilitatea lor de a influența modul în care este condusă țara este scăzută și foarte scăzută (Tabel 6). Încrederea în partidele politice este în scădere, dar apropiată de valorile din 2009, în timp ce încrederea în Guvern și Parlament a scăzut notabil față de anul anterior (Grafic 34).

Cercetarea ICCV din 2010 (Tabel 6) pune în evidență faptul că marea majoritate a populației apreciază negativ modul în care este condusă țara, iar dinamica acestui indicator înregistrează o scădere abruptă față de 2006. O tendință similară a mai fost vizibilă în perioada 1997-1999.

În 2010, opt din zece oameni erau de acord cu afirmația că „țara este condusă rău și foarte rău”. Nici o guvernare din ultimii 20 de ani nu a fost privită atât de critic de atât de mulți oameni. Sinteza acestor evaluări se regăsește în gradul de satisfacție față de politică. 86% dintre români sunt nemulțumiți de viața politică, înregistrându-se cel mai mare grad de nemulțumire în ultimii 20 de ani.

Demoralizarea comunitară, prin neîncrederea în ceilalți, în capacitatea colectivă de a acționa, dar și în propria comunitate. În 2010, mai puțin de o treime din populație (30%) declară în 2010 că se poate avea încredere în oameni, față de 36% în 2006 (Mărginean și Precupețu, 2010). Erodarea încrederii în oameni scade solidaritatea.

Grafic 33 Satisfacția cu viața și optimism în câteva țări ale UE²⁴

Sursa: Eurobarometru, EB72 (august-septembrie 2009) și EB74 (august-septembrie 2010)

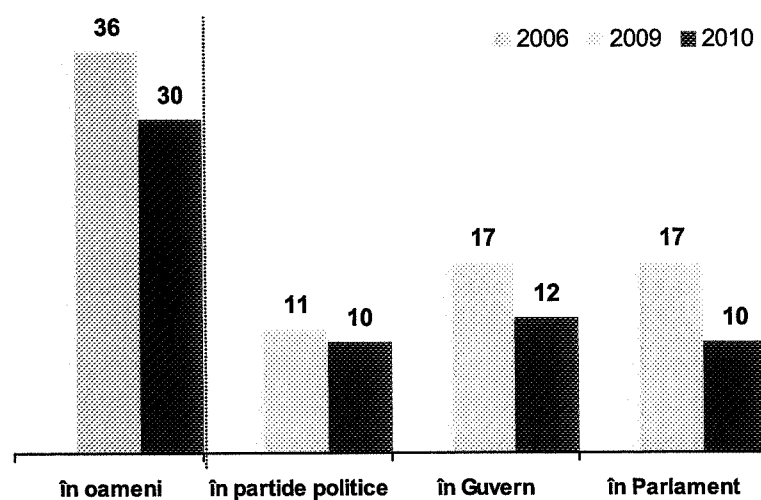
Tabel 6 Dinamica evaluărilor privind (procent răspunsuri)

Posibilitatea de a influența modul în care este condusă țara	Modul în care este condusă țara			
	1990	1999	2006	2010
scăzută și foarte scăzută	60	91	86	91
satisfăcătoare	22	5	10	7
ridicăta și foarte ridicată	15	1	2	2

Modul în care este condusă țara	Modul în care este condusă țara			
	1990	1999	2006	2010
rău și foarte rău	19	77	49	80
satisfăcător	39	16	33	16
bun și foarte bun	40	6	17	4

Sursa: ICCV, *Diagnoza Calității Vieții în România 2010*

Notă: diferențele până la 100% sunt non-răspunsurile

Grafic 34 Încrederea românilor²⁵, (% celor care declară că au încredere)Surse: ICCV, *Diagnoza Calității Vieții în România 2010* pentru încrederea în oameni; EB 73.4 mai 2010 și EB 72.4 octombrie-noiembrie 2009 pentru încrederea în instituții

Capitolul 6. Alegând o politică, ce tip de societate românească vom alege ?

Care este efectul unei politici a statului minimal pentru țările mici sau cu niveluri modeste de dezvoltare economică, cum este România ? Altfel spus, cum ar risca să arate România aplicând această politică?

1. Economia românească, chiar echilibrată financiar, va rămâne o economie săracă, fără resurse strategice de creștere durabilă, cu vulnerabilitate ridicată într-o economie mondială tot mai competitivă și polarizată.
2. Oportunitățile de ocupare vor rămâne scăzute, dominând locurile de muncă slab calificate cu venituri salariale mai mult decât modeste. Locul de muncă va deveni nesigur și mereu condiționat de puterea discreționară a angajatorului.
3. Din cauza subdezvoltării economiei românești și a politicii statului minimal, bugetul va fi cronic subfinanțat, cu o capacitate redusă de a-și realiza funcțiile de suport a unei dezvoltări economice și sociale durabile.
4. Deși membră a Uniunii Europene, riscul ca România să fie tot mai marginalizată economic și politic va crește. Polarizarea economică la nivel european în accentuare este deja un fapt. În plus, există riscul ca UE să renunțe la programul creării unei economii europene omogen dezvoltate, acceptând zone de subdezvoltare economică. În acest context, atacul inutil la adresa *statului social* va stârni printre statele europene în cel mai bun caz mirare.
5. O societate în scindare către doi poli:
 - clasa productivă economic din prezent, presupusă a avea un grad rezonabil de bunăstare, se va polariza și ea într-un segment prosper, în timp ce o parte importantă a ei, din cauza politicii salariilor mici, se va zbate la limita sărăciei, cu un viitor incert, pe fondul unui sistem de asigurare socială supus unei politici continue de erodare;
 - restul societății va urma un proces de adâncire în sărăcie. Clasa presupusă a fi social dependentă, „parazitară”, care ar putea atinge jumătate din populație, este compusă din populația activă lipsită de oportunități de ocupare sau supraviețuind în ocupații precare și fluctuante, alături de vârstnici cu pensii aflate într-un proces rapid de erodare și de vârstniciei care nu vor mai beneficia deloc de pensii.
6. Cronicizarea sărăciei unui segment prăbușit sub limita simplei supraviețuiri. *Venitul minim garantat*, considerat ca ultima plasă de siguranță, pe lângă faptul că depășește cu mult nivelul cel mai scăzut al demnității umane, prezintă găuri tot mai largi, datorită fluctuațiilor de finanțare.
7. Populația de romi prezintă o situație specială. Cea mai mare parte a ei, în creștere, se confruntă cu un complex de probleme – economice, educaționale, culturale, dar și practici discriminatorii – în

condițiile în care politica de suport, tot mai necesară, este blocată, mai ales, de lipsa de viziune și de coerență.

8. Serviciile sociale fundamentale, învățământ și sănătate, sunt erodate prin salarii jignitoare pentru demnitatea profesiilor respective și prin subfinanțare. Continuarea politicii de transfer a serviciilor sociale fundamentale din sistemul public în sistemul privat va duce, inevitabil, la o polarizare a calității lor și o scădere rapidă a accesului segmentului sărac și mediu la învățământ și sănătate de calitate. Rezultatul va fi, dacă nu o degradare continuă a stării de educație și de sănătate, atunci cel puțin creșterea decalajului dintre România și Europa.

9. Riscul creșterii explozive a criminalității, inclusiv a corupției, stimulată de degradarea controlului social, viciat de procesul de politizare a instituțiilor publice, cu o poliție decredibilizată și subfinanțată, paralizată și ea, ca toate celelalte sisteme sociale.

10. Un sistem politic slab eficient, blocat de lupta continuă pentru resursele economice și publice în diminuare.

12. Demoralizare: stare de neputință frustrantă după o Revoluție plină de promisiuni.

13. Pasivitate civică, generată de neîncredere în șansele ca opiniile și interesele populației să fie luate în considerare, paralel cu accentuarea tensiunilor și conflictelor sociale care pot duce la explozii de violență.

14. Reinstaurarea vechii stări de teamă. Suspiciunea tot mai consistentă că puterea utilizează în interes represiv instituțiile care sunt create pentru apărarea cetățeanului și asigurarea unei stări de normalitate.

15. O societate profund divizată politic și moral, cu un nivel de solidaritate socială în scădere, neîncredere în instituțiile publice, dar și în ceilalți oameni, inclusiv a poporului român de sine însuși.

16. În caz de catastrofe naturale sau sociale, România va avea o capacitate tot mai scăzută de răspuns, cu dificultăți de mobilizare a resurselor colective.

Strategia politică a tranziției și post-tranziție are o responsabilitate pentru starea actuală a economiei și societății (Zamfir, 2004). Costurile sociale inevitabile ale tranziției au fost depășite substanțial de costurile sociale evitabile.

Note

¹ Declarație de presă a președintelui României, Traian Băsescu, susținută în data de 6 mai 2010, transcript disponibil la www.presidency.ro/media

² Numărul de salariați a scăzut de la o medie anuală de 5.046 mii persoane pe anul 2009 la 4.146 mii persoane în noiembrie 2010, cf. INS, Anuarul statistic al României 2010 și BNR, Rapoarte lunare 2009-2010

³ FMI și Comisia Europeană au făcut disponibil un pachet de asistență financiară pentru statele central și est europene în valoare de 52 miliarde euro, cf. CE 25/09/2009. European Bank Coordination Meeting: international coordination helped avert a systemic bank crisis in Central and Eastern Europe, press release IP/09/25. BERD, Banca Mondială și BEI au lansat un *Plan de Acțiune Comun al Instituțiilor Financiare Internaționale*, prin care cele trei organizații se angajau să participe cu alte 19 miliarde de euro, cf. BERD, BEI & BM 27/01/2009. Communiqué: Joint IFI Action Plan In Support of Banking Systems and Lending to the Real Economy in Central and Eastern Europe.

⁴ La finele anului 2009, cuantumul datoriei externe pe termen mediu și lung aferentă Ministerului Finanțelor Publice către FMI era de 934 de milioane euro, cf. BNR, Buletin lunar 2010

⁵ Declarație a ministrului Muncii Ioan Nelu Botiș din 19 noiembrie 2010, citat de Agenția de presă Mediafax, disponibilă la <http://www.mediafax.ro/social/botis-codul-social-reduce-numarul-de-prestatii-sociale-dar-si-numarul-beneficiarilor-7733232>

⁶ Cf. BNR, Rapoarte lunare 2007-2010; la finele anului 2002, statul Român datora, prin Ministerul Finanțelor Publice, 6,04 mld. euro, pentru ca 6 ani mai târziu datoria să urce la 9,03 mld. euro; ponderea datoriei publice în PIB a scăzut deoarece PIB a crescut într-un ritm mult mai susținut, de la 48,6 mld. euro în 2002 la 139,8 mld. euro în 2008 (echivalent la cursul mediu anual al anilor respectivi)

⁷ Calculat cf. datelor din Anuarului Statistic al României 2009, Buletinul lunar BNR 12/2009, 12/2010 și Buletinului MFP 12/2008, 12/2009, 12/2010 Din păcate, date comparabile internaționale pentru anul 2010 încă nu sunt disponibile

⁸ Sursa datelor este Eurostat. Din păcate, pentru anul 2010, încă nu sunt date disponibile

⁹ EUROSTAT 2011. European economic statistics 2010.

¹⁰ Termenul de dissens, cu semnificația de diferență de opinii, introdus ca opus termenului de consens; a se vedea Termenul de dissens se referă la o diversitate de opinii anterioară confruntării sociale. Termenii de dezacord sau dissensiune se referă la situația ulterioară când diferențele de opinii se confruntă în relații sociale.

¹¹ Om politic și de stat german, cancelar al Prusiei (1862-1871) și apoi al Imperiului German (1871-1890)

¹² Om politic și de stat britanic, prim ministru al Marii Britanii (1868, 1874-1880)

¹³ Ronald Reagan, discurs la investirea în funcția de președinte al SUA, ianuarie 1981, disponibil la www.reaganfoundation.org/pdf/Inaugural_Address_012081.pdf

¹⁴ Enunț recurent în discursurile lui Margaret Thatcher; una dintre primele sale apariții, din perioada de opoziție, la nici 1 an după preluarea conducerii Partidului Conservator, este accesibilă la <http://www.margaretthatcher.org/document/102939>

¹⁵ Discursul Președintelui României prezentat Parlamentului din 21.09.2010, disponibil la <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6893&idm=2&idl=1>

¹⁶ discursul al lui Crin Antonescu la Liga Aleșilor Locali din 4.11.2010, disponibil la <http://aliatadreptei.wordpress.com/2010/11/06/discursul-sustinut-de-presedintele-pnl-la-congresul-ligii-alesilor-locali-brasov-5-noiembrie-2010>

¹⁷ estimări după date INS, Anuarul Statistic al României 2001-2009

¹⁸ Diferența este și mai mare dacă avem în vedere că pentru 1989 am raportat salariul minim net la salariul mediu, iar apoi nu am folosit decât salariul minim *brut*, mai mare decât cel net.

¹⁹ Include activități ilegale, care definesc economia neagră, și activități legale, dar nedeclarate.

²⁰ Ajutorul de șomaj se referă la drepturile bănești ale celor care au plătit asigurări sociale pentru șomaj în perioada prezenței lor pe piața muncii. Inițial ajutorul de șomaj a fost gândit la un nivel apropiat venitului de la locul de muncă pierdut, dorindu-se astfel să se mențină, pe scurtă perioadă a tranziției spre un alt loc de muncă, statutul economic al persoanei.

²¹ Calculat pe baza veniturilor monetare disponibile.

²² Documentul a fost semnat din partea Guvernului României de către ministrul Muncii în iunie 2005.

²³ studiul are la baza date din *Diagnoza Calității Vieții în România*, cercetare priodică a ICCV pe eșantion național

²⁴ Forma întrebării: Satisfacție cu viața : Luând în considerare întreaga situație, cât de satisfăcut sunteți cu viața dvs? Vă rugăm să utilizați o scală de la 1 la 10, unde 1 înseamnă „foarte nesatisfăcut” și 10 înseamnă „foarte satisfăcut”. Optimismul: Vă rugăm să ne spuneți dacă sunteți total de acord, de acord, în dezacord sau în total dezacord cu afirmația: Sunt optimist în legătură cu viitorul.

²⁵ Forma întrebărilor în oameni : În general sunteți de părere că se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni? În cei mai mulți poți avea încredere 2. În cei mai mulți nu poți avea încredere În instituții: Pentru fiecare dintre următoarele instituții, vă rugăm să ne spuneți dacă tindeți să aveți încredere sau tindeți să nu aveți încredere în acestea: partide politice, guvern, parlament.

Bibliografie

- ALBU, L. 2008. A model to estimate spacial distribution of informal economy. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 9, 111-124.
- ATKINSON, A. & MARLIER, E. (coord.) 2010. *Income and living conditions in Europe*, Luxemburg: Eurostat.
- BECK, U. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*, London Sage.
- BERD, BEI & BM 27/01/2009. Communiqué: Joint IFI Action Plan In Support of Banking Systems and Lending to the Real Economy in Central and Eastern Europe.
- BM, MMFES & INS 2007. România; Raport de evaluare a sărăciei, Program de asistență analitică și consiliere, Raport No. 40120 -RO, 2007.
- CACE, S. 2004. *Statul bunăstării. Evoluții și tendințe*, București, Expert.
- CE 25/09/2009. European Bank Coordination Meeting: international coordination helped avert a systemic bank crisis in Central and Eastern Europe, press release IP/09/25.
- CE 2010. Poverty and Social Exclusion Report. Luxembourg.
- CIUPAGEA, C. (coord.) 2006. *Direcții strategice ale dezvoltării durabile*, București: IER.
- CZECH, B. 2009. Minimum Wages in January 2009. Eurostat.
- EUROSTAT 2011. European economic statistics 2010.
- GOUGH, I. 1979. *The Political Economy of the Welfare State*, London, Macmillan.
- HARVEY, D. 2005. *A Brief History of Neoliberalism*, New York, Oxford University Press.
- IRES 2010. Percepția riscului și adaptarea la criză.
- JENKINS, S. 2007. *Thatcher and Sons: a Revolution in Three Acts*, London, Penguin Group.
- KRUGMAN, P. 2010. Learning from Europe. *New York Times*.
http://www.nytimes.com/2010/01/11/opinion/11krugman.html?_r=1
- MĂRGINEAN, I. & PRECUPEȚU, I. (coord.) 2010. *Calitatea vieții în România 2010*, București: ICCV.
- MILIBAND, R. 1961. *Parliamentary Socialism*, London, Allen & Unwin.
- PARLEVLIET, J. & XENOGLIANI, T. 2008. *Report on Informal Employment in Romania*, Working Paper no. 271, OECD.
- POSTOLACHE, T. (coord.) 1990. *Schița privind strategia îndeplinirii economiei de piață în România*, București.
- RĂDULESCU-ZONER, Ș. (coord.) 2000. *Istoria Partidului Național Liberal*, București: All.
- SCHULTEN, T. 2010. Recent developments of minimum wages in Europe under the Conditions of the Crisis. Bruxelles: European Trade Union Confederation - Collective Bargaining Coordination Committee.
- STĂNCULESCU, M. & BEREVOIESCU, I. (coord.) 2004. *Sărac lipit, caut altă viață!*, București: Nemira.
- STĂNCULESCU, M. & ILIE, S. 2001. *Economia informală în România*, București, UNDP/ICCV.
- STIGLITZ, J. 2003. *Globalizarea. Speranțe și deziluzii*, București, Ed. Economică.
- TEȘLIUC, C., POP, L. & TEȘLIUC, E. 2001. *Sărăcia și sistemul de protecție socială*, București, Polirom.
- TITMUSS, R. 1976. *Essays on the Welfare State*, London, Allen & Unwin.
- VOINEA, L. 2009. *Sfârșitul economiei iluziei*, București, Publica.
- VOINEA, L. & MIHĂESCU, F. 2009. The Impact of the Flat Tax Reform on Inequality - the case of Romania. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 12, 19-41.
- WILKINSON, R. & PICKETT, K. 2010. *The Spirit Level. Why Equality is Better for Everyone*, London, Penguin Books.
- ZAMAN, C. & STĂNCULESCU, M. 2007. The Social Dimension in Selected Candidate Countries in the Balkans: Country Report on Romania. ENEPRI.
- ZAMFIR, C. 1990. *Incertitudinea. O perspectivă psihosociologică*, București, Ed. Științifică.

- ZAMFIR, C. (coord.) 1995. *Dimensiuni ale sărăciei: România 1994*, București: Expert.
- ZAMFIR, C. (coord.) 1999. *Politiici sociale în România 1990-1998*, București: Expert.
- ZAMFIR, C. (coord.) 2001. *Situația sărăciei în România. Politici propuse*, București: CreativeID/UNDP.
- ZAMFIR, C. 2004. *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?*, Iași, Polirom.
- ZAMFIR, C., POP, M. A. & ZAMFIR, E. 1994. *Romania '89 - '93. Dynamics of Welfare and Social Protection*, București, Expert.
- ZAMFIR, C., STĂNESCU, I. & ILIE, S. 2010. *După 20 de ani: opțiuni pentru România*. București: ICCV.
- ZAMFIR, E. 2009. *Asistența socială în România. Teorie și acțiune socială*, Craiova, Ed. Mitropoliei Olteniei.
- ZAMFIR, E. & ZAMFIR, C. (coord.) 1995. *Politici sociale. România în context european*, București: Ed. Alternative.

Strategii anti-sărăcie

- Planul Național Anti-Sărăcie și Promovarea a Incluziunii Sociale, CASPIS, 2002, aprobat prin Hotărâre de Guvern
- Strategia națională de prevenire și combatere a sărăciei. Recomandări și soluții alternative, România 1998, PNUD și Consiliul Național de prevenire și combatere a sărăciei adoptată de Comisia prezidențială ca document oficial - 1998

Rapoarte și periodice ale instituțiilor statistice, administrative sau financiare

- BNR – Rapoarte anuale 2004-2009
- BNR – Rapoarte lunare 2006-2010
- INS – Dimensiuni ale incluziunii sociale în România-2009, București, 2010
- INS – Veniturile și cheltuielile populației, trimestrul I și II, 2010
- INS – Anuarul Statistic al României 1990-2010
- INS – Buletin Statistic Lunar 2007-2010
- MFP – Buletinul MFP 2006-2010
- MMFPS – Analiza datelor statistice privind plata ajutorului social conform L416/2001 privind VMG în perioada 1 ianuarie - 31 octombrie, 2010
- MMFPS – Raport privind incluziunea socială în România în anul 2009, București, 2010

Baze de date

- EUROSTAT <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- FMI <http://www.imf.org/external/data.htm>
- CNPAS - <http://www.cnpas.org>
- INS/Tempo - <http://www.insse.ro>
- LIS <http://www.lisproject.org>
- MMFPS - <http://www.mmuncii.ro>
- UNICEF/MONEE - <http://www.unicef-irc.org> – Transmonee

Selecție de rapoarte sociale ale ICCV

ICCV nu produce doar cărți și studii pentru specialiști. Un obiectiv prioritar este contribuția la dezvoltarea societății românești: Un produs important al ICCV îl reprezintă *rapoartele sociale* difuzate larg la specialiști, la actori politici, mass media, instituții internaționale și naționale.

Analiza societății globale românești

- 1999 Evoluție, involuție și tranziție în agricultura României
- 2000 Starea societății românești după 10 ani de tranziție
- 2000 Situația femeii în România.
- 2003 EU Cohesion Policy and Romanian's Regional Economic and Social Development
- 2002 București, capitală europeană de anvergură. Studiu prospectiv și de strategie
- 2004 O analiză critică a tranziției, Ce va fi „după”?
- 2005 Tineretul deceniului unu. Provocările anilor '90, 1995
- 2006 Satul românesc pe drumul către Europa
- 2006 Economia informală și transformarea socială în România
- 2010 Raportul social al ICCV. După 20 de ani: Opțiuni pentru România
- 2011 Raport social al ICCV 2011. România: răspunsuri la criză

Calitatea vieții

- 1991 Raport anual Diagnoza calității vieții
- 1992 Raport anual Diagnoza calității vieții
- 1992 Politici orientate spre îmbunătățirea calității vieții,
- 2002 Calitatea vieții în România
- 2005 Diagnoza calității vieții/ Quality of life in Romania,
- 2006 First European Quality of Life Survey: Quality of Life in Bulgaria and Romania,
- 2006 Viața socială în România urbană
- 2007 Calitatea vieții și dezvoltarea durabilă. Căi către coeziune socială
- 2008 Dimensiunea ecologică a consumului de bunuri și servicii
- 2010 Calitatea vieții în România

Politici sociale

- 1991 Calitatea serviciilor pentru populație
- 1992 Linia de politică de protecție socială pentru România anilor '90,
- 1994 Reforma învățământului superior în România. Rom / Engl.
- 1994 România '89 - '93. Dinamica bunăstării și a protecției sociale, Rom / Eng
- 1995 Politici sociale. România în context european, Rom / Engl.
- 1999 Politici sociale în România: 1990-1998
- 1999 Politica resurselor umane. Sistemul titlurilor universitare
- 2000 Economia politicilor sociale,
- 2002 Analiza comparativă a finanțării politicilor sociale din România - țări în tranziție - țările UE
- 2002 Planul național anti-sărăcie și promovare a incluziunii sociale (adoptat prin Hotărâre de guvern)

- 2004 Aderarea României la Uniunea Europeană: Impactul asupra statului bunăstării românesc
- 2004 Politica socială. Studii 1990-2004
- 2004 Joint inclusion memorandum (JIM) aprobat de Guvern și Comisia europeană
- 2005 Ce fel de bunăstare își doresc românii? Despre legitimitatea politicilor sociale în România,
- 2006 Politici de ocupare în Europa Centrală și de Est
- 2007 Enciclopedia Dezvoltării sociale
- 2007 Proiectarea dezvoltării sociale: Ghid metodologic
- 2009 Teoria și metodologia inovației sociale
- 2011 Raport social 2011. România: Reacții la criză

Sărăcie

- 1992 Dimensiunea sărăciei în România,
- 1992 Sărăcia în România. Distribuția teritorială
- 1993 The poverty size in Romania
- 1994 Dimensiuni ale sărăciei. România
- 1995 Sărăcia, povara grea a bătrâneții
- 1998 Familiile sărace cu mulți copii, segment al populației în plină suferință
- 1998 Strategia națională de prevenire și combatere a sărăciei. Recomandări și soluții alternative, rom. / engl.
- 1999 Sărăcia în România 1995 – 1998, Vol I Coordonate ale sărăciei. Dimensiuni și factori
- 1999 Sărăcia în România 1995 – 1998, Vol. II Politici de prevenire și reducere a sărăciei
Combatere Proiectul de Prevenire și a Sărăciei,
- 2001 Situația sărăciei în România. Politici propuse
- 2001 Country Report - ROMANIA – 1998 Racialization and feminization of poverty in Central and Southern Europe during Post-Communist Socio-Economic
- 2002 Planul Național Anti-Sărăcie și Promovarea Incluziunii Sociale (aprobat prin Hotărâre de Guvern), rom. / engl.
- 2003 Sărăcia extremă, tranziția trăită la groapa de gunoi
- 2004 Sărac lipit, caut altă viață!

Probleme sociale

- 2001 Economia Informală În România Rom. / Engl.
- 2002 Impactul socio-economic al fenomenelor naturale dezastruoase în România
- 2000 Diazoza problemelor sociale comunitare. Studii de caz
- 2002 Problema cheltuielilor de întreținere obligatorii ale rezidenților la bloc.
- 2002 The Social Impact of Informal Economies in Eastern Europe
- 2003 New ways - New start - Manual of inspiration - Better Integration of Refugees and Immigrants
- 2004 Impactul social diferențiat al creșterii costurilor utilităților publice asupra consumului populației
- 2004 Șpaga la români. Ce cred și ce spun românii despre corupția mică
- 2005 European Integration from east to east: civil society and ethnic minorities in a changing world
- 2005 Romanian Farms and Farmers facing the EU regulations
- 2005 Accesul populației la serviciile publice
- 2007 Etnopsihologii minoritare în spațiul dobrogean

2007 Sistemul universitar românesc

Copii/ Familie/ Femeie

- 1997 Pentru o societate centrată pe copil
- 2000 Situația femeii în România. Rom / Engl.
- 2000 Women in tranziție: 3 countries,
- 2003 Holt Romania: Documentation of Outcomes - Services to children and families
- 2004 Situația copiilor în România, Rom / Engl.
- 2005 Diagnoza sărăciei și a riscurilor în dezvoltarea copilului din România
- 2006 Community resources available to children and their influence on child outcomes

Condițiile social economice ale populației de romi

- 1993 Tigani: Intre ignorare și îngrijorare
- 2000 Convicted to exclusion? Roma in Romania
- 2000 Practici pozitive în comunitățile de romi Rom / Engl.
- 2000 Învățământul rural din România: condiții, probleme și strategii de dezvoltare
- 2000 Best Practices in Roma Communities
- 2001 Cercetări cu privire la minoritatea romă, Rom / Engl.
- 2002 Romii în România
- 2002 Avoiding the Dependency Trap, A Regional Human Development Report, The Roma in Central and Eastern Europe
- 2002 Copiii romi care muncesc și familiile acestora Rom / Engl.
- 2002 Indicatori privind comunitățile de romi din România, Rom / Engl.
- 2003 Desegregating Roma schools. A cost-benefit analysis
- 2004 Starea de sănătate a populației romă și accesul ei la serviciile de sănătate, Rom / Engl.
- 2005 Evaluarea proiectelor pentru comunitățile de romi din Romania
- 2005 Incluziune socială prin educație
- 2005 Accesul romilor la serviciile sociale. Realități și tendințe în anul 2005, Rom / Engl.
- 2006 Employment Policies for Roma/ Politici de ocupare pentru romi
- 2006 Evaluarea programelor pentru comunitățile de romi din România, Rom / Engl.
- 2006 Politici publice pentru romi. Evoluții și perspective, Rom / Engl.
- 2006 Barometrul incluziunii romilor
- 2007 Romii în Republica Moldova

Sistemul de valori

- 1992 Atitudini, valori și condiții de viață în mediul studentesc
- 2001 European Values Survey: The Sourcebook
- 2007 Valori ale românilor: 1993-2006. O perspectivă sociologică
- 2008 The Values of the Romanians 1993-2006